



**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'AN'A GÖRE BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLARIN KELAMİ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Sevgi HATİPOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr.ÖzcanTAŞCI**



Çanakkale-2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.Kur'an'a Göre Büyük ve Küçük Günahların Kelami Açıdan Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/08/2018

Sevgi HATİPOĞLU



Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne



Sevgi HATİPOĞLU'na ait “Kur'an'a Göre Büyük ve Küçük Günahların Kelami Açidan Değerlendirilmesi” adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Kelam Bilim Dalında) YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr. Özcan TAŞCI (Danışman)

Doç. Dr. Necdet ÜNAL

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TAŞKIN

Tez No : 10208455

Tez Savunma Tarihi : 15.08.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü
16.08/2018

ÖZET

KUR'AN'A GÖRE BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLARIN KELAMİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Büyük ve küçük günah meselesi eskiden olduğu kadar günümüzde de diğer tüm din mensuplarında olduğu gibi Müslümanlar arasında da oldukça fazla tartışılan bir konu olmuştur. Bu çalışmada bundan dolayı İslam'ın akide/inanç bağlamında müdafaasını üstlenen kelimeler ilminde büyük ve küçük günahlar meselesi ele alınmıştır. Tüm dinlerin en önemli müşterek kavramlarından birisi olan günah özetle yaratıcının hoş görmediği, yasakladığı ve işlenmesinin neticesinde cezalandırılacağı bildirildiği fiiller ve eylemlerdir. Günahın affedilmesi konusu Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarında bir aracı vasıtasıyla olabilirken, İslam inancında Allah ile kul arasında bir aracıya, şefaatçiye yer yoktur. Dünya üzerinde en yaygın dinler olan İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte ilk günahın Hz. Âdem tarafından işlendiği kabul edilmektedir. Hristiyanlık inancına göre her insan doğuştan günahkârdır ve doğduğu zaman vaftiz edilerek günahlarından arındırılmaktadır. İslâm inancına göre ise insanlar günahsız doğarlar ve günah işleyebilmeleri için bazı koşullar gereklidir. Bu koşullar kişinin akli dengesinin yerinde olması ve belirli bir yaşa gelmiş olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan eylem ve fiillerin cezalandırılacağı hükümlerinin yer aldığı ayetlerden de anlaşılacağı gibi büyük günahlar şirk, haksız yere bir mümini öldürme, yetim hakkı yeme vb.'dir. Kelam ekolleri şirkin en büyük günah olduğu konusunda birleşmişlerdir. Ancak bazı kelimeler ekollerine göre küçük günahlarda ısrarcı olmak da o günahların büyük günaha dönüşmesine neden olmaktadır. Ancak ister büyük olsun isterse küçük günahların tamamının tövbe edilmesi durumunda affedileceği konusunda tüm kelimeler ilmi ekolleri hem fikirdirler. Bununla beraber büyük günahlar ile küçük günahların neler olacağı hususunda henüz ittifak edildiği söylenemez.

Anahtar Kelimeler: Günah, Kelam, Büyük Günah, Küçük Günah.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF THE GREAT AND MINOR SINS ACCORDING TO THE KORAN IN RELATION TO THE KALAM

In this study, great and small sins in kalamology were studied. The sin, being a common concept in all monotheistic religions, is shortly actions and events that the creator does not see as nice and prohibit to exhibit and state the person will be punished if committed. Forgiving the sins is performed through an agent in Christianity and Judaism whereas there is no agent and intercessor between the human being and Allah in Islam. In all monotheistic religions, the common belief is that the first sin was committed by Adam. In Christianity religion, all people are innately a transgressor and are sanctified by baptism as soon as being born. In Islam religion, however, people are born sinless and there are some circumstances to be able to commit a sin. These circumstances are that the person is in the right frame of mind and is of a proper age. As it can be understood in verses in Koran where conditions to punish a person upon committing a sin, the great sins are shirk, killing a person unjustly, being unfair, etc. Kalamology echols agree on that shirk is the greatest sin. However, in some kalamology echols, being persistant on small sins will maket hem greater sins. However, no matter what the size of the sin is, all kalamology echols are of the same mind that all sins are forgiven if the person swears off them.

Key Words: Sin, Kalam, Great Sin, Small Sin.

ÖNSÖZ

Büyük günah meselesi kelâmi ifadeyle Mürtekebü'l-kebire konusu İslâm'ın ilk asrında Sahabe arasında yapılan savaşların neticesinde ilk olarak siyasi bir çatışma alanına dönüşen ancak ilerleyen zamanlarda bir inanç/akidevi bir tezahür olarak ortaya çıkmış, dolayısıyla da önemli bir kelâmi problem haline gelmiştir. Özellikle de büyük günah işledikten sonra günahının ardından hatasının farkına varıp tevbe edip af dlenmek ilk Peygamber Hz. Adem'den itibaren insanlığı büyük çoğunluğunun ortak bir temayülü olmuştur. Hz. Âdem ve eşinin kendilerine yasaklanmış bir davranışta bulunmaları ve bu davranış sonucunda cennetten çıkarılmalarıyla cezaya çarptırılmaları, bu hata ve unutma sebebiyle de af dileyip tövbe etmeleri ve bu tövbelerinin sonucunda af tövbenin insanlık tarihi ile beraber var olduğunu göstermektedir.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar varlıklarını sürürden tüm dinlere baktığımız zaman, dinlerin günahı ilahi emirlerin ihlali, kutsala karşı işlenmesi, tabii ve beşeri düzenin bozulması konusunda ortak görüş sahibidirler. Fakat günahın tanımı, kaynağı, çeşitleri ve insanlar üzerindeki etkileri değişmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi dinlerde ilk günah, insanlığın atası olan Hz. Âdem tarafından işlenmiştir. Fakat bunun mahiyeti konusunda birbirleri ile ayrılmaktadırlar. Yahudilik inancında Tanrı sûretinde mükemmel yaratılan insan ilk günahı işleyerek cennetteki ilk konumunu kaybetmiş, meşakkatli bir dünya hayatına gönderilmiştir. Hristiyanlık inancında ise Hz. Âdemin işlediği ilk günah yalnızca kendisini etkilememiş bununla birlikte tüm insanlığı da etkilemiştir. Bu etki, Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilen Mesih'in çarmıha gerilmesine kadar sürmüştür. Hz. İsa'nın insanlık için yaptığı bu fedakârlıkla birlikte, insanlık Hz. Âdem'in işlediği aslî gûnahtan temizlemiş ve insanlığın kurtuluşunu sağlamıştır. Ancak bu anlayışa göre her insan günahkâr olarak doğmaktadır ve vaftiz edilmesi gerekmektedir.

Hiz. Âdem'in ilk günahı işlediği İslâm inancında da kabul edilmiştir. Ancak bu günahın ezeli bir planın parçası olduğu da belirtilmiştir. Ardından Hz. Âdem tövbe etmiş ve tövbesi de kabul edilmiştir. Bunun yanında insanlar doğaları gereği günah işlemeye eğilimlidirler, insanın günah işlemesi an meselesidir. Fakat bu

günah kişisel olup yalnızca kişinin kendini bağlamaktadır. İslâm inancında insanlar doğduklarında günahsızdırlar ve günah işleme ehliyetine sahip olmaları akli dengesinin yerinde olmasına ve ergenlik çağına ulaşmaları ile başlamaktadır. Tüm dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de günahlar ile ilgili çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Kelam ilmi ekolleri arasında bu farklılıklara rastlamak mümkündür. Bu çalışmada kelam ilmi açısından günah meselesine büyük ve küçük günahlar açısından yaklaşılmıştır. Aslında günahlar arasında büyük küçük günah ayrımı Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifadesini bulmuştur. Şunun da zikredilmesi gerekmektedir ki büyük günah konusu geçmişte olduğu kadar günümüzde ortaya çıkan tekfir söylemlerinin büyük günah konusunun siyasallaştırılmış ve toplumda özellikle ötekileştirme faaliyetlerinin bir tezahürü olduğunu söylemek gerekir.

Kelâmda büyük günah sorununu ele alan çalışmamız üç bölüm olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde günahın tanımına ve çeşitlerine yer verilmiştir. Bu bölümde günahlar büyüklüklerine göre ve muhatabına göre sınıflandırılmıştır. Büyüklüklerine göre günahlar büyük ve küçük günahlar olarak, muhatabına göre ise Allah'a karşı, insanlara karşı ve kişinin kendisine karşı işlediği günahlar olarak sınıflandırılmıştır. Ardından büyük ve küçük günahlar arasındaki farklılıklara değinilmiş ve bu bölümün son ana başlığında Kur'an-ı Kerim'de yer alan günahlarla ilgili ayetlere yer verilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde ise büyük ve küçük günahlar hakkında Maturidiyye, Eş'ariyye, Mu'tezile, Mürcie ve Şia'nın görüşlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde kebir tartışmaları, son bölümde ise kelam ilminde büyük ve küçük günah tartışmalarına ve son olarak ta büyük günah konusunun siyasallaşmasının ve ötekileştirmenin bir aracı haline gelen tekfir konusuna yer verilmiştir. Tez Çalışmasıyla ilgili konunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Özcan TAŞCI' ya teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgi HATİPOĞLU

Çanakkale 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLAR

1.1.Günahın Tanımı ve Çeşitleri	2
1.1.1.Günahın Tanımı	2
1.1.2.Günahın Çeşitleri	5
1.1.2.1.Büyükliklerine Göre Günahlar	5
1.1.2.1.1. Kebîre (Büyük Günah).....	6
1.1.2.1.2. Sağîre (Küçük Günah).....	14
1.1.2.2. Muhataba Göre Günah.....	15
1.1.2.2.1. Allah'a Karşı Günah.....	15
1.1.2.2.3. Kişinin Kendisine Karşı Günah İşlemesi	16
1.2.Küçük ve Büyük Günahlar Arasındaki Farklar	17
1.3. Kur'an Ayetlerinde Günahların Mahiyeti	18

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLAR HAKKINDA KELAM EKOLLERİNİN

GÖRÜŞLERİ

2.1.Mâtürîdiyye.....	23
2.2.Eş'ariyye.....	27
2.3.Mu'tezile.....	33
2.4.Mürchie.....	37
2.5.Şîa.....	39
2.5.1.Zeydiyye ve Günah Problemi	40
2.5.2. İmamiyye (Caferiyye-İsna Aşeriyye)	41
2.6.Selefilik	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KELAM İLMİNDE KEBİRE TARTIŞMALARI

3.1.Kelam İlmінде Büyük Günah Meselesi	50
3.2.Şirk ve Şirk Kapsamına Giren Günahlar	52
3.2.1.Şirkin Tanımı ve Kapsamı	52
3.2.2.Şirk Kapsamına Giren Günahlar	55
3.3.İman – Günah İlişkisi	58
3.4. Büyük Günah İşleyen Kimsenin Cehennemde Ebedi Kalıp kalmayacağı İlişkin Tartışmalar	67
3.5.Şefa'at	70
3.6.Tövbe-Günah İlişkisi	72
3.6.1.Günahlardan Bazısına Devam Edip, Bazısında Yapılan Tövbe	72
3.6.2.Âciz Kimsenin Tövbesi	79
3.6.3.Son Nefes (Sekarât-ı Mevt) te Yapılan Tövbe	80
3.6.4.Nasuh Tövbe	81
3.6.5.Tövbenin Günahları Ortadan Kaldırması	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK GÜNAH MESELESİNDEN ÖTEKİLEŞTİRMEYE

TEKFİR VE İRTİDAT SORUNU

4.1. Selefî Akımlar ve Tekfir Sorunu	85
4.2.Tekfir Sorununa Fıkhi yaklaşımlar	88
4.3.Taklitçilik İle Ötekileştirme/Tekfir Arasındaki İlişki	91
4.3.1.Gazali ve Tekfir Olgusuna İki Farklı Yaklaşım	92
4.4.1. Tehafütü'l-Felasife	92
4.4.2. Faysalü't-Tefrika	94
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR LİSTESİ

A.s.	: Aleyhiselam
d.	: Doğumu
H.z.	: Hazret
ö.	: Ölümü
R.A.	: Radiyallahu anhu ve anha
S.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
t.y.	: Tarih Yok
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri
yy.	: Yüzyıl
çev.	: Çeviren

GİRİŞ

Bilindiği üzere günah sözcüğü dini hayatımızı ilgilendiren önemli bir kavram olmakla birlikte cezayı gerektiren dini suç olarak algılanmaktadır. Günah, büyük günah ve küçük günah olarak iki kısma ayrılmakta ve bu ayrım bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından yapılmaktadır. Nisa suresinin 31. ayetine baktığımızda ‘‘ eğer yasakladığımız büyük günahlardan sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız’’ diye buyrulmakta ayrıca Necm suresinin 32. ayetinde ‘‘ ufak tefek kusurları dışında günahın büyüğünden ve çirkin sayılan işlerden kaçınanlara gelince, şüphesiz Rabb'in, affı bol olandır’’denilmektedir. Bu ayetlerde işlenen günahların büyük ya da küçük olarak nitelendirildiğini ancak hangi günahların büyük, hangilerinin küçük olduğunun belirtilmediğini görmekteyiz.

Tezin amacı, itikadî mezheplerin bu konudaki görüşlerini ortaya çıkarabilmek, büyük günah işleyen kişinin âhiretteki durumu , günahların imana etkisi, tövbenin hangi tür günahlar için geçerli olabileceği, büyük günah sahibinin cehennemde ebedi kalıp kalmayacağı konusu ve şefaatin büyük günah sahibini kurtarıp kurtarmayacağı gibi sorulara cevap bulabilmektir.

Tezin birinci bölümünde günahın tanımı ve çeşitleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde itikadî mezheplerin bu konudaki görüşleri ve üçüncü bölümde de kelam ilminde Mürtekibü'l-kebire tartışmalarına yer verilecektir.

İslam'da ilk itikadi görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasında gündemi belirleyen ve hararetli tartışmalara sebep olan en önemli konulardan birisi büyük günah işleyen (mürtekib-i kebire) âhiretteki durumu olmuştur. İnsanoğlunun günah işleyebilme potansiyeliyle yaratılmış olması ve kıyamete kadar inanan her insanın cevap bulmak isteyeceği bir konu olması hasebiyle tezin faydalı olabileceğini düşünmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLAR

1.1.Günahın Tanımı ve Çeşitleri

1.1.1.Günahın Tanımı

Günah Farsça bir kelime olup isimdir¹. Sözlükte; Allah'ı Teala'nın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini alanda işlenmiş suç demektir². Günah kelimesine karşılık, Arapça'da ism, masiyet, hıyanet, isyan gibi kelimeler kullanılır³.

“Günah” kelimesi Kur'an-ı Kerimde “cünah” olarak geçmektedir. Ancak buradaki “cünah” bizim kullandığımız “günah” anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Buradaki “cünah” bir hedeften amaçtan meyletmek, ayrılıp başka yana yönelmek demektir⁴.

Günah kelimesinin karşılığı olarak Arapçada; daha çok “ism,” kelimesi kullanılır ki bu kelime büyük ve küçük günah ayrımı yapmaksızın her türlü günahı içine alır⁵. Kur'an-ı Kerim'de geçen günah terimlerinden “ism”; insanları hayırdan ve sevap işlemekten alıkoymak, “zenb”ise hata, itaatsizlik, kötü iş, karşı çıkma anlamlarında kullanılmıştır⁶.

Bunların dışında, günahı anlatan bazı kelimeler ve anlamları şu şekilde sayılabilir. Masiyet; itaatsiz, karşı koymak ve asi olmak manasında kullanılır. Hata; kasıtlı olmayan günahlar manasında kullanılır. Seyyie; ayıp, kusur, hata manasında kullanılır. Fahiş; gayet çirkin günah, yüz kızartıcı işler ve sözler manasında kullanılır. Kabiha; çirkin, kötü şey manasında kullanılır. Zelle; ayak sürçme, sözde ve fiilde hata yapma manasında kullanılır. Fısk; kabuktan çıkmak, din hadlerini çiğnemek, sınırlarını aşmak manasında kullanılır. Fucur; başkalarının bilmesi istenmeyen, gizlenen, gizlenmeye çalışılan günah manasında kullanılır. Cürüm; en

¹ Karaman, Fikret ve Diğerleri, (2006). Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara, s. 204.

² Develioğlu, F., (1970). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası Ankara, s. 357.

³ Muhammed Tanci, (1969). el-Mu'cemü'z -Zehebi , Beyrut, s.511.

⁴ Tunç, C. (1978). Şirk Ve Günah Problemi, Erciyes ÜİFD, XI, s.325.

⁵ Tunç, a.g.m., s.325.

⁶ Ez-Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, (1992). Esasü'l-Belağa, Beyrut, ss.303–304.

ağır günah manasında kullanılır. Seğire; küçük günah manasında kullanılır. Kebire; büyük günah manasında kullanılır⁷.

Türkçe sözlükte bu kelimenin karşısında şu anlamlar ve örnekler yazılıdır: Türkçede; Din tarafından suç sayılan şeyler demektir. Dilimizde, “Hırsızlık etmek dinimizce günahtır” derken bu anlam kastedilir. “Bu adama bu kadar eziyet etmek günahtır” derken herkesin vicdanını inciten, yaralayan iş olarak algılanır. “Ben söyleyeyim de günah benden gitsin” cümlesindeyse sorumluluk anlamında kullanıldığı görülür. “Allah’ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç” demek olan ve birinci maddeyle ilgili olup din ile bağlantılı olan günah kavramının muhtevası, hem tüm kutsal dinlerdeki ulûhiyet kavramıyla ve hem de insanların bu ulûhiyetle münasebetleriyle ilgilidir⁸.

Günahın ıstılah anlamıyla ilgili olarak şu tanımlar karşımıza çıkmaktadır. Günah; İnsanın şeytana uyarak, boyun eğmesinin bir neticesi olarak ve onun isteğine tabi olarak işlemiş olduğu; dünyada ve ahrette cezalandırılmasını gerektiren, toplumsal hayata zarar veren, Allah’a itaat etmekle bağdaşmayan herhangi bir eylem olarak tanımlanır.

Günah; dinen, kötü sayılan fiiller olup, ilahi ve ahlaki hukukun ihlal edilmesi ve sonuç olarak da hem bu dünyada, hem de sonraki âlemde, ağır bir cezayla cezalandırılması müstahak her türlü fiil ve eylemlerdir⁹.

Kutsala ve tabiatüstü varlıklara karşı işlenen hata ve aşırılıklara¹⁰, dinde suç sayılan işleri ve tanrı buyruklarına ters düşen fiilleri işlemeye¹¹ günah denir. Günah iyiliğin ve sevabın olmaması, insanın vicdanında kişinin içini kemiren mahrumiyet, yokluk ve boşluk; düzeni ve uyumu bozan bir davranıştır¹².

Günah, kutsal ve tabiat üstü varlıklar ile ilgili bir dini kavramdır. Beşeri düzenin bozulması ve kanunların çiğnenmesi suç kabul edilirken, kutsala ve tabiat üstü varlıklara karşı işlenen hatalar ve aşırılıklar da günah olarak

⁷ Gölcük, Ş. ve Toprak, S. (1998). Kelam, Tekin Kitapevi Yayınları, Konya, s.127.

⁸ Harman, Ö. F. (1996). “Günah”, DİA, İstanbul, s.280.

⁹ Izutsu, Toshihiko, (1991). Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar (çev. Selahattin Ayaz), İstanbul, s.317.

¹⁰ Harman, a.g.e., s.278.

¹¹ Meydan Larousse, (1973), V. Cilt, s.432.

¹² Kılıç, Sadık, (1988). Kur’an’da Günah Kavramı, Konya, s.26.

adlandırılmaktadır¹³. Günah, tarihin her çağında ve tüm semavi dinlerde bulunmakla birlikte; günahın mahiyeti, kısaca belirtildiği üzere, dinlerin ulûhiyet mefhumuna ve insanların bu ulûhiyetle olan irtibatlarına göre değişmektedir¹⁴.

Tüm günahların temelinde olan öfke ve öfkeli olmayı gerektiren şeyler bir soruna indirgenebilir: şehvet. Bazen, kutsal karşıtlığını anlayarak, ahlaksızlıkları ve erdemleri karşılaştırarak belirli bir günah hakkında daha fazla kavrayış kazanılır. Örneğin, alçak gönüllüğün merceğinden gurur duyabilir ya da açgözlülük ışıyla açgözlülük gösterilebilir. Öfke, ancak simetrik değildir. Öfkenin zıttı sevgidir, ama aslında öfkenin zıttı kayıtsızlıktır. Öfke, önemseydiğimiz bir şeyi ya da bir şeyi tehdit eden şeylere karşı tepki verildiğidir. Gerçekliği nasıl algıladığımızı ve buna nasıl tepki verdiğimizizi değer verdiğimiz şeyle yapmak zorundayız. Öfke, nesneyi korumak için harekete geçen sevgidir. Neye öfkelenmek gerektiğini bilmek için, sevilen nesnelere bakılmalıdır. Ve eğer öfkenin günah olduğunu bilmek istenirse, sevginin nasıl çarpıtıldığı aranmalıdır¹⁵.

Bütün bu tanımların sonucunda kısaca Günah; Yaratan'ın razı olmadığı, insanı yaratılış fıtratından uzaklaştıran, yapıldığında insanın vicdanını rahatsız eden, başkaları tarafından bilinilmesi istenmeyen her türlü söz ve davranışlardır. Bunun yanında günah sayılan fiiller hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında muhakkak cezalandırılmalıdır. Örneğin bir insanı öldürmek, farklı inançlara sahip toplumlarda farklı şekillerde cezalandırılrsa da ceza gerektirmektedir. Aynı zamanda bir insanı öldürmek tüm mukaddes dinlerin kutsal kitaplarında günah olarak belirtilmektedir.

Allah dilerse tövbe edenin günahlarını bağışlar, dilerse bağışlamaz. İslâm inancında bu yetki tamamen Allah'ındır. Bununla birlikte her insan doğduğunda belli bir akıl bilincine ulaşınca kadar günahsızdır. Bu genellikle ergenlik çağına ulaşması anlamına gelmektedir. Bu çağa kadar tüm çocuklar masum ve günahsızdır. Ayrıca bir kişinin günah işleyebilmesi için akli dengesinin yerinde olması şartı da vardır. Ergenlik çağını geçmiş bile olsa eğer kişinin akli dengesi yerinde değilse günah işleyemez.

¹³ Harman, a.g.e., s.278.

¹⁴ Harman, a.g.e., s.279.

¹⁵ Parnel, J. (2015). "Anger", (Ed. Segal, M). Printed in the United States of America, Minneapolis, p.41.

İslâm'da günahın tanımı, çeşitleri ve kişiyi dinden çıkarıp çıkarmayacağı konularında Kelâm'da çok önemli tartışmalar yapılmıştır. Bu konuda neredeyse bütün kelâm ekolleri kendi doktrinlerini oluşturmuşlardır. Kelâmcılar tarafından günah meselesi daha çok kebâir-sağâir ve mü'min-kâfir bağlamında ele alındığından bu çalışmanın günah çeşitleri de bu çerçevede ele alınmıştır.

1.1.2.Günahın Çeşitleri

Günah çeşitleri aşağıda, büyüklüklerine ve muhatabına göre ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

1.1.2.1.Büyüklüklerine Göre Günahlar

İlk olarak belirtilmesi gereken şudurki, günahların büyük ve küçük olarak tartışılmasının temeli Kur'ân-ı Kerîm'den kaynaklanmaktadır. Şura suresinde “(Dünyalık olarak) size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir.”¹⁶ buyurulmaktadır.

Bir başka âyette ise, “Onlar ki, küçük günahlar hariç, büyük günahlardan ve fuhuştan içtinap ederler (sakınırlar). Muhakkak ki Rabbin, mağfireti geniş olandır. O, sizi daha iyi bilendir. O, sizi topraktan yaratmıştı. Ve siz, annelerinizin karnında cenin idiniz. Öyleyse nefslerinizi temize çıkarmayın (nefslerinizi tezkiye ettiğinizi iddia etmeyin). O (Allah), kimin takva sahibi olduğunu daha iyi bilendir.”¹⁷ şeklinde günahın büyüklerinden bahsedilmiştir. Bu durum, İslâm kelâmcılarını bir şeyin büyüğünün olması küçüğünün de olabileceği sonucuna götürmüştür.

Bu âyetler Nisâ suresi 116. âyetle irtibatlandırılarak İslâm kelâmcıları arasında münakaşa ve tartışmalara yol açmıştır. Mütetekellimler mezkur âyetlerde geçen “kebâir”, “kebâira'l-ism”, “fahiş” (ç.fevâhiş) ve “zünûb” kelimelerinin büyük

¹⁶ eş-Şurâ 42/36-39.

¹⁷ en-Necm 53/32.

günahlara; “seyyie” (ç.seyyiât), “lemem” gibi kelimelerin de küçük günahları işaret ettiğini belirtmişlerdir¹⁸.

Nisâ suresinde Allah, “Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki şeyleri ise, dilediği kimse için mağfiret eder. Ve kim Allah'a şirk koşarsa, o taktirde o, uzak bir dalâletle sapmıştır.”¹⁹ âyetinde, yalnızca şirkin büyük günah olduğu belirtilmiştir. Ancak Cemel Vak’asındaki ve Sıffin Savaşı’ndaki gibi olaylarda mümin olan insanların birbirleriyle savaşmaları ve bunun neticesinde öldürenlerle öldürülenlerin ahiretteki durumlarının nasıl olacağı gibi durumlar üzerinde büyük ve hararetli tartışmalar yapılmış, bu münakaşalar büyük günahın bir mi birden fazla mı olduğu tartışmalarını gündeme getirmiş, böylelikle İslâm tarihinde büyük günah meselesi ortaya çıkmıştır.

1.1.2.1.1. Kebîre (Büyük Günah)

1.1.2.1.1.1. Kebîre’nin Tanımı

Sözlükte, “büyüklenmek, büyük günah, işlendiğinde cehenneme götüren günah,”²⁰ “maddi veya mânevî bakımdan büyük olmak” anlamlarına gelen (kebr, kiber) kökünden türemiş olan bir isimdir. “Büyük günah” anlamında kullanılan “kebire”,yi farklı şekillerde yapılmış tanımlamalarının ortak olan noktaları dikkate alınarak “dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevi ve uhrevi ceza öngörülen davranış” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu davranışların dışında kalan kötü davranışlara da sağire (küçük günah) denmektedir. Ancak işlemekte ısrar edilen küçük günahların büyük günahlara dönüşeceği anlayışı genelde kabul görmüştür²¹.

Dini bir terim olan kebâir; o günahı işleyen hakkında vaid varid olan, haddi (kısas, dayak vb.) gerektiren suçlardır²².

Başka bir tanımda haram olduğu hakkında nass varid olan, Allah’ın nehyettiklerini işleme, kendi zatındaki illetten dolayı haram ve yasak olan şeyler,

¹⁸ Topaloğlu, B. (1996). Kelam İlmi (Giriş), Damla Yayınevi, İstanbul, ss.90-100.

¹⁹ en-Nisâ 4/116.

²⁰ İbn Manzur, Cemaaleddin Muhammed b. Mükerrrem, (1990). Lisanü’l-Arap, Beyrut, c.1, ss.125-131.

²¹ Bebek, A. (1998). Maturidî’de Günah Problemi, Rağbet Yay. İstanbul,s.163.

²² Muhammed b. Usum ez-Zehebi, (1986). Kıtâbü’l Kebair, Darüt-türas, Medine, ss.18-19.

(Kur'an'da ölü eti, yetim vb... malını yemek, hırsız, savaş alanından kaçmak) olarak tanımlanmaktadır²³.

Kur'ân-ı Kerim'de "Kebire"'nin varlığından bahseden âyetler²⁴ bulunmakla beraber, bunun içeriği hakkında pek bir şey söylenmemiştir. Fakat Nisâ suresinde Allah'ın şirkin dışındaki tüm günahları affedebileceği belirtilmiştir²⁵.

İslâm diniyle ilgili yapmış olduğu çalışmalarla ünlü olan Japon müsteşrik Izutsu(v1993), kebireyi bu âyet endeksli değerlendirmeye çalışmış, konuya yalnızca şirk mi büyük günah, bunun dışında da büyük günah/günahlar var mı soruları ile ele almış ve İslâmi kelâm ekollerinin ortaya koyduğu farklı görüşleri irdelemiştir²⁶.

Kebirenin neler olduğu hakkında, âyetlerde açık ve net bir ifade bulamayan mütekellimler, hadisler yoluyla bilgi edinmeye çalışmışlardır. Kebire konusuyla ilgili olarak kaynak olarak gösterilen hadislerden biri Abdullah İbn-i Mesud'dan şu şekilde nakledilir: "Adamın biri bir zaman rasule sordu; Ya Rasulallah! Allah katında en büyük günah nedir? Nebi cevap verdi: "Seni yaratandan başkasına kulluk etmen". Adam yine sordu: "Sonra?" Nebi yine cevap verdi: "Yiyeceğine ortak olur korkusuyla çocuğunu öldürmen." Adam yine sordu: "Peki sonra?" Nebi şöyle söyledi: "Komşunun karısı ile cima etmen." Başka bir hadiste ise büyük günahlar, "şirk, büyü, haksız yere katl, yetim malı yemek, tefecilik, savaş meydanından kaçmak, masum fakat dikkatsiz Müslüman kadınlara iftira" şeklinde sıralanmıştır.

1.1.2.1.1.2. Kebîre'nin Sayısı

İslamda kebairin sayısı hakkında kesin bir sayı verilmemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de "Şüphesiz ki Allah şirk dışında bütün günahları affeder."²⁷ âyetiyle tek olduğu imasında bulunulurken, başka bir âyette "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin günahlarınızı örteriz ve sizi (şerefli bir makama)

²³ Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (1986). el-Mekki el-Heytemi, ez-Zevaciran İktirafıl-Kebair , (Çev: Ahmet Serdaroğlu- Lutfi Şentürk) İstanbul, ss.3-6.

²⁴ eş-Şura 42/37; en-Necm 53/32; Lukman 31/13.

²⁵ en-Nisa 4/116.

²⁶ Izutsu, Toshihiko, (2000). İslam Düşüncesinde İman kavramı , (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul, s.49.

²⁷ en-Nisa 4/116.

ikram olunacağınız bir yere koyarız”²⁸ ifadesi günahın sayısının fazla olduğuna işaret etmektedir.

İslâm kelâmında üzerinde titizlikle durulan konulardan bir tanesi de kebiredir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen âyetlerden²⁹ anlaşılacağı gibi, şirkin birinci sırada zikredilmesi onun en büyük günahlardan olduğuna dikkatleri çekmektedir. Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra meydana gelen kargaşalıkların meydana getirdiği üç İslâm fırkasından biri olan Hâricîler, bu konu üzerinde titizlikle durmuş, başta şirk olmak üzere her türlü günahı işleyenlerin cehennemlik olduğunu iddia etmişlerdir³⁰.

Kendilerinin Hz. Ali ve Hz. Muaviye’ye tabi olmadıklarını ve bu grupların haricinde bir grup olduklarını ifade eden Hâricîler, Sıffin Savaşı’nda anlaşmazlıkların yalnızca Kur’an-ı Kerim’le çözümlenmesini, onun hakem olarak kabulünü istemişler, bunu kabul etmeyenlerin ise kâfir olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Öncesinde siyasi bir grup olarak kabul edilen Hâricîler, günah ile alakalı bu kelâmi görüşlere sahip olmalarından dolayı İtikadi bir mezhebe dönüşmüştür. Hakem olayında yaşanan tahkim meselesini şirk ile bağlantılı olarak ele alan Hâricîler, Hz. Ali’nin ve Hz. Muaviye’ye tabi olanların tümünün dinden çıktıklarını ve kâfir olduklarını iddia etmişlerdir. Esasında Hâricîlerin bu şekilde davranmalarının ana nedeni; onların imanı, onun mahiyetini bilme ve amel etme şeklinde tanımlamalarından kaynaklanmıştır³¹.

Büyük günah işlemeyi dinden çıkmak olarak yorumlayan Hâricîler, bu bağlamda Hz. Ali, Hz. Osman, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe’yi de tekfir etmişlerdir. Kendi içlerinde anlaşmazlıklara düşen Hâricîler farklı kollara ayrılmışlardır. Bunlardan en meşhuru olan Beyhesiye, imanı, “bilmek, ikrar etmek ve amel etmek” şeklinde tanımlamışlardır. Yani “Allah’ı, peygamberlerini ve Hz. Peygamber’in

²⁸ en-Nisa 4/31.

²⁹ en-Nisa 4/116.

³⁰ Ebu’l-Muin en-Nesefî, (2003). Tabsiretü’l-Edille Fî Usûli’-d- Dîn, Tahk. (H. Atay, Ş. Ali Düzgün), Ankara, c. 2, ss. 421-430.

³¹ Eş’arî, (1980). Makâlâtü’ül İslamiyyin, (neş. Helmut Ritter), Wiesbaden, ss.96-97.

getirmiş olduğu şeyleri bilmek Allah'ın dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmaktır" şeklinde tarif etmişlerdir³².

Kendi aralarında bir bütünlük oluşturamayan Hâricîler, imanın mahiyeti konusunda ortak fikri paylaşmışlardır. Ehl-i Sünnet'e en yakın kolu olan İbâdiyye bile imanı; "bilmek, ikrar ve amel etmek."³³ olarak tanımlamıştır. Ayrıca onlara göre her türlü taat ve farzlar da imana dahildir³⁴.

Hâricî düşüncesinde "iman" kavramından çok "küfür" ve "kâfir" kavramları daha merkezi konumdadır. Bununla ilgili olarak çeşitli görüşler ileriye sürmüşlerdir³⁵. Hâricîlerin büyük günah işleyen kişileri kâfir olarak kabul ettikleri görüşü çok yaygın olmasına karşın Hâricî Necdî (ö.692) "Günah işleyen, kebre de olsa, sağira de olsa onda ısrar eden müşrik, büyük günah işleyip onda ısrar etmeyen ise Müslüman"dır³⁶ görüşünü benimsemiştir.

Hâricîlerin genel düşüncesine göre büyük günah işleyen kâfirdir. Sufriyye'ye göre yapıldığında ceza olarak haddi gerektiren bir günahı işleyen kişiler dinden çıkarlar fakat bu küfre girmez, böyle bir cezaya konu olmazsa dinden çıkıp kafir olur görüşünü benimsemişlerdir. Mâtürîdî (v944), Hâricîlerin Kurân'daki bir takım âyetleri kanıt göstererek, "büyük küçük ayırt etmeden günah işleyen herkesin ebedî cehennemlik olduğu" görüşünü, bazı peygamberlerin de küçük günah işlediğini hatırlatıp eleştirmiştir. Hâricîlerin küçük günah işleyenleri kâfir ve müşrik olarak nitelendirilmelerinin havf ve reca arasındaki dengeyi bozduğunu ve böylece insanın Allah'ın rahmetlerinden ve O'nun affediciliğinden ümit kestiğini söyleyerek eleştirmiştir³⁷.

Mu'tezile bilginleri, kebair ve kebairi işleyenler hakkında konuya ise biraz daha akli ve sistematik bir şekilde yaklaşmıştır. Onlar küfrün mahiyetini, insanın sonsuz cezaya çarptırılması ve sonsuz cehennemde kalması şeklinde ifade

³² Muhammed Ebû Zehrâ, (1993). İslamda İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler, (Çev: Sıbgatullah Kaya), Şura Yayınları, İstanbul, ss. 66-96.

³³ Bağdâdî, (1991). Mezhepler Arasındaki Farklar, (Çev: Ethem Ruhi Fıglalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss.74-75.

³⁴ Eş'ari, Makalat, ss.96-97.

³⁵ Ebu'l-Muin en-Nesefî, (2003). Tabsîretü'l-Edille Fî Usûli'd- Dîn, (H. Atay, Ş. Ali Düzgün), Ankara, c. 2, ss.421-430.

³⁶ İbn Hazm, (1999). el-Fasl Fî'l-Milel Ve'l-Ehvâl Ve'n-Nahl, (Ahmed Şemseddin), Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiye, Beyrut, III. S.126.

³⁷ Nesefî, "Tabsîretü'l-Edille Fî Usûli'd- Dîn", ss.421-430.

etmişlerdir. Günahı, büyük ve küçük günah olarak sınıflandırmışlar, nasıl bilinebileceği konusunda değişik görüşler sardetmişlerdir. Kadı Abdulcebbar ve Ebu Ali el- Cübbâî günahların büyük veya küçük oluşlarının naklen bilinebileceğini savunurlarken, Ebu Haşim'se naklen değil akıl ederek bilinebileceği şeklinde savunmuştur. Büyük ve küçük günahın nasıl bilineceği konusunda kendi aralarında ayrılıklara düşen Mu'tezile ekolü, "kebire"nin tanımında Mâtürîdi, Eş'ari ve Hâricî ekolünden farklı bir yorumda getirmiştir. Onlara göre kebire, günahkar olanın günahlarının sevaplarından fazla olması; sağire de sevaplarının günahlarından çok olması şeklinde tanımlanmıştır. Mâtürîdi, Kitabü't-Tevhid'inde Mu'tezile'nin görüşleri hakkında bilgi vermiş, onların Hâricîler gibi imanî ameller ile irtibatlandığını belirttiikten sonra Mu'tezile'nin onlardan farklı olarak büyük günah işleyen kişilere küfür vasfını vermediklerini belirtmiş ve kebire işleyenlere fasık dediğini ifade etmiştir. Fakat Mâtürîdi, Nur suresi (24) 31. ve Tahrim suresi (66) 8. âyetlerini delil getirerek, Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kişilerin "fâsık" olduğuna dair görüşüne mukabil imanın var olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır³⁸.

Mu'tezile alimleri "günah işleyen kimseler cehennemde ebedî olarak kalacaktır." görüşünde mutabık kalmışlardır. Mâtürîdi, Mutezililer'in bu görüşleriyle Allah'ın rahmetini nehyettiklerini belirtmiş ve bu konudaki görüşlerinin hatalı olduğunu ifade etmiştir. "Allah'ın âyetlerini ve O'na (Allah'a) mülâki olmayı (ruhlarını hayatta iken Allah'a ulaştırmayı) inkâr edenler; işte onlar, rahmetimden ümidi kestiler. Ve işte onlar ki; onlar için elim azap vardır"³⁹ ve "Ve kim kendisine hidayet beyan edildikten (açıkladıktan) sonra resûle muhalefet ederse ve mü'minlerin yolunun dışında bir yola tâbî olursa, onu döndüğü yola çeviririz ve onu cehenneme yaslarız. Ve o ne kötü varış yeri."⁴⁰ âyetleriyle kendi düşüncesini delillendirmişlerdir.

Mürchie Sözlükte "rce" kökünden gelen "Mürchie" ismi, geciktirmek, sonraya bırakmak, ertelemek anlamına gelmektedir. Büyük günah işleyen hakkındaki hükmü ahirete erteledikleri için onlara mürçi denilmiştir⁴¹.

³⁸ Bağdadi, a.g.e., s.82-134.

³⁹ Ankebut 29/23.

⁴⁰ Nisa 4/115.

⁴¹ Kutlu, S. (2000). "Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı" [http://eskieserler.com/], ss.141-148.

Mürcie'nin diğ er bir anlamı ise son kararın Allah'a bırakılmasıdır. Mürcie mezhebi, "amel imandan bir cüz m  d  r değı il midir" savları ile en fazla tartışılan konulardan birini ortaya atmıştır. Mürcie'nin ilklerinden olan Cehm b. Safvan, amelin tamamının gereksiz olduğunu s  ylemi tir⁴².

Mürcie'nin bir başka kolu olan Kerr  m  lere göreyse iman, dille söylemek veya yapmaktır. Onun dışındaki hiçbir şey imanın teşkil edici bir ögesi değı ildir. Kişi açık bir şekilde küfür beyanında bulunsa da, putlara tapsa da ve Ehl-i kitap'tan olsa da, kalben sağlam bir i  itikada sahip ise mümin sayılır⁴³.

Mâtürîdi, Mürcie'den bahsederken onların da Mu'tezile gibi günahın sahibini imandan çıkaracağını ve karşılığında bunun cezasını çekeceklerini savunduklarını belirtmiş, fakat Mürcie'nin bu konuda daha temkinli olduğunu da ifade etmi tir⁴⁴.

Günahın karşılığının ne olacağı noktasında Mürcie, "  ste sizi yakıcılığı gittikçe artan bir ateşle uyardım. Ona çok   k   olan başkası yaslanmaz (atılmaz). O ki ( ok   k   olan), (Hüsna'yı) yalanladı ve yüz çevirdi."⁴⁵  ayetini kaynak olarak alırlar Ehl-i Sünnet Büyük günah işleyeni tek  r etmemesinden dolayı M  rc  i olarak isimlendirilen Eb   Han  fe, imanın mahallinin kalp olduğunu söylemiştir. Eb   Han  fe imanın, Allah'ı tasdik eylemi olduğu için bir amel sınıfına koymakla beraber, diğ er amellerin iman olamayacağını ve kişiyi dinden çıkarmayacağını belirtmi tir⁴⁶.

O, küfre, Kur'ân ve etimolojik açıdan yaklaşmış, küfrün; yalanlama, inkar, reddetme ve hakikati gizlemek manalarına geldiğini söylemiştir. O, küfrü borçlu bir adamın borcunu inkar etmesi; iman edip günah işlemeyi de, borcunu inkar etmeyi  dememesi örneğiyle a ıklamı tır⁴⁷.

⁴² Bağdadi, a.g.e., s.421-430.

⁴³ Kutlu, a.g.e., ss.17-18.

⁴⁴ Topaloğlu, a.g.e., s.429.

⁴⁵ el-Leyl 92/14-16.

⁴⁶ Bebek, a.g.e., s.162.

⁴⁷   z, M. (2000). "Zeyd bin Zeynel Abidin ve Zeydiyye", M   FD., s.21-24.

Ebû Hanîfeye göre, küfür en büyük günahdır. Bunun dışında kalan diğer bütün günahlar aralarında derecelendirmeye tabi tutmuştur. Mesela harama bakmak ile birini öldürmek günah bakımından eşit değildir⁴⁸.

Bir kişi Allah'ı ve Rasulünü ve onlardan geleni kalple tasdik, dille ikrar ettikten sonra hırsızlık, zina, zulüm, içki gibi Allah'ın yasakladıklarını ve oruç tutmak, namaz kılmak, zekat vermek, hacca gitmek gibi Allah'ın emrettiklerini inkar etmedikçe; işlediği haramı helal olarak saymadığı sürece hiçbir insanın küfrüne hükmedilmeyeceğini; böyle birinin sadece günahkar bir mümin olarak sayılacağını belirtmiştir⁴⁹.

Eş'arî, imana etimolojik açıdan yaklaşmış, Yûsuf suresinde geçen "...ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın (bizi tasdik etmezsin)"⁵⁰ âyetindeki mümin kelimesini "müsaddak" anlamında kullanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "lemam"⁵¹ kelimesi ile ifade edilen günahları, küçük günahlar olarak tarif etmiş, gerekçe olarak da Allah ve Rasulü tarafından dünyada cezasının ve ahirette azabının bildirilmemesini göstermiştir. "Kebire" ve "fâhişe" olarak ifade edilen günahları da büyük günahlar şeklinde tanımlamıştır. Gerekçesini nakli olarak Allah ve Rasulünün cezasını ve azabını bildirmiş olması, akli olarak da çok çirkin ve olumsuzluk anlamı çağrıştıran işler olması olarak gösterir. Nisâ suresi 116. âyetinde bildirildiği gibi, küfür ve şirk dışındaki tüm günahları, bunlara göre izafi olarak küçük günah kabul eder⁵².

Günahkar olanın cezalandırılıp cezalandırılmayacağı hususunda Mâtürîdi, küfürde bulunduğu ve Allah'ın rahmetinden ümidi kesme olduğu için, kâfirin sonsuz cehennemle cezalandırılacağını bildirmiştir. Diğer büyük küçük günahların hepsinde insanın Allah'ı tasdik etmesi ve Allah'tan affedilmeyi umması, insanı iman dairesinden çıkarmamakta ve sonunun sonsuz cehennem olmadığına işaret etmektedir. Büyük günah işleyen bir kişi eğer tövbe etmemiş, dünyevi bir ceza

⁴⁸ Öz, a.g.e., s.24.

⁴⁹ Öz, a.g.e., ss.16-17.

⁵⁰ Yûsuf 12/17.

⁵¹ eş-Şura 42/37.

⁵² Bebek, a.g.e., ss.148-150.

görmemiş, af dilemekte ve mağfirette bulunmamışsa onun cehennemde cezasını çekmesinin ardından cennete girebileceğini söylemiştir⁵³.

Sâbûnî, kebire konusunda değişik mezheplerin görüşlerini verdikten sonra “Ey iman edenler! Allah’a Nasuh Tövbesi ile tövbe edin! Umulur ki Rabbiniz, sizin günahlarınızı örter ve sizi altından nehirler akan cennetlere koyar. O gün Allah, nebîleri ve O’nunla beraber olanları mahzun etmez. Onların nurları, önlerinde ve sağlarında koşar. “Rabbimiz, bizim nurumuzu tamamla ve bize mağfiret et (günahlarımızı sevaba çevir). Muhakkak ki Sen, herşeye kadirsin”⁵⁴ âyetini delil göstererek, Allah’ın günah işleyenleri mümin olarak isimlendirdiğini belirtmiştir. Ona göre iman, kalple tasdik, dille ikrardır. Kişideki bu tasdik küfre, ikrar da inkâra dönüşmedikçe onda imanın bulunacağını söylemiş, küfür ve şirk dışındaki bütün günahların kişinin isteğine bağlı olarak işlemesi durumunda da kalbinde kötülük hissettiğini Allah’tan ümit içerisinde rahmet beklediğini söylemiş, bunu başka âyetlerle desteklemiştir⁵⁵.

Büyük günah işleyenlere ahirette cezalarının verileceğinin âyetlerle⁵⁶ sabit olduğunu bildirmiştir. İslâm bilginlerinin büyük ve küçük günah tariflerini verdikten sonra, Mâtürîdî’nin izlediği yolu takip etmiş, sevaplarda olduğu gibi günahlarda da büyük ve küçük ayrımının var olduğunu⁵⁷ ve göreceli olduğunu, en büyük günahın küfür olduğunu bundan daha büyük bir günahın olmadığını söylemiştir. Bunun dışındaki günahları küçük kabul günah olarak etmiş, buna delil olarak da Nisâ Suresin 48. ve 116. âyetlerini göstermiştir.

Kebâir’in çoğul sigasında söylenmesini de hitap edilen insanların çoğul olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Sâbûnî, küfür ve şirk sahibinin affedilmesinin aklen mümkün olmadığını, “İhsanın, ihsandan başka mükâfatı var mı ki (olabilir mi)?”⁵⁸ ve “Bir kötülüğün cezası onun misli kadar kötülüktür. Fakat kim affeder ve ıslâh ederse artık onun ecir (mükâfatı) Allah’a aittir. Muhakkak ki O

⁵³ Bebek, a.g.e., s.104.

⁵⁴ et-Tahrim 66/8.

⁵⁵ Topaloğlu, a.g.e., ss.161-163.

⁵⁶ el-Hacc 22/47.

⁵⁷ el-Kehf 18/49.

⁵⁸ er-Rahman 55/60.

(Allah), zalimleri sevmez.”⁵⁹ âyetlerinde belirtildiği gibi, küfür ve şirk sahibinin affedilmesinin Allah’ın hikmetine ters olduğunu, diğer günahlarınsa affedilebileceğini söyler.

Zira kâfirler, kendi günahlarının hak ve gerçek olduğuna inanırlar ve zaten bu sebeple af ve mağfiret dilemezler. Böyle kişilerin affı caiz olmayıp, devamlı bir azabı hak ederler, çünkü küfür, devamlı bir inanış halidir demiştir. İmam Muhammed Pezdevî’de büyük günah işleyen kişiler hakkında kelâm ekollerinin görüşlerini belirttikten sonra bunların izahını yapmış ve Matürîdî kelâm ekolünün görüşlerinin isabetli olduğunu belirtmiştir⁶⁰.

1.1.2.1.2. Sağîre (Küçük Günah)

Kurân’da kullanılan “lemem ve seyyie”⁶¹ kelimelerini tefsir ve kelâm âlimleri tarafından küçük günahlar anlamında kullanılmıştır⁶².

Mâtürîdi, küçük günahları, Allah ve Rasulu tarafından dünyada ve ahirette cezası belirtilmeyen günahlar olarak belirtmiştir⁶³.

İslâm bilginleri küçük günahlar hakkında şöyle bir tarif geliştirmişleridir⁶⁴;

1) Korkutma, tehdit, lanet, ceza, gazap gibi nehiy sebepleriyle ilgili olmayanlar küçük günahlardır, ama bunlarla ilgili olur veya işleyenin imanını zedelerse o büyük günahdır.

2) Şöyle bir tarif de getirilmiştir. Rasûlullahın yasakladıkları küçük, Allah’ın yasakladıkları büyük günahlardır.

3) Dünyada had vurulmaktan, ahirette tehdide muhatap olmaktan aşağı derecede küçük olanlar küçük günahlardır.

⁵⁹ eş-Şura, 42/40.

⁶⁰ Kılavuz, S. (2010). Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâmına Giriş, Ensar Yay. İstanbul, s.70.

⁶¹ en-Necm 53/32.

⁶² Bebek, a.g.e., s.99.

⁶³ Bebek, a.g.e., ss.99-100.

⁶⁴ Yaman, M. (2006). Kelâm’da Günah ve Tevbe, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, ss.36-37.

1.1.2.2. Muhataba Göre Günah

Günahlar muhataba göre, Allah’a karşı işlenen günahlar, diğer insanlara karşı işlenen günahlar ve kişinin kendisine karşı işlediği günahlar olarak sayılabilir. Bunlara aşağıda ayrı başlıklar halinde değinilmiştir.

1.1.2.2.1. Allah’a Karşı Günah

Kur’ân-ı Kerîm ve İslâm kelâmında Allah’a karşı günahı ifade eden birçok âyet ve ibâre vardır. “Kefere” kelimesi “amene” kelimesinin tersi olup, Allah’ı kabul etmemeyi inkâr etmeyi göstermektedir. Kefere’ye anlam yakınlığı içinde olan diğer kelimeyse “cehada” dır⁶⁵.

Kelâm ekollerinde dahil olan alimler yaşadıkları dönemlerinin ekonomik, siyasi ve sosyal problemlerinin etkisi ile Nisâ suresinin 116. âyeti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Dönemin siyasi ve sosyal anlaşmazlıklarını uzlaşmacı bir çözüme kavuşturabilmek amacıyla Mürcie mezhebi işlenen hiçbir günahın kişinin imanına zarar vermeyeceğini söylemiştir. Buna karşın Sâbûnî ve İmam Mâtürîdî gibi âlimler, müşrikin ve kâfirin Allah’ı reddedip kabul etmediğinden Allah’tan af ve mağfiret isteyemeyeceğini; Allah’a şirk koşmayanına diğer günahları işlediği takdirde iman sebebi ile keder, acı, sıkıntı hissedeceğini, Allah’ın af ve mağfiret talebinde bulunduğu mümin kabul edileceğini belirtmişlerdir⁶⁶.

1.1.2.2.2. İnsanlara Karşı Günah

Kur’ân-ı Kerîm’de diğer insanlara karşı işlenen günahlar, Allah’a karşı işlenen günahlardan daha çok olup, bunlar müteaddid kere zikredilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de, Katl⁶⁷, kız çocuklarını diri diri toprağa gömme⁶⁸, riba⁶⁹, evli kadınlara zina isnat etmek⁷⁰, yalan şahitlik⁷¹, kibir⁷², haset, kıskançlık⁷³, büyücülük⁷⁴, ana-

⁶⁵ el-En’am 6/33; el-A’raf 7/51; Hud 11/59.

⁶⁶ Karaman vd., a.g.e., s.98.

⁶⁷ el-Bakara 2/85; en-Nisa 4/92; el-İsra 17/93.

⁶⁸ en-Nahl 16/58, 59.

⁶⁹ el-Bakara 2/275, 278, 279; Ali İmran 3/310.

⁷⁰ en-Nur 24/4, 11.

⁷¹ el-Hacc 22/30.

⁷² el-İsra 17/37.

⁷³ el-Bakara 2/109; en-Nisa 4/54; el-Feth 48/15.

⁷⁴ el-Felak 113/4.

babaya itaatsizlik⁷⁵, gıybet⁷⁶ insanlara karşı işlenen günahlar arasında sayılmaktadır. Ancak, İslâm kelâmında günah muhataba göre değerlendirilmemiş, o günün şartlarında kâfir - mümin tanımlamaları kapsamında günahın büyüklüğü ve küçüklüğü üzerinde durulmuştur. Hâricîler, önce büyük günah işleyenleri ardından da tüm günah işleyenlerin dinden çıktığını söylemişlerdir.

Mürcie, tüm insanları günahkâr olsunlar ya da olmasınlar mümin olarak kabul ederken; Mu'tezile, günahkarların ne mümin ne de kâfir olduklarını beyan etmişlerdir⁷⁷. Mâtürîdi ve Eş'ari de ameli, imandan ayrı olarak kabul etmekle birlikte, daha çok işlenen günahların iman ile olan ilişkilerinde reel duruma vurgu yapmışlar, mümin-kâfir; iman - küfür konuları üzerinde yoğunlaşmışlardır.

1.1.2.2.3. Kişinin Kendisine Karşı Günah İşlemesi

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın kendisine karşı günah işleyebileceğine dair bir çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan daha çok “onlar nefislerine zulmettiler” ifadesiyle insanın kendi fiilleriyle işlediği günahlar üzerinde durulmuştur⁷⁸. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah “biz insanı en güzel şekilde yarattık” buyurmuştur⁷⁹.

O, varlıklar içerisinde insanı, en mükemmel şekilde yaratmış ve varlığını da bu istikamet üzere sağlıklı bir şekilde devam ettirmesini istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber de; “...üzerinde Rabbinin hakkı vardır, nefsinin de hakkı var, ailenin de hakkı var. Buna göre sen her hak sahibine hakkını ver.” buyurmaktadır. Kişinin kendine karşı haklarını anlatırken Hz. Peygamber, çok uzun süren ibadeti, yolculuğu, orucu ve uykusuz kalmayı menetmiş, itidali tavsiye etmiştir. İnsanın başkasının canına kıyması haram kılındığı gibi, bir takım sıkıntı ve olumsuzluklardan dolayı kendi canına kıyması da yasaklanmıştır. Bir diğer konu da Allah'ın insana gücünün üzerinde bir yük yüklememesidir⁸⁰.

Özetle belirtmek gerekirse, insanın maddi ve mânevî olarak kendi üzerinde hakları vardır. İnsan nefsini rast gele kullanamaz ve nefsi adına gayr-ı meşru hakları helal, meşru hakları da haram kılamaz. Bu davranışlar, yaşadığı sürece hayatına

⁷⁵ Lukman 31/14, 15.

⁷⁶ el-Kasas 49/15.

⁷⁷ Karaman vd., a.g.e., s.98.

⁷⁸ el-Bakara 2/54, 231; en-Nisa 4/57; Hud 11/101; en-Neml 27/44.

⁷⁹ et-Tin 95/6.

⁸⁰ el-Bakara 2/286.

olumsuzluk katmakla kalmayacak canına, malına ve ruhi dünyasına yönelteceği her hangi bir tecavüzden dolayı ahirette de hesaba çekilmesini gerektirecektir⁸¹.

Küçük günahlar, büyük günahlar dışında kalan, diğer bir ifade ile hakkında kesin bir ceza bulunmayan, dolayısıyla işleyeni için cehennem ateşi tehdidi bulunmayan günahlardır. Ayrıca büyük günah, tövbe ile affolunurken, küçük günahın silinmesi için güzel amel yeterlidir. Ancak dikkat edilmesi gereken, küçük günahlar önemsenmeyip ısrarla yapıldığında, büyük günaha dönüşebilme ihtimali bulunmaktadır. Zira günahı küçüksemek kadar büyük günah yoktur. Hz. Peygamber de, Hz. Ayşe'yi bu konuda şöyle uyarmaktadır: "Ey Aişe! Göze önemsiz gibi görünen günahlardan sakın.. Çünkü bu günahlar için Allah tarafından görevlendirilmiş bir görevli vardır." Bu sözüyle Rasulü Allah, günahları önemsemeyip onlarda ısrar etmenin kişiyi zamanla büyük günahları kolayca yapmaya götüreceğine işaret etmektedir⁸².

Bu noktaya kadar muhatabına göre günahlar Allah'a karşı, diğer insanlara karşı ve kişinin kendisine karşı işlediği günahlar olarak sınıflandırıldığını görmekteyiz. Kanaatimizce bunlara ilave olarak diğer canlılara ve doğaya karşı işlenen günahlar da eklenmelidir. Çünkü hayvanlara ve doğaya karşı işlenen suçlar eziyetten öldürmeye ve hatta tecavüze kadar uzanabilmektedir. Aynı şekilde doğaya, çevreye zarar vermekte günah olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak her iki durumda da Allah'ın yaratmış olduğu doğaya ve hatta kainata ve yarattığı hayvan veya nebat cinsinden canlılara saygı duymak temel insanlık değeridir.

1.2.Küçük ve Büyük Günahlar Arasındaki Farklar

Günahların küçük veya büyük olarak ayrılmasının temeli Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır. Allah'ın ayetlerinde gazap, lânet, cehennem ya da azap gibi ifadeler ile sona erdirdiği her günah büyük günahdır. Diğerleriye küçük günahdır. Buna göre küçük ve büyük günahlar arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir⁸³.

1- Allah'ın ahirette onlarla ilgili azaplarını ilan ettiği ve dünyada da haklarında had cezası belirlediği günahlar büyük günahlardır.

⁸¹ et-Tekasür 102/8.

⁸² Yılmaz, M. (2011). Kur'an'da Büyük Günah Problemi, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XV, Sayı: 2, ss.255-276, s.260.

⁸³ Tabatabai, www.islamkutuphanesi.com.

2- Allah'ın Kur'an'da cehennem ateşi ile cezalandıracağını ilan ettiği günahlar büyük günahlardır.

3- Dini hafife alma, onu umursamama mesajı veren her günah büyük günahdır.

4- Büyük günahlar, sonradan eklenen arızî bir nitelik gerekçesiyle değil de kendi öz nitelikleri nedeniyle yasaklanan kötülüklerdir.

5- Nisâ suresinin başlangıcından otuzuncu ayetinin sonuna kadar değinilmiş olan günahlar büyük günahlardır. Bu görüşü savunanlar şunu kastetmektedirler: "Eğer size yasak edilen günahların büyüklerinden kaçınırsanız..." ayeti kerimesinde ifade edilen büyük günahlar ile bu surenin daha önceki ayetlerinde açıklanmış olan akrabalık ilişkilerinin kesilmesi, yetim malının yenmesi, zina edilmesi gibi günahlara işaret edilmektedir.

6- Allah'ın yasakladığı her kötülük büyük günahdır.

7- Küçük günahlar, cezası sahibinin sevaplarından az olan günahlardır. Büyük günahlar da cezası sahibinin sevaplarından çok olan günahlardır.

8- Büyüklük ve küçüklük itibarî sıfatlar olup, her günaha arızî olarak eklenebilirler. Kişinin Allah'ın emrini hafife ya da alaya alarak veya umursamayarak işlediği her günah büyük günahdır. Ancak eğer aynı günah öfkeyle, korkuyla ya da şehvet baskısı altında kalınarak işlenir ise, büyük günahlardan kaçınmak şartıyla affa uğrayabilecek küçük bir günah olur.

1.3. Kur'an Ayetlerinde Günahların Mahiyeti

Allah'a şirk koşturmak büyük günahların en büyüğüdür. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

1. "Muhakkak ki Allah, O'na şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki şeyleri dilediği kimse için bağışlar. Ve kim Allah'a şirk koşarsa, o taktirde büyük bir günah işleyerek iftira etmiştir."⁸⁴ "Andolsun ki; "Muhakkak ki Allah, O, Meryem oğlu Mesih'tir." diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa Mesih (Hz. İsa, onlara)

⁸⁴ Nisâ, 48.

şöyle demişti; “Ey İsrailoğulları! Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah’a kul olun. Muhakkak ki, kim Allah’a şirk (eş, ortak) koşarsa, o taktirde Allah ona cenneti haram etmiştir ve onun varacağı yer ateştir. Ve zalimler için bir yardımcı yoktur.”⁸⁵.

Sonra Allah'ın rahmetinden ümit kesmek gelir. Çünkü yüce Allah:

2. “Ey kendi aleyhlerine haddi aşmış kullarım, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü yüce Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesizki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir”⁸⁶ buyuruyor.

Sonra Allah'ın tuzağından emin olmak gelir. Çünkü yüce Allah:

3. “Allah’ın hilesinden emin miydiler? Hüsranda olan kavim, ancak onlar, Allah’ın hilesinden (Allah’ın kendilerine azap vermeyeceğinden) emin olamaz.”⁸⁷ buyurmuştur.

Büyük günahlardan bir diğeri de ana-babaya karşı isyankar olmaktır. Çünkü yüce Allah, ana-babaya isyan eden kişiyi “bedbaht bir zorba” olarak nitelendirerek şöyle buyuruyor:

4. “Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Zorba ve kötülük düşkünü biri olmaktan uzak tuttu”⁸⁸.

Büyük günahlardan bir başkası da öldürülmesi haram kılınmış olan bir insanın haksız yere öldürülmesidir. Çünkü yüce Allah,

5. “Ve kim, bir mü'mini taammüden (kast ederek) öldürürse, o takdirde onun cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir ve Allah ona gazab etmiş ve ona lânet etmiştir. Ve (Allah), onun için "büyük azap" hazırlamıştır.”⁸⁹ buyurmuştur.

Bir kadına zina isnadında bulunmak, zina iftirası atmak da büyük günahlardan sayılmıştır. Çünkü yüce Allah,

⁸⁵ Mâide, 72.

⁸⁶ Zümer, 53.

⁸⁷ A'râf, 99.

⁸⁸ Meryem, 32.

⁸⁹ Nisâ, 93.

6. “Muhakkak ki gâfil (kendisinin haberi olmaksızın) muhsin (iffetli) kadınlara ve mü'min kadınlara (iftira) atanlar, dünya ve ahirette lânetlenmiştir. Ve onlara azîm azap vardır.”⁹⁰ buyurmuştur.

Yetimlerin malını yemek. Çünkü yüce Allah,

7. “Muhakkak ki yetimlerin mallarını zulümle (haksızlıkla) yiyenler, karınlarına sadece ateş yerler. Ve onlar, yakında alevli ateşe atılacaklar.”⁹¹ buyuruyor.

Savaştan kaçmak. Çünkü yüce Allah,

8. “Ve savaş için tekrar dönmek üzere veya bir gruba katılmak üzere dönmesi hariç, kim o gün onlara arkasını dönerse, artık Allah’tan bir gazaba uğramıştır (haketmiştir). Ve onun yeri cehennemdir. Ve ne kötü bir dönüş yeridir.”⁹² buyurmuştur.

Faiz yemek de büyük günahlardan sayılmaktadır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

9. “Riba (faiz) yiyenler, kabirlerinden ancak şeytan çarpmasından hırpalanmış bir kimse gibi kalkarlar. İşte bu, onların: “Oysa alışveriş riba gibidir.” demeleri sebebiyledir. Ve Allah, alışverişi helâl, ribayı (faizi) haram kılmıştır. Bundan sonra, Rabbinden kendisine öğüt gelen kimse (ona uyarak) artık (faizden) vazgeçerse, o taktirde geçmiş olan (önceden aldığı faiz) onundur ve onun işi (onun hakkındaki hüküm) Allah’a aittir. Ve kim de (faizciliğe) dönerse, işte onlar, ateş ehlidir. Ve onlar orada ebedî kalacak olanlardır.”⁹³. “Bundan sonra eğer (bunu) yapmazsanız, o zaman Allah ve O’nun Resûl’ü tarafından savaşa maruz kalacağınızı bilin (savaşa hazır olun). Ve şâyet tövbe ederseniz o takdirde ana malınız (sermayeniz) sizindir. Ve zulmetmezsiniz ve zulmedilmezsiniz.” (Bakara, 279).

Sihir ve büyüclük. Çünkü yüce Allah,

⁹⁰ Nûr, 23.

⁹¹ Nisâ, 10.

⁹² Enfâl, 16.

⁹³ Bakara, 275.

10. “Onlar Süleyman (a.s)’ın mülkü üzerine şeytanların tilavet ettiği (okuduğu) şeylere tâbî oldular (uydular). Süleyman (a.s), inkâr etmedi (sihir yapmadı ve kâfir olmadı). Fakat şeytanlar insanlara, sihri ve Babil şehri’ndeki iki meleğe, Harut ve Marut’a indirilen şeyleri öğretmekle kâfir oldular. Ve oysa onlar, “Biz sadece bir fitneyiz (sizin için bir imtihanız). O halde (sakın sihir ilmini öğrenerek) kâfir olmayın.” demedikçe hiç kimseye bunu öğretmezlerdi. Fakat o ikisinden, bir erkek ile onun karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı ve de onlar, Allah’ın izni olmadan onunla (sihirle) hiç kimseye zarar verebilecek değillerdir. Ve onlar kendilerine fayda vermeyen, zarar veren şeyleri öğreniyorlar. Ve andolsun ki onlar, onu (sihri ve ona ait bilgileri) satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını kesin olarak öğrendiler. Elbette onunla (sihre karşılık) nefslerini sattıkları şey ne kötü, keşke bilselerdi.”⁹⁴ buyurmuştur.

Zina etmek. Çünkü yüce Allah,

11. “Ve onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha tapmazlar. Allah’ın (öldürülmesini) haram kıldığı kişiyi haklı olmadıkça öldürmezler ve zina yapmazlar. Ve kim bunları yaparsa günah cezasıyla karşılaşır. Kıyâmet günü onun azabı kat kat artar. Ve orada alçaltılmış olarak ebediyyen kalır.”⁹⁵ buyurmuştur.

Yalan yere yemin etmek. Çünkü yüce Allah,

12. “Şüphesiz, Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁹⁶ buyurmuştur.

Ganimet mallarında yolsuzluk yapmak. Çünkü yüce Allah,

13. “Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.”⁹⁷ buyurmuştur.

⁹⁴ Bakara, 102.

⁹⁵ Furkan, 68-69.

⁹⁶ Âl-i İmrân, 77.

⁹⁷ Âl-i İmrân, 161.

Zekâtını vermemek. Çünkü yüce Allah,

14. “Cehennem ateşinde üzerlerinde (demir) kızdırıldığı gün, böylece onunla, onların alınları, yanları, sırtları dağlanır. Bu, kendiniz (nefsiniz) için biriktirdiğiniz şeylerdir. Böylece biriktirmiş olduğunuz şeyleri tadın!”⁹⁸ buyurmuştur.

Şahitlik yapmaktan kaçınmak ve yalancı şahitlik yapmak. Çünkü yüce Allah,

15. “Ve eğer siz yolculukta iseniz ve bir kâtip de bulamazsanız o zaman (borçludan) alınan rehinler (yeter), birbirinizden emin olduğunuz takdirde (güven duyuyorsanız), o halde güven duyulan kişi onun emanetini (borcunu) ödesin. Ve Rabbi olan Allah’a karşı takva sahibi olsun (ve sakınsın). Şahitliği de gizlemeyin. Ve kim onu (şahit olduğu şeyi) gizlerse o takdirde muhakkak ki onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı en iyi bilendir.”⁹⁹ buyurmuştur.

16. İçki içmek. Çünkü yüce Allah onu putlara tapmakla denk saymıştır.

Verdiği sözü tutmamak (ahdi bozmak) ve akrabalık ilişkilerini koparmak. Çünkü yüce Allah,

17. “Onlar, misaklerinden sonra (ruhlarını, vechlerini, nefslerini ve iradelerini teslim edeceklerine dair ezelde Allah’a misak verdikten sonra) Allah’ın ahdini bozarlar (ruhlarını, vechlerini, nefslerini ve iradelerini Allah’a teslim etmezler). Ve Allah’ın, O’na (Allah’a) ulaştırılmasını emrettiği şeyi keserler (ruhlarını Allah’a ulaştırmazlar). Ve yeryüzünde fesat çıkarırlar (başka insanların da Sıratı Mustakîm’e ulaşmalarına mani oldukları için fesat çıkarırlar). Lânet onlar içindir. Ve yurdun kötüsü (cehennem) onlar içindir.”¹⁰⁰ buyurmuştur.

⁹⁸ Tevbe, 35.

⁹⁹ Bakara, 283.

¹⁰⁰ Ra'd, 25.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAHLAR HAKKINDA KELAM EKOLLERİNİN GÖRÜŞLERİ

2.1.Mâtürîdiyye

Muhammed İbn-i Muhammed Ebu Mansur el-Mâtürîdî' (v..333/944)nin kurucusu olduğu bu îtikadî ekol, Mâtürîdî tarafından Maverâünnehir'de Ehl-i Sünnet kelâm ilminin sistematik bir hale getirilmesiyle oluşmuştur. İmam Mâtürîdî, akıl ve nakli temel almıştır. Mâtürîdî ekolü daha sonra Hâkim es-Semerkindi, Pezdevi, Nesevi, Sabûni, ibnul-Humam, Hızır bey, Kemaluddin el-Beyadi gibi meşhur âlimlerce geliştirilmiştir. Amelde mezhebi Hanefi olanlar itikatta bu mezhebi benimsemişlerdir¹⁰¹.

Mâtürîdî'ye göre, günah olgusunun oluşumunda temel kıstas akıl değil dindir. Eşyadaki nitelik ve özelliklerden dolayı akıl onun iyiliğini ve kötülüğünü anlayabilir. Fakat bu bilme o fiille ilgili olarak kişiye günah ya da sevap kazandırmaz. Fiilin güzel olması ve bununda akılla bilinmesi o fiilin yapılmasını şer'an gerektirmez. Veya eşyada ve fiilde kötülüğün olması ve bunun da akılla bilinmesi onun şer'an yasaklandığı, günah olduğu anlamına da gelmez. Bu tamamıyla Şari'in tercihine bağlıdır. Çünkü akıl dine ihtiyaç duyar. Öyle ki ne kadar ufku genişlerse genişlesin ne kadar ilerlerse ilerlesin akıl eksiktir¹⁰².

Mâtürîdîye göre; Günahları yaratan Allah'tır. Günahta iki yön vardır. Fiil kesb yönünde kişiye, yaratma yönünde Allah'a aittir. Kesb için zorunlu olan cüzi irade Allah tarafından yaratılmamıştır. Yalnız fiil için zorunlu olan güç istitaat fiil ile aynı anda Allah tarafından yaratılır. Böylece fiil insan ile Allah'ın ortak ürünü olarak ortaya çıkmaktadır¹⁰³.

¹⁰¹ Karaman vd., a.g.e., s.412.

¹⁰² Zeydan, A., el-Veciz fi Usuli-Din, Beyrut, 1979, s.72.

¹⁰³ Maturidi, (1970). Kitabüt-Tevhid (Nşr.Fethullah Huleyf), İstanbul, s.221.

Bu “yön teorisiyle” Mâtürîdî meydana gelen işin hem Allah’a hem de insana ait olduğunu ortaya atarak probleme yeni bir yön vermiş ve çözüme doğru değişik bir anlayış getirmiştir¹⁰⁴.

Mâtürîdî ekolünde; Kötülüğün, zulmün, günahın Allah tarafından yaratılmasıyla ilgili olarak; Allah’ın adalet ve hikmet sahibi zulüm, taşkınlık ve haksızlık yapmaktan uzak oluşunda ittifak vardır. Bununla beraber, Allah’ın yarattıkları arasında kötü sıfatlara uygun şeyler bulunabilir. Mesela Allah şeytanı, pis kokuyu, pislği vs. yaratmıştır. Mâtürîdî’ye göre fiil, sevap veya ceza için bir mahal teşkil edemez. Fiildeki sevap veya ceza ancak ona yönelen kast ve niyet itibari iledir. Kâinatta öz yapısı itibari ile, hiçbir şey tamamen ne hayırdır ne de şerdir. Her hayır olarak görülen şeyde bir yönü ile muhakkak şer, her şer olarak görülen şeyde de bir yönü ile muhakkak bir hayır vardır. Diğer bir deyişle hiçbir yiyecekte ve rızıkta kendiliğinden helallik/haramlık yoktur. Haramlık ve helallik, temizlik ve necislik, insanın istifadesi, yiyip içmesi ve onlarla ilişkisi ile alakalıdır. Aynı şekilde Allah’ın haram veya vacip kılma gibi hitapları da, şeylerin kendilerine göre değil, mükelleflerin davranışlarına göredir¹⁰⁵.

Mâtürîdî’nin talebesi olan Ebu’l-Muin en-Nesefi (v.505/1115)ye göre; bir iş verilen emre uygun olarak meydana geliyorsa taat, verilen emre aykırı bir şekilde meydana geliyorsa karsı gelme (ma’siyet, isyan, günah) olur. Bu isimlemeler izafi değer taşır. Sözgelimi zillet fiilinin kendisi değil insanın niyetidir. Hareket bizatihi iyi veya kötü olamaz. İyi veya kötü olan insanın niyetidir. Kasd, yani bir şeye niyet etme, yönelme kalpte olan bir manadır. Hareket ise uzuvlarla yapılır ve görülür¹⁰⁶.

Mâtürîdiyyeye göre, Mürtekib-i kebir ne kâfir nede münafıktır. Dinden çıkmaz. Tövbe etmeden ölürse bile cehennemde sonsuza kadar kalmayacaktır. Allah yapılan kötülüğün büyüklüğüne göre ona ceza verecektir. Allah’a şirk koşan kişiler cehennemde sonsuza kadar kalacaklardır. İman edenlerden büyük günah işleyenlerin durumu ise Allah’ın rahmetine ve affına bırakılmıştır. Yüce Allah diler ise affeder,

¹⁰⁴ Yazıcıoğlu, M. S. (1997). Maturidi ve Nesefi’ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı, İstanbul, s.26-27.

¹⁰⁵ Gölcük ve Toprak, a.g.e., s.244

¹⁰⁶ Yazıcıoğlu, a.g.e., s.107.

diler ise günahı kadar cezalandırır. Fakat cezasını çektikten sonra Allah O'nu mutlaka cennetine koyar¹⁰⁷.

Yüce Allah büyük-küçük günah ayırımına gitmeksizin günahkârın günahını bağışlayabilir¹⁰⁸. Allah, küçük bir günah işleyene ceza verebileceği gibi, büyük günah işleyeni de affedebilir¹⁰⁹. Bu nedenle burada önemli olan Müminin “beynel havf ve reca” ümitle korku arasında yaşamasıdır¹¹⁰.

Mâtürîdî âlimlerine göre küfürle öteki günahlar arasında fark vardır. Küfür suçun son noktasıdır. Küfrün suç sayılmamasına ve yasaklığının kalkmasına hiçbir olasılık yoktur. Kâfirler kendi küfürlerinin hak ve gerçek olduğuna inanırlar, bu nedenle de onlar için bir bağışlanma ve yargılanma talebinde bulunmazlar. Öyleyse böylelerini affetmek hikmete uygun düşmez. Hem küfür diğer günahların aksine devamlılığı olan bir inanıştır. Bu nedenle daimi bir cezayı gerektiricidir¹¹¹.

Hâlbuki Yüce Allah Günah işleyenler için Kur'an-ı Kerimde; “Ey âmenû olanlar (Allah’a ulaşmayı dileyenler)! Allah’a Nasuh Tövbesi ile tövbe edin! Umulur ki Rabbiniz, sizin günahlarınızı örter ve sizi altından nehirler akan cennetlere koyar. O gün Allah, nebîleri ve O’nunla beraber olanları mahzun etmez. Onların nurları, önlerinde ve sağlarında koşar. Rabbimiz, bizim nurumuzu tamamla ve bize mağfiret et (günahlarımızı sevaba çevir). Muhakkak ki Sen, herşeye kaadirsin.”¹¹² buyurarak günah işledikleri halde yüce Allah onlara iman kelimesi ile hitap etmiştir. Bu nedenle küfür ile büyük günah farklı şeylerdir. Bununla beraber bütün Müslümanlar asr-ı saadetten bugüne kadar ehli kıbleden ölen kişilerin büyük günah işlediklerini bildikleri halde cenaze namazlarını kılmak onlar için tövbe ve istiğfar etmek geleneğini sürdürme gelmişlerdir. Bundan dolayı, ondaki tasdik tekzip ile ikrarda inkârla yer değiştirmedeği sürece o kişi kâfir diye nitelendirilemez. Kâfir olmayınca da mü'min sayılır¹¹³.

¹⁰⁷ Ebu Zehra, M. (1970). İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi, (Çev. E.Ruhi Fıglalı, Osman Eskicioğlu), İstanbul, s.230-231.

¹⁰⁸ Maturudi, (1970), a.g.e., s.420-421.

¹⁰⁹ Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.231.

¹¹⁰ Nisa, 4/48.

¹¹¹ Es-Sabuni, N., (1991). Maturidiyye Akaidi, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara, s.162.

¹¹² Tahrir, 66/8.

¹¹³ Es-Sabuni, a.g.e., s.166.

Bu nedenle Mürtekb-i kebire, kâfir gibi ebediyen cehennemde kalmamalıdır. Adalet ve hikmette zaten bunu gerektirir. Ceza suç kadar verilmeli mükâfat ise iyilikten fazla verilebilir¹¹⁴. Dünya hayatında ise Yüce Allah çeşitli hikmetlere mebni olarak kulunu, günahları olmazsa da acı, ızdırap ve çeşitli belalarla karşı karşıya getirebilir. Ama ahrette böyle bir şey mümkün değildir¹¹⁵.

Mâtürîdî'ye göre; her günah insanda iman vasfını kaldırmamakla beraber Küfür ve şirkin tövbeden başka af yolu yoktur¹¹⁶. Bunun dışında kalan günahların çeşitli af yolları vardır¹¹⁷. Müşrik işleyeceği hayrın karşılığını görmeyeceği gibi, kişi küfür halinde iken işlediği günahların cezasını iman ettikten sonra görmez¹¹⁸. “Yüce Allahın Katl, ¹¹⁹ Allah ve Peygambere isyan için Cehennemde ebedi kalış cezası vardır” ¹²⁰. Buyurmasında ki kasıt öldürmeyi helal olarak görenler içindir. İsyan ayeti ise kâfirler içindir. Ayette geçen “Hulud” dan maksat uzun müddet demektir. Ancak, tekfire götürecek her türlü günah işleyenin mertebesini düşürür. Allahtan bağışlanma Gafur, Rahim gibi sıfatları kaldırmak küfürdür. Peygamberleri inkâr etmek küfürdür. Allah’ı bazı şeylerden habersiz olarak nitelemek, Allah’tan ümit kesmek küfürdür. Yüce Allah’ın adl sıfatı gereği Allah için zulüm, hikmetsizlik ve yalandan bahsetmek mümkün değildir¹²¹.

Matüridiler, en büyük günah olan küfür ve şirk içerisinde olup ta kendilerine tebliğ ulaşmamış ehli fetret vb. durumlardaki insanların durumu ve mükellefiyetleri ne olacak? Problemiyle ilgili görüşleri şöyledir: Din konusunda yetkili olan Resul değil Akıldır. Eğer Allah hiç bir resûl göndermeseydi, yine de insanların akılları ile Allah'ın varlığını ve birliğini, onun layık olduğu sıfatlar ile tanımlaması ve Allah'ın evrenin yaratıcısı olduğunu bilmeleri gerekirdi. Resul gönderilmese bile, insanların akılları ile Allah’ın vahdaniyetini ve ulûhiyetini, benzer ve ortaklardan beri olduğunu bilmek; nimetlerini ve onların şükrünü yerine getirmek, her an ona boyun eğmek onların üzerine de vaciptir. Bu nedenle vahyin ulaşmadığı kimseler, din konusunda mazur görülmezler ve bundan sorumludurlar. Hatta Resulün gelmesi,

¹¹⁴ Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.232.

¹¹⁵ Gölcük, Ş. (1998). Kelam Tarihi, Esra Yay. İstanbul, s.109.

¹¹⁶ Nisa, 4/48.

¹¹⁷ Maturidi, (1991), a.g.e., s.136.

¹¹⁸ Maturidi, (1991), a.g.e., s.162.

¹¹⁹ Nisa, 4/93.

¹²⁰ Nisa, 4/14.

¹²¹ Maturidi, (1991), a.g.e., s.285.

Allah'ın varlığını haber vermek için değil onu tekit etmek içindir; din için resul değil akıl şarttır. Resuller ise, ibadetlerin, şeklini belirlemek için Şariat konusunda gereklidir¹²².

Peygamberin bu görevi, bireysel sorumluluğu engelleyici olmaktan çok kolaylaştırıcı bir işlev görür. Peygamber açıklar ve uyarır¹²³. Sonuçta insanı doğruya ulaştıracak olan kendi tercih ve eylemleri doğrultusunda¹²⁴ Allah'tır¹²⁵.

Ehl-i Sünnet ve'l Cemaate göre; Yüce Allah icbar altına alınmamakla beraber aynı zamanda adalet sahibidir. Yüce Allah itaatin karşılığını kat kat vermesine karşın günahların karşılığını adaleti gereği bazen birebir verir, bazense lütfü gereği bağışlar. Adalet sahibi Allah, İlahi adaletin gereği olarak, günahların bedelini acı ve ızdırab olarak günahlara denk verir. Hikmet Allah'ın emirlerine uygun fiillerdir. Allah'ın yaratıklarında ve yaptıklarında abes ve hikmetsizlik söz konusu olamaz. Allah hikmetsiz iş yapıp abesle iştigal etmeyeceğine göre, Allah'ın yaratmış olduklarına karşı adaletsizlik yapması, sebepsiz yere acı çektirmesi söz konusu olamaz. Dışarıda acı gibi gözüken şeylerin veya iyilik olarak gözüken şeylerin asıl içyüzleri Allah katındadır¹²⁶.

Kur'an-ı Kerim bu konuya şu âyet-i kerime ile açıklık getirir: "İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizdir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzdür. Siz bilmezsiniz, Allah bilir"¹²⁷.

2.2.Eş'ariyye

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (Ö.260/874)de, Basra'da doğmuştur. Babasının vasiyetiyle Sünni bir âlim olan Yahya b. Zekeriyâyâes-Sâcî'nin talebesi olmuştur. Uzunca bir zamanı kapsayan bu dönem el-Eş'ari'nin, üvey babası Ebû Ali elCübbâî (Ö.302/915) ile ilmî olarak yakınlığının söz konusu olduğu bir dönemdir. O, diğer İslâm ilimlerinde olduğu gibi, kelâm ilmini de Cübbâî'den öğrendiği ve ayrıca onun Hicrî 300 yıllarında Mu'tezile düşünceye sahipken 40 yaşından sonra bir cuma günü Basra camiinde minberde bu mezhepten ayrıldığını söylemiştir. Mu'tezile

¹²² Kutlu, (2002). Mürci'e ve Tesirleri, DIB Yay., Ankara.

¹²³ Es-Sabuni, a.g.e., s.79.

¹²⁴ Yunus, 10/9.

¹²⁵ İsra, 17/20.

¹²⁶ Ebu Hanife, (1981). el-Fıkhul Ekber, (Çev. Mustafa Öz).MÜİF. Vakfı Yay. İstanbul, s.16.

¹²⁷ Bakara, 2/216.

mezhebinden ayrıldıktan sonra, Ehl-i Sünnet akidesine bağlandığı da bilinmektedir.¹²⁸.

Eş'ari ekolü, fakih ve muhaddislerin görüşleri ile ittifak etmekle beraber nassların zahirini alıyorlardı. Heva ehlinden tamamen uzak bulunuyorlardı. Onların yolu nefi ve isbat arasında orta bir yoldu. Bu yol münakaşa taraftarlarını cezbeden bir konuma sahipti. Eş'ari'nin hayatını incelediğimizde onun aşırılıklardan sakındığını görürüz. Eş'ari'nin Makalat-u'l-İslamiyyin'i yazması kendisinin fırkaların hepsinin de görüşlerine muttali olduğunu gösterir. Dört fıkıh mezhebinin imamı, âlimleriyle filozofları kendisini teyit etmiş; halkın büyük bir kesimi de onun akaidini desteklemiştir¹²⁹.

Eş'ari'nin amelde önce Hanefî daha sonra Şafii veya bir dönem içinde Maliki olduğu söylenmektedir. Fakat İslâm âleminde Şafii olanların itikatta ekseri olarak Eş'ari olduklarına bakılırsa onun en son şafî mezhebinde karar kıldığı söylenebilir. Eş'ariyye'nin Mu'tezile'ye karşı bir tepki olarak doğduğu ve felsefeye karşı olduğu bilinmekle beraber, Eş'ari kelam âlimleri zamanla te'vile olumlu yaklaşmak sureti ile kelamda yenilikler yaparak kelam ilmini felsefeyle rekabet edebilecek bir güce ulaşmış ve akılcılık ilkesini benimsemişlerdir. Eş'ari ekolü Bâkılânî, Gazzâlî, Cüveynî, Râzî, Şehristânî, Taftazânî, Âmidî, Devvânî ve Cürcânî gibi âlimlerin tarafından geliştirilerek daha da temellendirilmiştir¹³⁰.

Eş'arilikte Mütekib-i kebirenin durumu kadar günah kavramının ontolojisi de başlı başına bir problemdir. Günahların icadı ne içindir? Günahı ve Şerri yapmak günah mıdır? Günahın tanımı nasıl olmalıdır? Büyük günah işleyeninin durumu nedir? Kendilerine tebliğ ulaşmamış olanların günahları nasıl değerlendirilmelidir? gibi sorular üzerinde Eş'arilik'te çokça durulmuştur.

Eş'ari'ye göre eşya zatıyla kötü ve neticesinde günah olmaz. Fiil Şar'i emretmeden kötü, günah veya iyi olamaz. Günah, çirkin ve iyi olan ancak yüce Allah'ın emretmesiyle olur. Bu nedenle fiillerdeki günah ve çirkinlik hayır ve güzellik zati değil Şer'idir. Yoksa bir şeyi iyiliğinden ve faydasından dolayı Allah

¹²⁸ Abdülhamid, İ. (1995). "Eş'arî" md., DİA, İstanbul, s.444-447.

¹²⁹ Yüceer, İ. (1995). Kelam, Ekoller ve Problemler, Van, s.167-168.

¹³⁰ Karaman vd., a.g.e., s.162-163.

emretmiş kötülüğünden dolayı da haram ve dolayısıyla günah saymış değildir. Zira yüce Allah'ın iradesi mutlak olup hiçbir şey onu kayıt ve zorlama altına alamaz. Güzellik ve hayır çirkinlik ve günah sadece yüce Allah istediği içindir. Örneğin: Yalan yalnızca Allah kötü kıldığı için kötü ve dolayısıyla günahıdır. Allah yalanı iyi kılarsa idi şüphesiz yalan iyi olurdu. Yalanı emretse idi şayet hiç şüphesiz buna da kimse itiraz edemezdi¹³¹.

Eş'ari'ye göre; Hayır da şer de iyi de kötü de bunların hepsi Allah'ın izin verip yaratmasıyla olur. “O dilediğini yapandır”¹³² “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”¹³³ “Rabbin dileyseydi yeryüzündeki bütün herkes İman ederdi.”¹³⁴ gibi ayetler “hayır”, “şer”, “kötü”, “günah” gibi fiillerin Allah dilerse yaratılacağı ve onun izni olmadan hiçbir fiilin meydana gelemeyeceğini göstermektedir. Aksi takdirde, Yüce Allah'ın haberi izni ve iradesi olmadan bazı fiiller meydana gelecek olursa; kendi iradesi ve isteği olmadan Allah'tan habersiz bazı fiiller meydana gelmiş olur ki Allah bundan münezzehtir¹³⁵.

Eş'arilere göre; Allah fiillerinde hürdür ve dilediğini yapar. Kötülük, günah, bedel, taltif vb. gibi hususlardan hiçbir şey Allah üzerinde vacip değildir¹³⁶. Allah'ın dilediğine acı çektirmesi caizdir. Kişinin günahları ve sevapları veya amaç imtihan olmadan da Allah insanlara acı çektirebilir¹³⁷.

Eş'ari ulemasından olan Gazzali, Eş'arinin bu görüşüne şu sözleriyle destek vermektedir. Gerçek mülk sahibi Allah'tır. Kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme yetkisine sahiptir. Zülüm ise izin alınmadan bir başkasının mülkünde tasarrufta bulunmaktır. Allah'ın ise kendi mülkünü taşması bir başkasının mülkünde tasarrufta bulunması-hâşâ-tahayyül bile edilemez. Bu nedenle zulmü yaratmasından dolayı yüce Allah'ın Zalim olarak tahayyül edilmesi söz konusu olamaz¹³⁸.

Eş'ari'ye göre, fiiller Allah'ın katında ahlaki değer taşımazlar. Hayır da şer de Allah'tandır. Bu fiilleri bizzat Allah yaratmıştır. Ancak Allah kötü ve şer olanı

¹³¹ Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali, (1950). el-Luma fi Reddi ala ehl-i Zeyği ve'l-Bida, Beyrut, s.71.

¹³² Hud, 11/87.

¹³³ İnsan, 76/30.

¹³⁴ Yunus, 10/99.

¹³⁵ Atay, H. (2002). İrade ve Hürriyet, Ankara, s.49.

¹³⁶ en-Nesfi, Ebul Berekat, (2000). el-Umde fil Akaid,(Thk. Temel Yeşilyurt), Malatya, s.346.

¹³⁷ ibn-i Humam, Kemal bin, (1979). Ebu Şerif (el-Müsayere, İstanbul, s.172.

¹³⁸ Gazali, (2003). el-İktisat fil -İ'tikat, Daru kuteybe, Beyrut, s.115.

günah olanı kendisi için değil isteyenler için yaratmıştır. Bu nedenle insan olarak bizler iyiyi ve kötüyü günahı ve hayrı belirleyemeyiz. Akıl mahlûktur ve mahlûk olan akıl bunu idrak edemez. Bu nedenle iyiyi ve kötüyü hayrı ve şerri adlandıran Allah'tır. Bu nedenle günahın tanımını ve sınırlarını insanlar değil; ancak yüce Allah koyabilir. Bu nedenle Yüce Allah kendilerine elçi ve resul gelmeyen kulların işlemiş oldukları günahlardan sorumlu tutulmayacaklarını beyan etmektedir. Çünkü onlara teklif gelmemiştir. Onlar için hesap, ceza, medh veya zem söz konusu olamaz¹³⁹. İmam Eş'ari bu görüşünü şu ayet-i kerime ile delillendirmektedir. “Kim hidayete erdiyse, sadece kendi nefsi için (nefsini tezkiye ettiği için) hidayete erer. Öyleyse kim dalâlette ise sorumluluğu sadece kendi üzerinde olarak dalâlette kalır. Yük taşıyan (günahı yüklenen) bir kimse, bir başkasının yükünü (günahını) yüklenmez. Ve Biz, bir resûl göndermedikçe azap edici olmadık.”¹⁴⁰.

Şer ve günah olan fiilin yaratıcısı kimdir? Eğer yaratıcısı Allah olsa şer ve günah olan bir fiili tüm eksik ve kusurlardan beri olan Allah'a nasıl ithaf edeceğiz sorusu karşımıza çıkar. Bu problemle ilgili olarak İmam Eş'ari şöyle görüş bildirir. “İnsan fiillerinin şer ve günah oluşuna bakılmaksızın yaratıcısı yüce Allah'tır”. Konuyla ilgili yüce Allah Kur'an'da: “Sizi ve yaptıklarınızı Allah yaratmıştır.” buyurarak bunu göstermiştir. İmam Eş'ari bu tezini savunmak için “kesp nazariyesini” öne sürer. Eş'ari'ye göre kesp; Yaratma yönünde Allah'a, fiil olma yönünde insan aittir. Allah Halık (yaratandır), Kul ise kasıp (tercih eden) dir. Bu nedenle halk-ı şer şer değil kesp-i şer şerdir. Adaletsizliği yüce Allah yarattı diye – haşa-Allah zalim olmaz. Ancak bu zulmü işleyen ve isteyen insan zalim olur. Bu durumu Yüce Allah'ın diğer fiilleriyle kıyasladığımızda daha iyi anlarız. Örneğin; Yüce Allah'ın şehveti yaratmasıyla onun şehvetli olduğu nasıl düşünülmezse ,aynı şekilde onun zulmü yaratması da onun zalim olduğunu göstermez¹⁴¹.

Eş'ari ekolüne göre; “Allah'ı birleyen ve doğru yoldan ayrılan günahkâr bir mümin Allah'ın iradesine havale edilmiştir. Allah dilerse onu affedip cennetine

¹³⁹ Zeydan, A. (2001). el-Veciz fi Usuli-Din, Beyrut, s.71.

¹⁴⁰ İsra, 17/15.

¹⁴¹ Gölcük, a.g.e., s.245.

koyar, dilerse yoldan çıkmasından dolayı onu cezalandırır, ama sonunda onu cennetine koyar”¹⁴².

Zira Kur'an'da Zümer suresi 53. ayette ‘’Deki: Ey kendi nefsi aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesizki O, çok bağışlayıcı ve çok esirgeyendir’’. Bu nedenle şirkten başka herhangi bir günahı yaparak, günahkâr olanlardan hiç bir kimse hakkında, cehennemliktir şeklinde hükmedilemez. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in cennetle müjdelediklerinden (Aşere-i Mübeşere) başka Ehl-i tâattan kimse hakkında cennetliktir de denilemez. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah " Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki şeyleri ise, dilediği kimse için mağfiret eder. Ve kim Allah'a şirk koşarsa, o takdirde o, uzak bir dalâletle sapmıştır”¹⁴³ buyurmuş bu âyeti kerîmesiyle buna delâlet etmiştir. Zira Allah kendisi haber vermedikçe, isyankârlar hakkındaki iradesinin ne olduğunu bilmeye hiç kimse muktedir değildir.

Eş'ari ekolüne mensup Fahrettin er-Râzî de bu görüşü aynen benimsemekte ve şöyle demektedir. “Büyük günah işleyen mü'min bize göre, iman etmesiyle itaatkâr, fıskı ile asidir”¹⁴⁴. Cehennemde yandıktan sonra bir kısım topluluğu da yüce Allah Hz. Muhammed (s.a.v.) in şefaati ile cehennemden çıkaracaktır¹⁴⁵.

Eş'ari'nin böyle bir kanaate ulaşmasında onun imanla ilgili yapmış olduğu tanımın etkili olduğunu görmekteyiz. Eş'ari'ye göre iman, kalple tasdik dille ikrardır. İmanın dil ile ikrar edilmesinde asıl amaç dünyadaki ahkâmın yürütülmesi ve yerine getirilmesi içindir. Zira iman kalp ile tahkiktir. Bu nedenle büyük günah işleyen kâfir olmaz, ancak fasık olur. Eş'ari'ye göre imanın tanımındaki tasdik deruni bir hadise olduğundan üzerinde hüküm kurmak mümkün değildir. Bu nedenle İslam dil ile ikrarı dünya ile ilgili işlerin yürütülmesi için gerekli görür. Eş'ari bu görüşünü Hz. Peygamberin şu hadisine dayandırmaktadır.” İnsanlar Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim Allah'tan başka ilah yoktur derse malları ve canları hususunda emniyette olurlar”. Eş'ari ye göre bu

¹⁴² Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.207-208.

¹⁴³ Nisa, 4/116.

¹⁴⁴ Er-Razi, F. (2002). Kelam'a Giriş, (Çev. Hüseyin Atay), Ankara, s.269.

¹⁴⁵ Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.207.

ikrarın ömürde bir kes yapılmış olması kâfidir. Dil ile ikrar olduğu halde kalbinde bir şüphe ve inançsızlık varsa bile o kişi Müslümanlar arasında mümin muamelesi görür. Çünkü meselenin iç muhasebesi Allah’a aittir. Eş’ari bu görüşünü şu ayeti kerime ile delillendirmektedir¹⁴⁶.

“Bedevîler “İman ettik” dediler. De ki: “Araplar: “Biz âmenû olduk.” dediler. (Onlara) de ki: “Siz âmenû olmadınız (Allah’a ulaşmayı dilemediniz). Fakat: "Teslim olduk." deyin. Kalplerinize (içine) îmân girmedi. Ve eğer Allah’a ve O’nun Resûl’üne itaat ederseniz (Allah’a ulaşmayı dilerseniz), amellerinizden bir şey eksiltmez. Muhakkak ki Allah, Gafur’dur, Rahîm’dır.”¹⁴⁷.

Eş’ari’lerin büyük günah olan küfür ve şirk içerisinde olup ta kendilerine tebliğ ulaşmamış ehli fetret vb. durumlardaki insanların durumu ve mükellefiyetleri ne olacak? Problemiyle ilgili görüşleri şöyledir: Kendilerine vahiy ulaşmayan insanlar hiçbir şeyden sorumlu tutulmayacaklardır. Zira Allah, “Kim hidayete erdiyse, sadece kendi nefsi için (nefsini tezkiye ettiği için) hidayete erer. Öyleyse kim dalâlette ise sorumluluğu sadece kendi üzerinde olarak dalâlette kalır. Yük taşıyan (günahı yüklenen) bir kimse, bir başkasının yükünü (günahını) yüklenmez. Ve Biz, bir resûl göndermedikçe azap edici olmadık.”¹⁴⁸ buyurmaktadır.

İlahi uyarı ancak davetin ulaşmasıyla gerçekleşeceğinden, iman meydana gelmemiş olsa da ahrette bu kişiler azaba muhatab olmayacaktır¹⁴⁹. Bu muafiyete yaşamış oldukları ortamda mevcut bulunan ihtilaflardan dolayı daveti anlama imkanı bulunmayanlar da eklenmiştir.

Bağdadi’nin ifadelerine baktığımızda Eş’ari’lerin İslâmi tebliğ ulaşmayanları üç kategoride ele aldıklarını görmekteyiz.

1. Adl ve tevhid hususlarında inanmış; fakat hükümleri ve peygamberleri bilmiyorsa hükmü, Müslümanlar hakkındaki hüküm gibidir. Bilmediği konularda böyle bir kimse mazurdur.

¹⁴⁶ Eşari, (1950), a.g.e., s.30.

¹⁴⁷ Hucurat, 49/14.

¹⁴⁸ İsra, 17/15.

¹⁴⁹ İbni Hazm, a.g.e., s.131.

2. İnkâr, ateizm ve ta'til şeklinde inançsızlık halindeyse hakkında iki ihtimal düşünülür: Herhangi bir peygamberin davetine ulaşmış ve ona iman etmemiş ise sonsuz cezayı hak etmiştir. Kendine hiçbir davet ulaşmamışsa, mükellef olmaz ve ahrette sevap yâda azap hak etmez. Eğer Allah azaplandırırsa bu cezalandırma değil; adalettir. Mükâfatlandırırsa bu taate karşılık olan bir sevap değil, cömertliktir.

3. Bu kişi küfrede tevhide de yönelmemiş ise ne mümindir ve nede kâfirdir. Allah diler ise, adaleti gereği azaplandırır; diler ise cömertliği gereği nimetlendirir¹⁵⁰.

Bu görüşün temelinde aklın her ne kadar iyiyi yapma ve kötülükten uzaklaşma temayülünde yaratılmışsa da iyi ve kötünün hakikatlerini belirlemede yeterli olmaması nedeni yatmaktadır. Çünkü hakikati bulmada akla engel olabilecek dâhili ve harici pek çok unsurun bulunmasından dolayı onu yönlendirecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır ki bu vahiydir¹⁵¹. Dolayısıyla tüm vaciplerin vucubiyeti sadece din ile bilinebilir.

2.3.Mu'tezile

Sözlükte Mu'tezile, "Ayrılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek" manasına gelir. "Azl" kelimesinden türetilmiştir¹⁵². Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye' ye bırakması durumunda iki tarafında görüşlerine katılmayacak tarafsız kalanlar hakkında Mu'tezile kelimesi sözlük anlamıyla kullanılmıştır¹⁵³.

Mu'tezile, dini anlamada ve yorumlamada akla önemli oranda değer atfeden bir Kelam okuludur. Bu ekol duruşu ile aklî düşüncenin İslâm kültüründe ve medeniyetinde yeşermesine ve inkişaf bulmasında katkıda bulunmuştur Mutezilî kelimcilerinin pek çoğu mütedeyyin bir hayat içinde olmuşlar, düşünce hürriyetine verdikleri değerden dolayı birçok alt kollara ayrılmışlardır. Mu'tezile, Abbasilerin resmi akidelerini temsil ediyordu¹⁵⁴. Mu'tezilî düşüncesinin ilk temsilcisi Vâsıl b.

¹⁵⁰ Bağdadi, (1928). Usulu'd-Din, İstanbul, s.262.

¹⁵¹ Nesefi, Ebul Berekat, (2000). el-Umde fil Akaid, (Thk. Temel Yeşilyurt), Malatya, s.17-23.

¹⁵² Kutlu, a.g.e., s.25.

¹⁵³ Karaman vd., a.g.e., s.451.

¹⁵⁴ Sezgin, F. (1991). Tarihu't-Türâsi'l-Arabî, (Arapça'ya Çev. Mahmud Fehmi Hicazî) Riyad, s.59.

Atâ (v.131/748) iken son temsilcisi veya kelâmcısıysa Zemahşerî' (v.538/1143) olmuştur¹⁵⁵.

Vasıl büyük günah konusunda hocası Hasan Basri'yle aynı görüşü paylaşmadığı için arkadaşları ile beraber onun meclisini terk etmişlerdir. Bu nedenle “ayrılanlar ve yan çizenler” anlamında kendilerine Mu'tezile denilmiştir. Oysa Mu'tezile'ye göre kendileri ehl-i adl ve ehl-i tevhid'tirler. Kaderi red ettikleri için Kaderiyye Allah'ın sıfatlarını red ettikleri için Muattıla isimleriyle de anılmışlardır¹⁵⁶.

Mu'tezile dışarıdan Yahudi, Hristiyan, İran, Hint dinleri ve Yunan felsefesiyle, içeriden Müşebbihe, Mücessime, Haşviyye, Râfiziyye ile temas etmiş bunların karşısında İslâm akaidini savunmuş sapık cereyanların iddialarını kelimeleri metotlarla çürütmüşlerdir¹⁵⁷.

Mu'tezile, İslâm akaidinin akli esaslarını ortaya koyan ilk kelim ekolüdür. İslâm toplumuna, bilhassa kelim ilminin temellendirilmesine katkıları olmuştur. Cedel yöntemini kullanan, tefekkür ve muhakeme yeteneğine önem veren, muarızlarına karşı kesin deliller kullanan, nakle ve akla aynı oranda değer veren ve bilim adamları arasında tartışma yöntemleri geliştiren hep Mu'tezile olmuştur. Fakat Mu'tezile'nin de zamanla kendi içinde bölünüp fikir ayrılıklarına düşmeleri kendi düşüncelerini kabul ettirmesi için devlet gücünü kullanması, fıkıh ve hadis ehlini gereğinden fazla incitmesi Mu'tezililerin eleştirilmesine ve etkinliğini yitirmesine sebep olmuştur¹⁵⁸.

Bağdadi, Mu'tezile'nin kendi aralarında biri diğerini küfürle suçlayan yirmi fırkaya ayrıldığını kaydeder. Bunlar; Vasiliye Amraviyye, Huzeliyye, Nazzamiyye, Hisamiyye, Sumamiyye, Cahiziyye, Hatibiyye, Himariyye, Esvariyye, Muammeriyye, İskafiyye, Caferiyye, Bişriyye, Murdariyye, Hayyatıyye, Salih kubbe taraftarları Verisiyye, Şehhamiyye, Kabiyye, Cubbaiyye, Ne Behsemiyye

¹⁵⁵ Sezgin, a.g.e., s.60.

¹⁵⁶ Özarslan, S. (2003). “Mu'tezile ve Bağdat Mu'tezilileri ve Başlıca Görüşleri” CÜİF. Der., s.161.

¹⁵⁷ Çelebi, İ. (2006). “Mütezile” md., DİA, Yay., İstanbul, s.391.

¹⁵⁸ Karaman vd., a.g.e., s.451.

olup, mürtekibi kebirenin ne mümin ne de kâfir olacağı onun iki menzil arasında kalıp fasık olacağı hususunda birleşmişlerdir¹⁵⁹.

Bir kimse büyük günah (kebire) işlemiş ve tövbe etmemiş bir şekilde vefat ederse, sonsuza kadar cehennemde kalır. Ama çekecekleri azap küfür ehlinin azabından biraz daha hafif olur¹⁶⁰.

Mu'tezile Mürtekib-i kebire'yi Ehl-i Sünnet gibi tam mümin olarak görmez. Hariciler gibi kâfir olarak ta görmez. Murtekib-i kebire'yi ne kâfir ne de mümin olarak görür. Murtekib-i kebire'yi, "el menzile beynel menzileteyn" yani ikisi arasında bir yerde konumlandırır. Onlar büyük günah işleyenler tövbe etmedikçe Allah'ın onları bağışlamayacağı hususunda birleşmişlerdir¹⁶¹. Çünkü cehennem küfre göre hafiftir¹⁶².

Tövbe ettiği takdirde Yüce Allah Mürtekib-i kebireyi bağışlayabilir. Eğer tövbe etmezse Mürtekib-i kebire için şefaet söz konusu olamaz. Zira şefaet fazilet yönünden müminlerin yükseltilmesi içindir¹⁶³.

Mu'tezileye göre günahlar büyük ve küçük diye iki gruba ayrılır. Mu'tezilenin büyük günah tanımında akıl ön plana çıkmıştır. "Aklın iyi olduğuna hükmettiği her şeyi ihlal etmek büyük günahdır." Yine "ikabı sevabını geçen günahlar büyük günahdır. İkabı sevabından az olan günahlarda küçük günahlardır"¹⁶⁴. Kur'an-ı Kerim'de hakkında, tehdit ve vaid bulunan her günah büyüktür. Hakkında tehdit bulunmayan her günahsa küçüktür. Bu tanımı Mu'tezile daha da genişletilmiş, "Hakkında tehdit yoksa büyüklükte hakkında tehdit gelen gibi olan, ona benzeyen ona yakın olan günahlarda yine büyük günahdır"¹⁶⁵ demişlerdir.

Mu'tezile ayrıca günahı işlerken kişinin, durumu, niyeti ve bilgisi göz ardı edilmemelidir deyip; günah tanımında "kasıt" a ayrı bir önem vermiştir. Mu'tezile'ye göre kasıtlı işlenen her günah büyüktür. Burada nesneye değil, failin durumuna dikkat çekilmiştir. Günahlarda ısrar etmenin, küçük günahların birikip

¹⁵⁹ Eşari, (1950), a.g.e., s.116.

¹⁶⁰ Bağdadi, (2008), a.g.e., s.82-83.

¹⁶¹ Bağdadi, (2008), a.g.e., s.329.

¹⁶² Bağdadi, (2008), a.g.e., s.83.

¹⁶³ Şehristani, a.g.e., s.60-61.

¹⁶⁴ Kahraman vd., a.g.e., s.451.

¹⁶⁵ Razi, a.g.e., s.135.

büyük günahlara dönüşüp dönüşmeyeceği hususunda Mu'tezile ihtilaf etmiştir. Mu'tezile'nin cumhuruna göre küçük günahların çokluğu büyük günahları meydana getirmez. Mu'tezile'nin ünlü Âlimlerinden el- Cubbaiye göre “küçük günahlar çoğalıp büyük günahları meydana getirir”¹⁶⁶.

Mu'tezile'ye göre büyük günahlar iki kısma ayrılır. Bunlardan bir kısmı küfrü gerektirirken diğer bir kısmı küfrü gerektirmez. Direkt imana taalluk eden günahlar küfrü gerektiren günahlardır. Allah'ı yaratılanlara benzetmek, Allah'ın hükümlerine karşı çıkmak insanı küfre götüren günahlardır¹⁶⁷.

Mu'tezileden Ebul- Hüzeyl el- Allaf'a göre; Şeriat gelmeden evvel akıl sahibi kimse Allah-u Teâlâ'yı delille bilmek zorundadır. Şayet bu anlamda marifetullah'ta kusur eder ise sonsuz olarak cehenneme mahkûm olur. Hasenin hüsnünü, kabihin kübhünü bilmesi de vacip olur¹⁶⁸.

Mutezili Bişr b. el-Mütemir'e göre; Mürtekib-i kebire ile işlediği gûnahtan dolayı tövbe ederse; tövbesi kabul olur. O günahı yeniden işler ise ilkinin cezasını da hak etmiş olur. Ona göre büyük gûnahtan dolayı edinilen tövbenin kabulü yeniden işlememe koşuluna bağlıdır¹⁶⁹.

Gûnah meselesine belki de İslâm itikat tarihinde en ilginç yorumu Sümame b. El-Eşres en- Numeyri getirmiştir. Mu'tezili bir âlim olan Numeyri'ye göre; Kâfirler, Müşrikler, Dehriiler, Mecusiler, Zındıklar, Hıristiyanlar ve Yahudiler kıyamet günü toprak olup cennete ya da cehenneme giremezler. Müminlerin çocukları ve hayvanlar da böyledir¹⁷⁰.

Ahretle ilgili duyduğu bu endişeyi Mu'tezili başka bir âlim olan Hişam b. Amr el-Fuveti daha dünya da iken göstermiştir. Ona göre Allah'ın küfrü yaratması mümkün değildir. Bu nedenle, Allah-u Teâlâ'nın kâfiri yarattığını söylemekte

¹⁶⁶ Eşari, (1950), a.g.e., s.332.

¹⁶⁷ Eşari, (1950), a.g.e., s.332.

¹⁶⁸ Şehristani, a.g.e., s.47-48.

¹⁶⁹ Şehristani, (2006). el-Milel ve'n-Nihal, (Çev. Muharrem Tan), İzmir, s.53.

¹⁷⁰ Şehristani, a.g.e., s.63.

imtina ederdi. Ona göre kâfir küfür demektir. İman ve küfür ise sadece ölüm anı için geçerli olan bir anlık fikridir¹⁷¹.

Mutezili âlim Amr b. Bahr Ebu Osman el- Cahız'a göre günah neticesinde cehennem ehli olanlar orada ebedi kalmayıp zaman içinde ateşe dönüşürler. Ona göre cehennem ateşi kendine gelecek olanları girmelerine gerek duymaksızın çeker. Ona göre akıllı insanlar Allah'ı bilip, peygambere muhtaç olduklarını itiraf ederler. Bunlar bilgileri ölçüsünde mesuldürler. Tevhidi bilmeyen mazur bilen ise mesuldür. İslam'ı din olarak kabul eden Allah'ın cisim ve suret olmadığını, gözle görülmeyeceğini, adaletli olup zulmetmeyeceğini kabul eder inanırsa müslim olur. Red ve inkâr ederse teşbih ve cebire yönelirse gerçekten müşrik ve kâfir olur. Eğer bunlar üzerinde düşünmemişse o kimse yine mümindir, ayıplanamaz. Allah'a ve peygambere inanması yeterlidir¹⁷².

2.4.Mürchie

Mürchie; ilk kez hicri 60'lı yılların başından itibaren Hz. Osman ve Hz. Ali dâhil, Cemel ve Sıffine katılan ve büyük günah işleyen herkesin durumunu onları mümin olarak kabul ederek imanlı ya da kâfir olduklarını tartışmadan Allah'a irca eden ve onların cennetlik ya da cehennemlik oldukları konusunda fikir beyan etmeyen kimseler için kullanılmaya başlanmıştır. Bu kişilerin başında İslam tarihinin ünlü isimlerinden Sa'd bin ebi Vakkas İmran b. Hüseyin, Abdullah b. Ömer vardı. Bu kişiler ortada ki ihtilafların taraflarından hangisinin haklı olduğu konusunda bir fikir belirtmemişlerdir. Bu grubun çekimser tavırları zaman içinde farklı bir boyut kazanmış ve bir îtikadî ekol haline gelmiştir. Bu ekole göre; İman etmiş bir kişi hangi günahı işler ise işlesin, ceza çekmeyecektir. Bu inanç şeklinden sonra bu ekole "Mürchie" denilmiştir¹⁷³.

Cemel ve Sıffin savaşlarında Haricilerin büyük günah işleyen sahabeyi tekfir etmesine karşılık, İrca fikrini benimseyenler de Hz. Osman ve Hz. Ali gibi bu savaşlara katılanlar hakkındaki yaklaşımlarını bütün büyük günah işleyenlere teşmil etmişlerdir. Bu anlamda ilk Mürchie grup sahabedir. İtikadi ekollerde asıl ele alınan

¹⁷¹ Şehristani, a.g.e., s.69.

¹⁷² Şehristani, a.g.e., s.70.

¹⁷³ Kutlu, a.g.e., s.35-36.

Mürctie daha sonra Emeviler döneminde oluşan iman ve büyük günah hakkında ki kanaatlerinden bahsedilen Mürctie'dir. Mürctie'nin büyük günah hakkında ki kanaatleri onların iman tanımlamalarıyla bağlantılıdır. Mürctie'nin bütün fırkalarında temel ilke büyük günahın imana zarar vermeyeceği tezidir. Mürctie'ye göre; İman sadece kalbin bir işlevidir. İman sadece bir iç mesele olup bilgiden ibarettir. Dışa yansıyan tezahürleri, kişiyi yönlendiren etkileri yoktur¹⁷⁴.

Mürctie sünnete uyan ve bidatlere uygun olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Sünnete uyan Mürctie, iman ve büyük günah konusunda Ehl-i Sünnetle aynı görüştedir. Bidatlere uyan Mürctie ise; İmanla birlikte günahların hiçbir zarar vermeyeceğini savunan görüştür¹⁷⁵. Sünnetle paralel olan Mürctie Ebu Mansur el-Matüridinin ölüm tarihi olan 944 yılına kadar müstakil bir mezhep görünümünde iken; artık Matüridi'den sonra önce kendi adıyla Matüridilik olarak daha sonra Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat olarak meşhur olan bir ekole dönüşmüştür¹⁷⁶.

Ebu Hanife'ye göre irca; kesin bilgi olmayan bir konuda zanla hüküm vermemek, bilinmeyen şeyin peşine düşmemek, tevakkuf anlamındadır. Yani helal, haram ve bizden önce ki ümmetler hakkında bilmediğimiz konularda soru soranlar için "en güzelini Allah bilir" demektir. Günah işleyenlerin cennetlik ya da cehennemlik olduklarını söylemeden, onlar hakkında hükmü geciktirmektir¹⁷⁷.

Mu'tezile fırkası, "büyük günah işleyen cehennemde ebedî kalmaz, günahı kadar azap görür, belki Allah onu affeder" diyenlere Mürctie adını vermişlerdir. Bu sebeple Mu'tezile, İmam-ı A'zam Ebû Hanife'ye ve öğrencileri İmam Muhammed'e ve İmam Yusuf'a Mürctie demişlerdir¹⁷⁸.

T. İzutsuy'a göre; Mürcki görüşün altında siyasi ve politik nedenleri vardır. Bu konuda Mürctie fikirlerini beyan ettikleri zaman karşılarında din dışı eylem yapan Emevi Sultanları vardı. Bu manada Mürctie; karışmamak ya da adaletsizliği bariz olan Emevi Hükümdarlarını kâfir olarak tanımayı reddetmektedir¹⁷⁹. Emeviler, kendi hilafetini meşrulaştırmak amacıyla bir dönem Mu'tezile'yi ve aynı dönemde

¹⁷⁴ Kutlu, a.g.e., s.39.

¹⁷⁵ Kutlu, a.g.e., s.33.

¹⁷⁶ Şehristani, a.g.e., s.143.

¹⁷⁷ Kutlu, a.g.e., s.31-32.

¹⁷⁸ Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.167.

¹⁷⁹ Eşari, (1950), a.g.e., s.214.

Mürchie'yi bu nedenle desteklemişlerdir¹⁸⁰. Bu manada Mürchie meliklerin dini üzerine şekillenmiştir. Böylelikle irca: Büyük günah sahibi hakkında verilecek hükmü kıyamet gününe ertelemek, dünyada iken cennetlik veya cehennemlik olduğuna karar vermemektir.

Bu bağlamda Mürchie; Ehli kıblenin tümünün zahirdeki imanları nedeniyle mümin olduğunu iddia edenler ve onların hepsi için Allah'tan af ümit eden kimselerdir. Onlar herkesi dost edinirler çünkü onlara göre; küfürle beraber taat fayda vermediği gibi imanla beraber gûnahta zarar vermez¹⁸¹. Mürchie, büyük günah işleyenin dünyadaki durumuyla ahretteki durumunu birbirinden ayrı ele alır. Kible Ehli'nden büyük günah işleyen kimseler (Fâsıklar), imanlı olmaları dolayısı ile mümindirler, fakat büyük günah işlediklerinden aynı zamanda fasıktırlar. Onların durumları Allah'a kalmıştır. Allah dilerse affeder, dilerse cezalandırır¹⁸². Onlar, fıskı imanın zıddı kabul etmedikleri için ve amelleri imanın bir parçası olarak görmedikleri için büyük günah işleyeni fıskı ve fücruyla beraber kâmil bir mümin saymaktadırlar. Günah işleyen ister te'ville, ister te'vilsiz işlesin, yani herhangi bir yorum sonucu işlesin durum aynıdır. Çünkü bütün günahlar fısktır. Bu nedenle onlar, te'ville kan dökmeleri, kadınları esir almaları ve malları yağmalamalarından ötürü Haricileri fasık olarak görmüşlerdir¹⁸³.

Izutsu'ya göre Mürçi görüşün en önemli nazari sonucu; imanın öznesi bakımından müminlerin işleyeceği her türlü günahları dolayısıyla imanlarının zarar görmeyeceği ve her halükarda da kâfir olmayacakları ve günahları büyük-küçük ayrımına gitmemeleridir. Onlara göre günahın boyutu ne olursa olsun imanının yanında sahibine zarar vermez¹⁸⁴.

2.5.Şîa

Şîa; Hz. Muhammet'in vefatının ardından Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik (imamet) için en uygun kişi olarak gören, onu nass ve tainle “meşru” halife kabul

¹⁸⁰ Ebu Zehra, (1970), a.g.e., s.169.

¹⁸¹ Izutsu, a.g.e., s.127.

¹⁸² Eşari, (1950), a.g.e., s.229.

¹⁸³ Eşari, (1950), a.g.e., s.476-477.

¹⁸⁴ Izutsu, a.g.e., s.127.

eden; ondan sonra ki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inananların ortak adı olmuştur¹⁸⁵.

Birçok mezhepte olduğu gibi Şîa'nın da kolları vardır. Bunlar, (Keysaniyye, Zeydiyye, İmamiyye, Ğulat, İsmailiyye)dir¹⁸⁶. Kendi aralarında olduğu gibi günah konusunda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Biz konumuzla ilgili Ehl-i Sünnet itikadına yakınlığı ile bilinen ve halen Yemen'de yaşayan bir itikadi mezhep olan Zeydiyye ile İran'ın resmi mezhebi olan İmamiyye'nin görüşleri üzerinde duracağız.

2.5.1.Zeydiyye ve Günah Problemi

Şîa'nın on iki imamından Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib'e nispet edilen, imametini Hz. Fatıma'nın çocuklarına ait olduğunu benimseyen Şîa'nın bir fırkasıdır. Zeydiyye Şîa'nın Ehl-i Sünnete en yakın olan bir koludur¹⁸⁷. Onlara göre Hz. Peygamberden sonra en faziletli insan Hz. Ali'dir. Resulullah (sav) onu ismen değil vasfen atamıştır. Hz. Ali kadar faziletli olmasalları da ilk iki imamın halifeliği de caizdir. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'e göre büyük günah işleyen mümin olarak isimlendirilemez. Ona göre mümin K. Kerim'de Allah dostu olarak kabul edildiğinden büyük günah işleyene mümin denilemez. Ancak onun cenaze namazı kılınabilir. Müslüman mezarlığına defnedilir. Yakınları kendisine mirasçı olabilir. Kâfir sayılamaz. Kebire işleyenin günahkâr sayıldığı konusunda ümmet icma etmiştir¹⁸⁸.

Zeydiyye büyük günah işleyenler hakkında iki gruba ayrılmıştır.

Birinci gruba göre, hakkında void bulunan şeyleri işlemek şirk ve inkâr değil Küfran-ı nimettir. İkinci gruba göre ise, hakkında void bulunan şeyler küfür değildir. Zeydiyye'nin ekser uleması ve ilkleri birinci görüşü savunmuşlardır¹⁸⁹.

Zeydiyye'ye göre, günahı ısrar etmek küfürdür. Günahlardan zina veya hırsızlık yapana hadd cezası uygulanır. Sonra tövbeye davet edilir. Töbe etmezlerse öldürülürler¹⁹⁰. İmam Zeyd'e göre, günahı ısrar etmez, ibadet ve

¹⁸⁵ Karaman vd., a.g.e., s.233.

¹⁸⁶ Şehristani, a.g.e., s.132.

¹⁸⁷ Karaman vd., a.g.e., s.714.

¹⁸⁸ Öz, a.g.e., s.19-43.

¹⁸⁹ Eşari, (1950), a.g.e., s.89-90.

¹⁹⁰ Eşari, (1950), a.g.e., s.118.

İtaatler de onu artırmaz. Ancak salih bir iman mutlaka salih ameli doğurur. Zira iman ve amel birbirlerinin ayrılmaz parçalarıdır¹⁹¹.

İmam Zeyd büyük günah işleyeni iman ile küfür arasında bir yerde olduğu kanaatiyle Mu'tezile ile aynı görüşü paylaşır. Ancak ona göre büyük günah işleyen biri hem mümin hem de fasık olabilir. Ona göre büyük günah işleyen kişi günahı ölçüsünde azap görür. Sonradan cennete girer. Zira Ehl-i kiblede hiç kimse ebediyen cehennemde kalmayacaktır¹⁹².

2.5.2. İmamiyye (Caferiyye-İsna Aşeriyye)

Hiz. Ali b. Ebi Talib'in torunlarından Cafer'i Sadık'ın çevresinde toplanan ve onun içtihatlarına göre amel edenlerin mezhebidir. İmam Malik ve Ebu Hanife gibi büyük müçtehitler Caferi Sadık'ın ilim ve feyzinden faydalanmışlardır. Mezheplerinde "İmam" ve "On İki İmam" meselesine ağırlık verdiklerinden bu mezhebe "İmamiyye" veya "İsna Aşeriyye" de denilmiştir¹⁹³.

Ehl-i Sünnete yakın olan Cafer-i Sadık daha hayatta iken Ebul Hattab Muhammediyye Ebi Zeynep gibi bir takım kişiler ona Tanrılık kendilerine ise Peygamberlik isnat edip; onu çok uç noktalara koymuşlardır. Onlara göre İmam Cafer-i Sadık'ı tanıyanlar haramlardan muaf tutulmuşlardır. Bunu duyan İmam Cafer-i Sadık şiddetle karşı çıkmış, İslam ülkelerine tekzip mektupları yollamıştır. İmam Cafer es Sadık'ın hayatında başlayan bu fitneler onun ve vefatından sonra iyice artmıştır¹⁹⁴. Zeydiyye'den sonra Ehl-i Sünnet inancına en yakın bir Şii mezhebi olan Caferilik komşumuz İran'ın şu an resmi devlet mezhebidir. Caferilik ilk üç halifenin, halifeliklerini kabul etmekle birlikte onlara karşı saygılıdır. Ancak Muaviye ve oğlu Yezid'e lanet okurlar¹⁹⁵.

İmamiyye'den Esterebadi'ye göre; kul Allah'ın nehyettiği büyük ve küçük günahları işlediğinde, imandan çıkar. Tevbe ettiğinde ise tekrar geri döner. Allah'ın K. Kerim'de buyurmuş olduğu helalleri haram, haramları da helal kılmak insanı

¹⁹¹ Ebu Zehra, M. (1996). İmam Zeyd, (Çev. Salih Parlak-Ahmet Karababa), İstanbul, s.192-193.

¹⁹² Ebu Zehra, (1996), a.g.e., s.189.

¹⁹³ Emin, A. (1936). Duha'l-İslam, Kahire, s.261.

¹⁹⁴ İbnül Esir, (t.y). el-Kamil fit-Tarih, s.9.

¹⁹⁵ <http://www.dunyadinleri.com/Caferilik.html>, (Erişim Tarihi: 11.09.2017).

dinden çıkarır¹⁹⁶. İmamiyye'den Kaşaniy'e göre ise; günah işleyen bir Müslüman, ilahi adalet gereği ebedi olarak cehennemde kalmaz. Çünkü Yüce Allah şirkin dışında bütün günahları bağışlar¹⁹⁷.

İmmamiyye, Mu'tezile'de olduğu gibi günah işleyenler için fasık kavramını kullansa da bunu el- menzile beynel menzileteyn yani iki menzil arasında kalmak olarak değerlendirmez. Mürtekib-i kebire istediği günah kadar cezasını çeker. Sonra kurtulur ki adalet olan budur. Ebedi cehennem ise yalnız kâfirler için vardır. Ebedi cehennem, mürtekib -i kebire için kâfirlerden olanlarıdır. Ehl-i kible için değildir¹⁹⁸.

Müşrikler, kâfirler ve inkârlarında ısrar edenler için şefaet yoktur. Ama Allah'ın birliğine inanlar için günahlarından dolayı Yüce Mevla lütuf ve inayetiyle bağışlayabilir¹⁹⁹.

2.6.Selefilik

Sem'ânî'ye (ö.562/1166) göre Selefî, Selef kelimesine nisbetle Selef mezhebini takib eden kimseye denir²⁰⁰.

Sem'ânî'nin sözüne atıf yapan İbnu'l-Esîr Selefî diye bir grubun varlığından söz etmektedir²⁰¹. “el-Menhecu's-Selefî” isimli doktora çalışmasında Muferrih b. Süleymân el-Kavsî Selefîyye'yi doğuran nedenleri sayarken; İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte fırkaların ortaya çıkması, İslâm'la tanışan bu geniş coğrafya insanların Arapça'nın inceliklerine vâkıf olamamaları, yabancı kültürlerle ait kitapların Arapça'ya tercüme edilmesi, Mu'tezile'nin ortaya çıkıp devletin resmi mezhebi haline gelmesi ve Halku'l-Kur'an meselesi şeklinde sıralamıştır.

Bilindiği üzere genel anlamda Ehl-i Hadîs ile Mu'tezile arasında, dinin anlaşılması noktasında derin ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Ehl-i Hadîs naklî delilleri ön plana çıkarırken, Mu'tezile akli ön plana çıkarıp Kur'an âyetlerini akla göre te'vil

¹⁹⁶ Uyar, M. (2000). Ahbarilik, Ayışığı Yay., İstanbul, s.182.

¹⁹⁷ Uyar, a.g.e., s.214.

¹⁹⁸ Ebu Zehra, (1996), a.g.e., s.200.

¹⁹⁹ Keskin, M. (2010). Caf'ar-i İlmihali, DIB Yay., Ankara, s.79.

²⁰⁰ es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkediî b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, el-Ensâb, Tahkîk: Muhammed Avvâme, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1396/1976, s.168.

²⁰¹ İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed İzeddin el-Cezeri, (t.y.), el-Lubâb fi Tehzîbi'l-Ensâb, Dâru Sadr, Beyrut, s.126.

etti ve Hz. Peygamber'in bir takım hadîslerini kendi görüşleri doğrultusunda reddetti²⁰².

Ehl-i Hadîs âlimleri, Ahmed b. Hanbel'den sonra dini, akıllarına göre değil de nassa göre anlamaya ve yorumlamaya devam ettiler. Ancak daha sonra Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/936) ortaya çıkarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın metodunu teyid için kelâm ilmini de kullanmaya başladı. Eş'arî'yi daha sonra Ebû Bekr el-Bakillânî (ö.402/1013), Abdulkâdir el-Bağdâdî (ö.429/1037), Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (ö.478/1085), Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö.505/1111), Fahrettin erRâzî (ö.606/1210) ve el-Îcî (ö.756/1355) gibi Eş'ari kelâmcıları izledi. Bu âlimler; Kelâm ilminin Kur'an ve Sünnet'e uygun olma koşuluyla, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat metodunu teyid etmek için kullanılması durumunda şer'î ilim sayılabileceğini savundular²⁰³.

Taşköprüzâde (ö.968/1561) ise kelâm ilminin kabulü için iki şartın öne sürüldüğünü, bunlardan birincisinin şeriatı teyid etmesi, ikincisinin ise ele aldığı konuların Kitap ve Sünnet'te delilinin olması, aksi takdirde kelâm ilminin kâmil ilim olarak nitelendirilemeyeceğini ileri sürmüştür²⁰⁴.

Selefiyye üzerine bir kitap yazan M. Zeki İşcan'a göre Selefiyye kavramının ilk dönemlerde kullanıldığına dair herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Ona göre Selefiyye kavramına İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın eserlerinde sıkça raslanıldığı için ilk kullanımın İbn Teymiyye ile başladığı söylenebilir. İşcana'a göre en azından Selefiyye kavramsal içeriğe ilk olarak İbn Teymiyye ile kavuşmuştur, denilebilir²⁰⁵.

Selefiyye'nin ortaya çıkışıyla ilgili olarak ez-Züneydî Selefilîğin, Abbasi'ler dönemindeki kelâmcılar ve felsefecilerin geliştirdiği aklî düşünce metoduna karşı koymak için ortaya çıkan bir akım olduğu ve sahâbe'nin anlayışını aynen benimseme ve benimsetme amacı taşıdığı görüşünün gerçeği yansıtmadığını

²⁰² Carullah, Zühdi, (1366), el-Mu'tezile, el-Muessesetu'l-Arabiyya li'd-Dirasat ve'n-Neşr, Kahire, s.253.

²⁰³ Hilmi, M., (2005), Kavaidu'l-Menheci's-Selefi fi'l-Fikri'l-İslâmi, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, s.12.

²⁰⁴ Taş Köprüzâde, Ahmed b. Mustafa, (1985), Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevzuati'l-Ulûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, s.133-134.

²⁰⁵ İşcan, M. Z., (2009), Selefilik- İslâmi Köktenciliğin Tarihi Temelleri, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.29.

söylemektedir. Ona göre Selefilik'in Abbâsî Devleti'nin gölgesinde, birbirine karşı akımların etkisiz hale getirilmesi amacıyla ortaya çıkarıldığı görüşü de doğru değildir. Bilakis Selefilik; sahâbe arasında uygulandığı şekliyle İslâm'ı, Kur'an ve sünnete göre anlama ve uygulama metodudur²⁰⁶.

Ehl-i Hadîs'in ve Selefiyye'nin temel yaklaşımı Müslümanların, ilk nesil Müslümanlarına benzemeleri ve Hz. Peygamber dönemindeki İslâm'a yeniden sırlmalarıydı. Bu düşüncenin önde gelen iki imamından Şafîî (ö.204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855) göre gerçek İslâm, Allah'ın davetine şartsız teslimiyet ve ilk Müslüman Hz. Peygamber'e ittibâdan ibarettir. Bu her iki imam da Selefiyye'nin belirleyici özelliklerinden biri olan 'hadîse karşı gösterilen belirgin özen ve ihtimam' ilkesine bağlılıklarının yanında Allah'ın kelâmı Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini ihtivâ eden hadîse karşı derin teslimiyet inancına sahiptiler²⁰⁷.

Ahmed b. Hanbel daha önce de var olan Selefî düşüncenin prensiplerini ortaya koyan kişi konumundadır. Onun yaşadığı hicri III. yüzyılda Buhârî (ö.256/870), İbn Kuteybe (ö.276/889) ve Osman b. Saîd ed-Dârimî (280/894) gibi âlimler, eserlerinde muhaliflerle mücadele etmişler ve kelâm ile ilgili konularda reddiyeler yazmışlardır. Daha sonra Ehl-i Hadîs çizgisinin III. ve IV. yüzyıllarda Bağdat'taki önemli temsilcileri olan Hanbelî imamlarından Ebû Bekr el-Hallâl (ö.311/923), Hasan b. Ali el-Berbehârî (ö.329/941) ve İbn Batta el-Ukberî (ö.387/997), Ehl-i Sünnet'in düşüncesini savunmak için eserler yazmışlardır. el-Hallâl "Kitabu's-Sünne" adlı eseriyle itikâdî konularda selef metodunun yerleşmesi yönünde önemli çabalar sarfetmiş, Berbehârî ise "Şerhu Kitâbi's-Sünne" isimli eserinde bütün kelâmî mezheplerle mücadele etmiştir. İbn Battâ ise "el-İbâne" adlı kitabında, kelâmcıların felsefî konularla meşgul olup bunları dînî esaslar haline getirdiklerini, ihtilâf ve çelişkiye düştüklerini ve bu yüzden dinde problem çıkardıklarını iddia etmiştir²⁰⁸.

²⁰⁶ ez-Züneydî, Abdurrahman b. Zeyd, (1998), es-Selefiyyetu ve Kadaya'l-Asr, Dâru İşbiliya, Riyad, s.15.

²⁰⁷ Makdisi, G., (2003), "Şafîî'nin Hukukî Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi", Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafîî'nin Rolü içinde, Kitabiyat Yay., Ankara, s.44.

²⁰⁸ İbnu Ebi Y'ala, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed, (2002), el-İ'tikâd, Tahkîk: Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, Dâru'l-Atlasî'l-Hadrâ, Riyad, s.18.

Ehl-i Hadîs ve Selefiyye hareketi İran ve Horasan bölgesinde de güçlenmiş ve buralarda kelâm ekolüne muhâlif âlimler yetişmiştir. Bunlar arasında el-Hattâbî (388/988), İbn Mende (395/1005) ve Hâce Abdullah el-Herevî (481/1089) gibi âlimler önemli Selefi şahsiyetlerdir. el-Hattâbî “el-Ğünye ani’l-Kelâm ve Ehlihi ve Şîaru’d-Dîn fi Usûli’d-Dîn” adlı eserinde teşbîh ve tecsîme yol açmamak için haberî sıfatların te’vîlî konusunda yumuşak bir tavır sergilemişse de kelâmî tartışmaları hedef almış, İbn Mende “Kitabu’l-Îmân”, “Kitâbu’t-Tevhîd” ve “er-Reddu ‘Ale’l-Cehmiyye” isimli eserlerinde insanların, Allah’ın varlığını kelâmî ve felsefî delillerle değil, fitrî kabiliyet ve istidlâlleriyle kabul etmekle mükellef bulunduklarını söylemiştir. Kelâm ve kelâmcılara karşı en sert muhâlefeti yapan Hanbelî mutasavvıfı el-Herevî ise meşhur “Zemmü’l-Kelâm”ında Mu’tezilenin yanısıra Eş’arileri de şiddetle eleştirerek müteşâbih âyetlerin ve haberî sıfatların te’vîl edilmesine karşı çıkmış, itikadî konular üzerinde tartışma yapılamayacağını savunmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Hanbelî olmayan ve farklı mezheplerden birçok âlim de itikadî konularda selefi çizgide kitaplar telîf etmişlerdir. Ebû Cafer et-Tahâvî (321/933) “el-Akîde”, Acurrî (360/970) “et-Tasdik bi’n-Nazar ile’l-Lahi Teâlâ fil-Âhire” ve el-Beyhaki’nin (458/1066) “Şuabu’l-Îman” ve “el-Esmâ ve’s-Sıfat” adlı eserleri bunlara örnek olarak gösterilebilir²⁰⁹.

V. ve VI. Yüzyıllarda Ehl-i Hadîs’in, dolayısıyla Selefi geleneğinin başlıca temsilcileri arasında kelâm metodunu kısmen benimseyip, te’vili bazı konularda uygulayan ılımlı bir akım gelişmiştir. Kadı Ebû Ya’la el-Ferrâ (ö.458/1066) ile başlayan bu hareket Ebu’l-Vefâ İbn Akîl (ö.769/1367) ve İbnu’l-Cevzî (ö.597/1201) ile belirgin hale gelmiştir. Nitekim bu âlimler, kendi mezhep mensupları tarafından selefî yolundan ayrıldıkları ve yanlış görüşlere mensup oldukları iddiası ile eleştirilmişlerdir. Ahlâkî meziyetleriyle tanınan Ebû Ya’la el-Ferrâ, selef metodunu nazar ve istidlâl dayalı kelâm yöntemiyle uzlaştıran ve bazı kelâm terimlerini kullanmaya başlayan âlimlerin ilki sayılır. Cedel ilmiyle de meşgul olan ve bunu Hanbelî fıkıh usulüne uygulamaya çalışan Ebû Ya’la, ayrıca Mu’tezile kelâmının

²⁰⁹ Özervarlı, M. S., (2009), “Selefiyye” DİA, İstanbul, s.400-401.

ana planını oluşturan Usûl-u Hamse'nin muhtevasını "elMu'temed fi Usûli'd-Dîn" adlı kitabında selef görüşüne göre yeniden yorumlamasıyla dikkat çekmiştir²¹⁰.

Ebû Ya'lâ'nın akli istidlâle yer veren öğrencisi İbn Akîl "Kitabu'l Cedel"inde bu çizgiyi daha da belirginleştirmiş, eserlerinde akli yaklaşımlar çerçevesinde te'vile başvurmak suretiyle bir selefî-kelâmî model geliştirmiştir. Onun çizgisini, İbnu'lCevzî özellikle "Def'u Şübheti't-Teşbîh" isimli eseriyle devam ettirmiş, ancak daha sonra sert muhalifler tarafından etkinliği azaltılmıştır. VI. yüzyılda belirgin hale gelen ve temelleri daha eskilere dayanan Dımaşk Ehl-i Hadîs çevresi Bağdat âlimlerinin aksine daha sert bir eğilimi temsîl etmiştir. Bağdat ve Mekke'de Hanbelî ulehasının yanında tahsîl gören Muvaffakuddîn İbn Kudâme, tahsil hayatının ardından Dımaşk'a yerleşmiş "Tahrîmu'n-Nazar fi Kutubi Ehli'l-Kelâm" gibi reddiyelerinin yanı sıra münazaracı kişiliği ile Ehl-i Hadîs hareketinin bölgede kök salmasına ve güçlü âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır²¹¹.

Selefiyye ile ilgili bir diğer tartışma Selefiyye'nin bir mezhep olup olmadığı tartışmasıdır. Çok fazla detaya inmeden burada bazı bilgilerin verilmesi faydalı olacaktır. İslâm âlimlerinin bazıları Selefiyye'nin mezhep olduğunu söylerken bazıları da Selefiyye'nin bir mezhepten çok bir metot olduğunu savunmuşlardır. Selefiyye'nin bir mezhep olduğunu söyleyen âlimler arasında İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Sâlih b. Fevzân el-Fevzân, İzmirli İsmail Hakkı, Neşet Çağatay, Sönmez Kutlu, İbn Cibrîn, Mehmet Kubat vb. şahsiyetler bulunmaktadır. Selefiyye'nin bir mezhep olmadığı, sadece belli bir zamanda yaşamış Müslümanların bir metodu olduğunu söyleyen âlimler arasında ise Muhammed Saîd Ramazan el-Bûti, Muferrîh b. Süleymân el-Kavsî, M. Sait Özervarlı, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Abdülaziz b. Bâz ve Hasan Onat vb. şahsiyetler bulunmaktadır²¹².

Selefiyye, mezhep olmaktan çok bir metottur. Konu ile ilgili olarak Hasan Onat'ın tespiti şöyledir: "Selefiyye hiçbir zaman bir mezhep hüviyeti kazanamamıştır. Bu tespitimizin en açık kanıtı, bugün kendilerinin Selefî olduğunu

²¹⁰ Ebû Y'alâ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Bağdâdî, el-M'utemed fi Usûli'dDin, Tahkîk: Ved'i Zeydân Haddâd, Dâru'l-Maşrik, Beyrut T.y., s.210-218.

²¹¹ Özervarlı, a.g.e., s.401.

²¹² Özervarlı, a.g.e., s.402.

söyleyen el-Kâide gibi örgütlerdir. Bu tür modern yapılanmalarda, “hilafet” ve “İslâm devleti” gibi ideolojik hedefler ön planda olmakta; şiddet amaca ulaşmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Selefiyye’nin çekirdeğini, özellikle çöküş sürecine giren toplumlarda belirgin hale gelen, geçmişe yönelik özlem oluşturur. Buna bir tür yaşlılık psikolojisi demek de mümkündür. Çünkü insanın yaratıcı yetileri dumura uğramaya başlayınca, yaratıcılığın yüksek olduğu evreleri hatırlayarak hayata tutunmaya çalışır. Selefî zihniyetin benzerlerini hem İslâm toplumlarının geçmişinde, hem de farklı dinlere mensup toplumlarda görmek mümkündür. Her mezhebin kendine göre bir zihniyeti vardır; ancak her zihniyet mezhep değildir. Herhangi bir toplumsal oluşumun mezhep olabilmesi için, özgün fikirleri olması ve bunların toplumda ma’kes bulması gerekir. Bu sebepten mezhepleri, “din anlayışındaki farklılaşmanın kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşeri oluşumlar”dır. Her mezhep, kendine has bir zihniyet inşa eder. Bazen de herhangi bir mezhebe ait olmaksızın, sosyal hayatın akışı içinde, kendiliğinden oluşan zihniyetler ortaya çıkar. Bu tür zihniyet oluşumuna, daha çok kontrolü pek mümkün olmayan eğilimler ve arayışlar yol açar. Zamanla, esas itibarıyla mezhep çerçevesine sahip olmayan zihniyetler, bazı kimseler tarafından mezhep gibi algılanabilmektedir. Hemen her mezhebin içinde bâtinî eğilimli kimselere rastlayabileceğimiz gibi, bu zihniyetin hiç tahmin edilemeyecek kılıklar ve kavramlar içinde, umulmayacak yerlerde ortaya çıktığına da şahit olunabilir. Bazı bâtinî fikirler Karmatilikte ortaya çıkınca sapkın addedilir, Sünni Tasavvuf geleneğinde mevcut ise, onun İslâm’a uygun olduğu ile ilgili deliller bile üretilebilir. Bazı zihniyetler de, farklı zamanlarda, farklı mekânlarda, farklı kimliklerin içinde varlığını sürdürürken, uygun temsilciler bulduğu zaman toplumda ma’kes bularak, tarihteki yerini alabilir. İşte Selefilik böyle bir oluşumdur.”²¹³

Selefiyye, kelâm ilmiyle uğraşan bazı âlimlerin kelâm’la uğraştıklarından dolayı pişmanlık duyduklarını, bu nedenle kendilerinin de bu ilimden uzak durduklarını söylemektedir. Selefiyye’nin delil olarak kullandığı bazı kelâm’cıların görüşleri şöyledir: Kelâm ve felsefe metotlarının hepsini incelediğini ve hiçbirisinin sadra şifa olmadığını söyleyen Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) en doğru yolun

²¹³ Onat, H., (2014), “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şî’î-Selefi Kutuplaşması” (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu İSAV, İstanbul 2013), Ensâr Neşriyat, İstanbul, s.536-538.

Kur'an yolu olduğunu söylemiştir. O, kendi tecrübesini yaşayan bir kimsenin bu sonuca varacağını iddia etmektedir.”²¹⁴.

Selefiyyeye göre iman dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve amelden ibarettir. İman salih amellerle artar ve günahlarla da azalır²¹⁵.

Selefiyye'ye göre bid'at, gûnahtan daha tehlikelidir. Çünkü bid'at sapkınlık, sapkınlık ise hidâyetin tersidir. Sapan kişi, dini birbirine karıştıran ve kendisini doğru yola erdirecek bir rehberden uzak kalmış kimsedir. Günah ise hatadır ve hata eden kimseye dinde sapkınlık içindedir denmez. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin şu tesbiti önemlidir: “Günah işleyeninin zararı kendisinedir, bid'atçının zararı ise bütün müslümanlardır. Bid'atçının fitnesi dinin aslınadır, günah işleyeninin fitnesi ise şehvetindendir. Bid'atçı, Allah'ın doğru yolundan insanları saptırandır, günah işleyen ise böyle değildir. Bid'atçı, Peygamber'e zıt giden ve muhalefet edendir, günahkâr ise böyle değildir. Bid'atçı, insanların üzerinden Ahiret yolunu kesendir, günah işleyen ise bu yolda yavaş ilerleyendir.” Selefiyye'ye göre bu nedenlerden dolayı şeytan, gûnahtan çok bid'attan hoşlanmaktadır. Çünkü günahkâr tövbe edebilir ancak bid'atçı nadiren tövbe eder ve yaptığı şeyin dinin gereklerinden olduğunu düşünür. Allah hidâyet vermedikçe de kendisine tevbe nasip olmaz. Bununla birlikte bid'atçıların hepsi aynı zamanda günahkârdırlar fakat bütün günahkârlar bid'atçı değildir²¹⁶.

Bid'at sahibi bir kimsenin rivâyeti ile ilgili olarak el-Muallimî, eğer bu bid'at onun dinden çıkmasına neden olursa, rivâyetlerinin reddedilmesi gerektiğini söyler. Eğer bid'ata devam eder ve bütün uyarılara rağmen bid'attan vazgeçmez, içki ve faiz gibi büyük günahlara devam ederse bu durumda da rivâyeti kabul edilmez. Aynı şekilde bid'at ehli olup da âlimlerin tekfir etmediği, fasık olarak nitelendirmedikleri fakat ta'dil de etmedikleri ravilerin rivâyetleri de kabul edilmez. Bununla beraber kendi bid'atına insanları davet eden bir kimsenin rivâyeti de kabul edilmez. Bunun

²¹⁴ ez-Zehebi, EbûAbdullah Şemsuddin, (1990), Tarihu'l-İslâm, Tahkîk: Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dâru'lKitâbi'l-Arabi, Beyrut, s.242-243.

²¹⁵ el-Bureykan, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, (1997), Ta'rifu'l-Halef bi Menheci's-Selefi, Dâru İbni'lCevzi, Riyad, s.55.

²¹⁶ el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr, ed-Dâu ve'd-Devâu (el-Cevabu'lKafi), Tahkîk: Muhammed Ecmel el-İdlahi, Dâru Alemlu'l-Fevâid, Cidde, T.y. s.31-32.

dışında kalan bid'atçıların rivâyetleri diğer ravilerin rivâyetleri gibi değerlendirmeye tabi tutulur²¹⁷.

Selefiyye'ye göre bütün günahlardan tövbe edilebileceği gibi bid'attan da tövbe etmek mümkündür. Bid'attan tövbe edilemeyeceği görüşü Süfyan-ı Sevrî ve onun gibi düşünen bir grup azınlık âlimin görüşüdür

²¹⁸.

²¹⁷ el-Muallimî, Abdurrahman Yahya, (1432), el-‘İbâde, Tahkik: eş-Şebravi b. Ebi'l-Meati el-Mısri, Dâru'l-Asime, Riyad, s.45.

²¹⁸ İbn Useymîn, Muhammed b. Salih,(1426), Şerhu Riyazi's-Salihîn, Mektebetu Medâri'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, s.93-94.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KELAM İLMİNDE KEBİRE TARTIŞMALARI

3.1.Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi

Fıkıhla uğraşan âlimlerin çoğuna göre, Allah'ın, ceza tayin ettiği ve açık olarak azabıyla tehdit ettiği her çeşit günah, büyük günahlardandır. Taberi'ye göre içinde Allah'a isyan bulunan her şey büyük günahdır. İbn Ebi Hatim' e göre, Allah'ın cehennem azabıyla tehdit ettiği her şey büyük günahdır.

Beyhaki'ye göre, kulun üzerinde ısrar ettiği her günah büyük günahdır, fakat kulun tövbe edip vazgeçtiği şey ise büyük günah değildir. İşte bu tarzda farklı görüşler ileri sürüldüğü için, İbn Abbas üç anlayış getirmiştir²¹⁹:

- 1- Allah'ın yasak ettiği şey büyük günahdır.
- 2- Allah'a isyan demek olan şey büyük günahdır.
- 3- Allah'ın hakkında ateşle, öfkeyle, lanetle veya azabla hükmünü bildirdiği her iş büyük günahdır.

Buhari ve Muslim'de bulunan bir hadise göre, Hz.Peygamber şu yedi şeyden çekininiz demiştir:

1. Allah'a ortak koşmak,
- 2.Haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, yani adam öldürmek,
3. Sihir, büyü yapmak,
4. Tefecilik etmek, yani kat kat faiz almak,
5. Yetimin malını yemek,
6. Düşmanla yüz yüze gelindiğinde kaçmak,
7. İffetli Mü'min kadınlara iftira etmek.

²¹⁹ Eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. (1411). Şerhu's-Sudûr bi Tahrîm-i Raf'i'l-Kubûr. 6. Basım. Medine: el-Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvera, Merkez-ü Şüûni'd-Da've Yayın no: 45, s.421-422.

Ebu Bekre yoluyla rivayet edilen bir hadiste, Hz.Peygamber: "Size büyük günahların daha büyüğünden söz edeyim mi ?:" diye sormuş, yanındakilerin "evet" demesi üzerine şunları saymıştır: "Allah'a ortak koşmak, ana ve babaya kötü davranmak, yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak" Hz. Ali bunlara hırsızlık ve zina etmeyi de eklemektedir²²⁰.

Bütün bu misallerden anlaşılıyor ki, büyük günah olarak zikredilen bu suçların hepsi Allah'a ortak koşmak hariç yukarıda gördüğümüz ceza hukukundaki cürümler gibi, doğrudan doğruya toplum içindeki kişilere yönelik suçlardır.

Büyük günah meselesinin ortaya çıkış sebebini, Hicretin 36 ve 37, yani miladi 656 ve 657 yıllarında meydana gelen olaylarda aramak gerekir. Bilindiği gibi Halife Hz. Osman'ın feci şekilde ve haksız olarak öldürülmesinden ve Hz.Ali'nin hilafete getirilmesinden itibaren, bilhassa Cemel ve Sıffin savaşlarından sonra İslâm cemiyetinde dini bakımdan çözülmesi güç bazı problemler ortaya çıkmıştır.

O zamana kadar hep Müslüman olmayanlarla savaşılmış ve bu savaşlarda Müslümanlardan ölenler şehit, kalanlar da gazi olmuşlardı. Hâlbuki Cemel olayında iki ordunun karşılaşp kılıç kılıca vuruşması öncekilerden tamamen farklıdır. Bir tarafın lideri Hz.Ali, karşı tarafın liderleri Hz. Talha ve Zübeyr "aşere-i mübeşşereden" idiler, yani dine yaptıkları hizmetten ve üstün faziletlerinden dolayı hayatta iken Hz.Peygamber tarafından Cennetle müjdelenen on kişi arasında idiler.

Her biri Allah'ın kitabını hakkıyla bilen, Allah'ın elçisinin yanında yetişmiş, dini ondan öğrenmiş kimselerdi. Sıffin savaşında da durum aşağı yukarı aynı idi, her iki tarafta Müslümandı. Tabiatıyla bu harplerde pek çok Müslüman kanı akıtıldı ve pek çok zihinlerde şöyle bir soru ortaya çıktı: İki Müslüman cemaat kılıç kılıca birbiriyle karşılaşırlarsa, öldürenlerle ölenlerin durumu ne olacaktır? Şayet öldürülen maktul, öldüren de katil ise, dinin temel hükümlerine göre ikisinin de cehenneme gitmesi gerekmez mi? çünkü katil öldürdüğü, maktül de öldürmek niyetiyle vuruştugu için büyük günah işlemişlerdir.

Henüz bu sorunun cevabı verilemezken, Haricilerin Hz. Ali'den ayrılıp üçüncü cepheyi teşkil etmeleri, hem Muaviye ve taraftarlarını ve hem de Hz. Ali ve

²²⁰ ez-Zemahşeri, a.g.e., s.503.

tarafatlarını büyük günah işlemekle suçlayarak onların kâfir olduklarına hükmetmeleri meseleyi daha da karıştırdı. Çünkü Haricilere göre bunlar, Allah'ın hükümlerine karşı gelmişler, başka bir deyişle büyük günah işlemişlerdi. İşte onlara göre, büyük günah işleyen bir mümin imandan çıkıp küfre gitmiştir ve cehennemde temelli kalacaktır. Haricilerin bu ağır hükmüne karşılık Mürcie fırkası ise, Allah'ın birliğine inanmış bir kimsenin, büyük günah işlemiş olmasının, onun imanına zarar vermeyeceğini bu haliyle de onun yine mümin kalacağını ileri sürmüştür.

Bu hususta üçüncü bir görüş Mu'tezile mezhebinden gelmektedir. Onlara göre böyle bir kimse ne tam mü'mindir, ne de iddia edildiği gibi kâfirdir, ikisinin arasında fasıklık dedikleri bir yerdedir ki, tövbe ederse imana döner, tövbe etmezse küfre varır ve ebedi olarak azab görür. Şu kadar var ki, bu azabın derecesi kâfirlerin azabından daha hafif olacaktır.

3.2.Şirk ve Şirk Kapsamına Giren Günahlar

Çalışmanın bu başlığı altında öncelikle şirkin tanımına ve kapsamına yer verilmiş, ardından şirk kapsamına giren günahlara ayrı başlıklar halinde yer verilmiştir.

3.2.1.Şirkin Tanımı ve Kapsamı

Şirk, Türk Dil Kurumu'nun (1998) sözlüğünde “Tanrı'nın birden çok olduğuna inanma, Tanrı'ya ortak koşma, Tanrı'ya eş koşma” olarak tanımlanmıştır. Terim olarak ise, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir şeyi Allah'a eşit tutma, ibadetleri O'ndan başkasına yapma ya da Allah'ın yetkilerini ve sıfatlarını başkasına verme anlamındadır.

Tanım biraz açılacak olursa, “Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir şeyi Allah'a denk tutmadır. “Zatında” ifadesiyle O'nunla birlikte başka bir ilahın varlığını kabul etmek ve O'nun evladının ya da karısının olabileceğine inanmak gibi inanışlar şirk kapsamına girer. Bu nedenle Budistlik, Mecusilik, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi tahrip edilmiş din sahibi insanlar, Allah'tan başka bir ilahın varlığını kabul ettiklerinden ve O'na evlat ve hanım isnat ettiklerinden şirke düşmüşlerdir. “Sıfatlarında” ifadesiyle Allah'tan başka bir varlığın gaybı bildiğine, kâinata hükmederek yağmur, kar ve dolu yağdırdığına, her şeyi görüp işittiğine,

dünya işlerini evirip çevirdiğine, varlıklara yardım ettiğine inanan veya Allah mutlak egemen olduğu halde O'ndan başkalarının da egemen olabileceğine, hüküm koyma yetkilerine sahip olduğuna haram helal belirleme yetkilerinin bulunduğuna inanmak şirktir²²¹.

Şirk kelimesinin diğer bir formu küfür anlamına gelen “işrak”dır. Bu yönüyle şirk tevhidin, işrak se imanın zıddıdır. Müşrik ise bu kelimenin ism-i failidir. Dini anlamda şirk, Allah'ın ortağı olduğunu kabul etmek ve Allah'tan başkasına ibadet etmektir. Bu durum ağaçlara, taşlara, putlara, hayvanlara, semavi cisimlere, insanlara, ruhani varlıklara veya tabiat güçlerine uluhiyyet vererek tapınma şeklinde olmaktadır. Şirk, mutlak inkâr anlamında da kullanılır. Allah'a ortak koşmada tapmak şart değildir. Uluhiyyette Allah'a denk bir varlığın olduğuna inanmak, mutlak şirktir. Politeizm ise şirkin en belirgin şeklidir. Şirk ve müşrik kelimeleri, sadece puta tapanları mı yoksa bütün kâfirleri mi kapsar, sorusu tartışma konusu olmuştur. Bazıları putperestler de dâhil olmak üzere tüm kafirleri kapsadığı görüşündedirler. Bazıları ise Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanların putperestlerden ayrı olduklarını ileri sürmüşlerdir²²².

“Muhakkak ki kitap ehlinde inkâr edenler ve müşrikler, cehennem ateşindedirler ve orada devamlı kalacak olanlardır. İşte onlar, yaratılmışların en şerli olanlarıdır.”²²³. Ehl-i kitabın müşriklerden ayrı olduklarını söyleyenler bu ayeti delil olarak göstermektedirler. Ayette müşrik kelimesi, Ehl-i kitap üzerine atfedilmiştir. Atıf ile matuf aynı cinsten olmadığına göre müşrik kelimesi, sadece puta tapanları kapsar denilmektedir. Fakat bazılarına göre bu ayet, Müşrik-Ehl-i kitap farklılığına değil; bu toplulukların küfürlerindeki farklılığa işaret eder. Bu farklılık, Ehl-i kitaba hitap eden “Muhakkak ki Allah, O'na şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki şeyleri dilediği kimse için bağışlar. Ve kim Allah'a şirk koşarsa, o takdirde büyük bir günah işleyerek iftira etmiştir”²²⁴, ayetiyle ve müşriklere hitaben “Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki şeyleri ise, dilediği kimse için mağfiret eder. Ve kim Allah'a şirk

²²¹ Furkan, F. (2010). İslam Hukuku Açısından Tekfir Meselesi Şartları Engelleri ve Ahkamı, İstanbul: Menahil Kitap, s.157.

²²² Coşkun, İ. (2014). İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi, 2. Baskı, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, s.55.

²²³ Beyyine, 98/6.

²²⁴ Nisa, 4/48.

koşarsa, o takdirde o, uzak bir dalâletle sapmıştır.”²²⁵ âyetinde daha da belirginleşmiştir.

Ehl-i kitabın şirki dalaletten ziyade iftira, diğerlerinin ise iftiradan daha çok sapıklıktır. “Ve Yahudiler: “Üzeyir Allah’ın oğludur.” dediler ve Nasrâniler: “Mesih Allah’ın oğludur.” dediler. Onların ağızlarıyla söylediği bu sözler, daha önce inkâr eden kimselerin sözlerine benziyor. Allah onları öldürsün. Nasıl da döndürülüyorlar.”²²⁶. Müşrik kelimesinin hem Ehl-i kitabı hem de putperestleri kapsadığını söyleyenler ise bu ve benzeri ayetleri delil olarak göstermektedirler. Allah’ın, yarattığı herhangi bir varlığa benzetilmesi, uluhiyyete ait vasıfların O’nun dışında bir varlığa verilmesi, o eylemin hem küfür hem de şirk olduğunu göstermektedir. Ölçü Allah’ın birliğidir. Allah’ın birliğine inanmayan kişinin zahirde adı ne olursa olsun müşriktir. Şirk kavramının en geniş anlamı da budur. Hangi açıdan ele alınırsa alınsın küfrün kapsamı, Allah’ın mutlak birliğini veya O’nun ilahi emirlerinin birini veya peygamberlerinden birini inkârdan başka bir şey olmadığından, doğal olarak putperestlikle bir tutulacağı ortadadır. Bunun içindir ki, Kur’an’da kâfir, müşrik anlamında da kullanılmaktadır²²⁷.

“Muhakkak ki Allah, O’na şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki şeyleri dilediği kimse için bağışlar. Ve kim Allah’a şirk koşarsa, o takdirde büyük bir günah işleyerek iftira etmiştir.”²²⁸. Bu ayette olduğu gibi şirk kelimesi kayıtsız olarak kullanılırsa mutlak surette kâfirlik anlamı taşır. Ayrıca bu ayetin Ehl-i kitab iman teklif etme makamında gelmesi inançlarındaki şirk unsuruna işaret etmektedir. İnançlarında şirk unsuru olmakla beraber Kur’an’ın Ehl-i kitabı, kâfirler olarak ilan etmesi küfrün şirki kapsadığını göstermektedir. Fakat bu kavram, bütünüyle eş anlamlı olmadıkları gibi zıt anlamlı da değildirler. Küfür şirkten daha kapsamlıdır. Şirki de kapsamına almaktadır. İnkârın her türlü Allah’a raci olup, netice itibarıyla her türlü şirkin küfür anlamına geleceği bir gerçektir²²⁹.

Ehl-i kitabın şirki, putperestlerinki kadar açık olmadığından, her ne kadar dil bakımından Ehl-i kitabın küfrüyle putperestlerin küfrü aynı noktada buluşsa da

²²⁵ Nisa, 4/116.

²²⁶ Tevbe, 9/30.

²²⁷ Coşkun, a.g.e., s.56.

²²⁸ Nisa, 4/48.

²²⁹ Coşkun, a.g.e., s.57.

fıkıhta Ehl-i kitapla müşrikler arasındaki farklılık, özellikle vurgulanmıştır. Müşriklere nazaran Ehl-i kitap, Müslümanlığa daha yakın kabul edilmiştir.

3.2.2.Şirk Kapsamına Giren Günahlar

Şirk kapsamına giren günahlar aslında Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde belirtilmiştir. Bu ayetlere ve günah kapsamına giren konulara aşağıda yer verilmiştir.

Şefaati olacağı sayılanların Allah'a şirk koşulması; “Ve andolsun ki; sizi ilk defa yarattığımız gibi Bize tek tek (tek başına) geldiniz ve size ne verdiysek (neyin sahibi yaptıysak, ne lütfettiyseniz) arkanızda bıraktınız (terkettiniz). Sizinle ortak olduğunu zannettiğiniz şefaathçilerinizi sizinle beraber görmüyoruz. Andolsun, sizinle aranızdaki bağları koparılmış, haklarında zanda bulunmuş olduğunuz şeyler, sizden uzaklaşıp gitmiştir.”²³⁰.

“Ve onlara fayda ve zarar vermeyen Allah'tan başka şeylere (putlara) kulluk (ibadet) ediyorlar. Ve Bunlar, Allah'ın yanında bizim şefaathçilerimiz diyorlar. De ki: Yeryüzünde ve semalarda bilmediği bir şeyi Allah'a haber mi veriyorsunuz? O, Sübhan'dır (münezzektir), onların ortak koştuğu şeylerden yücedir.”²³¹.

Yukarıdaki ayetlere göre herhangi bir beşerin bir başka beşer için şefaathçi olamayacağı, buna inananların ise şirk içerisinde olacakları anlaşılmaktadır. İslam inancına göre Allah ile kul arasında herhangi bir aracı yoktur. Buna inanmak da büyük günahlardandır. Bu durumda günümüzde de varlıklarını sürdüren ve kendilerini şih, şeyh, vb. ilan eden ve bunlara inanan sözde müritleri de şirk içerisinde dirler.

Cinlerin Allah'a şirk koşulması; “Cinleri Allah'a ortak kıldılar. Onları da O (Allah) yarattı. İlimleri olmaksızın, O'nun oğulları ve kızları var yalanını uydurdular. O Sübhan'dır (herşeyden münezzektir), vasıflandırdıkları şeylerden yücedir.”²³².

²³⁰ En'am, 6/94.

²³¹ Yunus, 10/18.

²³² En'am, 6/100.

Bu ayete göre bazı insanların cinleri Allah’a ortak koştukları anlaşılmaktadır. Günümüzde de bu inanış ve şirk içerisinde olan insanların sayısı oldukça fazladır. Hemen hemen her dinde cin çağırma, cin çıkarma, şeytan çıkarma gibi ayinler düzenlenmektedir. Ayrıca bu varlıklar kullanılarak diğer insanları etkileme yoluna gitmeye çalışmaktadırlar. Hâlbuki Allah’ın isteğinin dışında hiçbir şeyin başka varlıklar vasıtasıyla da olsa gerçekleştirilmesi imkansızdır ve buna iman etmek büyük günahlardandır.

Evlatların Allah’a Şirk koşulması; “Fakat Allah kendilerine kusursuz bir çocuk verince, annesi de babası da ölçüyü kaçırıp verdiği çocuk sebebiyle şirke bulaştılar. Tuttular, Allah'a birtakım şerikler yakıştırdılar. Hâlbuki Allah onların yakıştırdıkları her türlü ortaktan münezzehtir. O'na hiç bir şey yaratmaya güç yetiremeyen, zaten kendileri de yaratılıp duran mahlûkları mı eş ortak sayıyorlar? Hâlbuki o şerikler, kendilerini putlaştıranların imdadına yetişemezler. Hatta onlar kendi nefislerine bile yardım sağlayamazlar. Şayet siz onları doğru yola çağıracak olursanız size uymazlar. O müşrikleri siz ha hakka çağırmışsınız, ha susmuşsunuz, size karşı onların durumu aynıdır”²³³.

Mülkünü Allaha ortak koşanlar (Bahçe sahipleri); “(Derken) Onun ürünleri (afetlerle) kuşatılıverdi. Artık o, uğrunda harcadıklarına karşı avuçlarını (esefle) oğuşturuyordu. O (bağın) çardakları yıkılmış durumdaydı, kendisi de şöyle diyordu: Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım”²³⁴.

Bu ayetten mala mülke aşırı derecede bağlı olmak, böbürlenmek gibi davranışların da şirk sayılabileceği anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin (İsa A.S.) Allaha şirk koşulması; “Andolsun, "Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir diyenler küfre düşmüştür. Oysa Mesih'in dediği (şudur:) Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Çünkü O, kendisine ortak koşana şüphesiz cenneti haram kılmıştır, onun barınma yeri ateştir. Zulmedenlere yardımcı yoktur”²³⁵.

²³³ A’raf, 7/190-193.

²³⁴ Kehf, 18/32-43, 18.42.

²³⁵ Maide, 5/72.

“Meryemoğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de birçok peygamber gelip geçmiştir. Annesi de özü- sözü doğru bir kadındı. Her ikisi de (öbür insanlar gibi) yemek yerlerdi. Bak biz onlara ayetlerimizi nasıl açık açık anlatıyoruz ve sonra bak onlar bu ayetleri nerelerinden çarpıtıyorlar!”²³⁶.

“Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler; hristiyanlar da: Mesih Allah'ın oğludur dediler. Bu, onların ağızlarıyla söylemeleridir; onlar, bundan önceki inkâr edenlerin sözlerini taklid ediyorlar. Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar?”²³⁷.

Buna göre herhangi bir peygamberin Allah'ın oğludur demek şirktir. Hatta bir insan için Allah'ın vasıflarını taşıyor demek de şirk günahı kapsamındadır.

Hocalarını ve Din adamlarını ilah edinenler; “Yahudiler hahamlarını, Hristiyanlar rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i Allah'tan başka Rab edindiler. Halbuki onlara bir tek İlâha ibadet etmeleri emir olunmuştu. Ondan başka İlah yoktur. O, onların ortak koştukları şirkten münezzehtir”²³⁸.

Peygamberlerin Allah'a ortak koşulması onların ölümünden sonra başlar; “Allah: “Ey Meryem oğlu İsa, insanlara, beni ve annemi Allah'ı bırakarak iki ilah edin, diye sen mi söyledin? dediğinde: Seni tenzih ederim, hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Eğer bunu söyledimse mutlaka sen onu bilmişsindir. Sen bende olanı bilirsin, ama ben Sen'de olanı bilmem. Gerçekten, görünmeyenleri (gaybleri) bilen Sen'sin Sen”²³⁹.

“Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiç bir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerlerindeki gözetleyici Sen'din. Sen her şeyin üzerine şahid olansın”²⁴⁰.

²³⁶ Maide, 5/75.

²³⁷ Tevbe, 9/30.

²³⁸ Tevbe, 9/31.

²³⁹ Maide, 5/116.

²⁴⁰ Maide, 5/117.

“Eğer onları azablandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarıdır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz aziz olan, hâkim olan Sen'sin Sen”²⁴¹.

Muhammet A.S.'ın Allah'a ortak koşulmaması için uyarı; “De ki: Ben sadece sizin gibi bir insanım. Ancak şu farkla ki bana sizin ilahınız tek İlahtır diye vahyediliyor. Artık kim Rabbine âhirette kavuşacağını umuyorsa, salih bir amelde bulunsun ve sakın Rabbine ibadetinde hiç bir şeyi O'na ortak koşmasın”²⁴².

Allah'ın Hükümünün dışında hüküm tanımak; “De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur. O, ne güzel görmekte ve ne güzel işitmektedir. O'nun dışında onların bir velisi yoktur. Kendi hükmünde hiç kimseyi ortak kılmaz”²⁴³.

3.3.İman – Günah İlişkisi

İman, dinin esasını teşkil etmekte ve sözlükte tasdik, itimat, huzur ve emin kılma manasına gelmektedir²⁴⁴. Ebu Mansur el-Matürîdî'ye göre, günah işleyen bir mümin, yalnızca günah fiilinden ötürü imandan çıkmaz. Böylesi için, ne Mu'tezile'nin iddia ettiği manada fâsık, ne de Havaric'in dediği üzere kâfir demek, mümkündür. Zira, Şirk dışındaki günahların, kişiyi imandan çıkarmadığı konusunda nakli ve aklî deliller mevcuttur.

Aslında bir tâat olan iman, taatlerin en büyüğüdür. Çünkü devamlı olan, hayat ebedî olsaydı sonsuza kadar sürecek olan, hiçbir zaman insanın mükellefiyet sınırları dışına çıkmayan yegane tâat odur. İman olmadan, aslında güzel olan hiçbir fiil taat vasfını alamaz. Taatın zıddı olan masiyetler de böyledir. Küfür, günahların en büyük olanıdır. Çünkü küfür, devamlı olan, ölünceye kadar işlenme durumunda bulunan, insanın sorumluluk konusu olmaktan çıkmayan bir günahdır²⁴⁵. Ancak bütün bunlara rağmen, gerek taatler, gerek masiyetler ve gerekse küfür, Arap dilinde ve din ıstılahatında birbirleriyle ilişkili olmakla beraber, kendilerine has mana ve mahiyet taşırlar²⁴⁶.

²⁴¹ Maide, 5/118.

²⁴² Kehf, 18/110.

²⁴³ Kehf, 18/26.

²⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., s.135.

²⁴⁵ Maturidi, (1970), a.g.e., s.360.

²⁴⁶ Maturidi, (1970), a.g.e., s.379.

Dil açısından baktığımızda gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse hadislerde iman ile diğer taatlerin, küfür ile onun dışındaki masiyetlerin, ayrı ayrı mana ve özellikleri olan kelimelerle zikredilmiş oldukları görülmektedir. Başta bir ifade ile iman Arap dilinde tasdik, itimat, huzur, ve emin kılma gibi manalara delalet etmektedir. Diğer taatlerden her birinin kendine has manası vardır²⁴⁷. Mesela namaz dua, oruç tutmak, zekât temizlemek, hac ziyaret manasına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu kelimelerin hiçbirisi imanın delalet ettiği manaların herhangi birini ifade etmemektedir.

Şunu da belirtelim ki, iman kalbi bir fiil olduğu halde, diğer taatlerin neredeyse hepsi, organlarla işlenen fiillerdir. O halde, dil özellikleri açısından iman ve onun dışındaki taatler birbirinden farklı mahiyetler arz etmektedirler. Küfür ve diğer günahlar da, Arap dilinde ve dini metinlerde ayrı ayrı ifade edilmiş, birbirinden farklı isimlerle anılmıştır. Küfür, inkâr etmek, perdelemek, kaplamak, uzak durmak, kaçınmak ve isyan etmek gibi manalara gelmektedir.

Diğer günahlardan (ism) suç ve zarar, (cürm) tecavüz etmek, sınırı aşmak ve günah işlemek, (hatîe) yoldan çıkıp sapma, (isyan) aşmak, itaatsizlik, emre aykırı hareket etmek, (fücür) yalanlama, haktan, doğruluk ve hayır amellerden sapmak (fisk), hurmanın kabuğunu yarıp dışarı çıkması, isyan, zulüm, günaha meyletme, emre uymama gibi manalara gelmektedirler. Küfür ve diğer günahlar birbirinden farklı ve ayrı fiillerdir. Günahlar, zaman zaman küfre ait bazı manaları taşımakta ise de küfrün aynı değildirler. Bir günah fiile, küfür ismini verebilmek için, o fiilin küfür kelimesinin bütün manalarını taşıması gerekir. Keza, Arapçadaki bazı dil kuralları da iman ve dini amellerin birbirinden ayrı şeyler olduğunu gösterir. Mesela, Arap dilinde bir gramer kuralı vardır: Ma'tuf ma'tufun aleyhin gayrı olur. Birçok âyette "iman edenler ve güzel işler yapanlar" buyurularak taatlerin iman üzerine atfedildikleri görülmektedir. O halde iman ve onun dışındaki taatler birbirinden ayrı ayrı şeylerdir. Bir başka gramer kuralı da, şart ile meşrutun birbirinin gayrı olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de, "Ve erkeklerden veya kadınlardan mü'min olarak, kim salih amel (nefs tezkiyesi) yaparsa o taktirde, işte onlar, cennete girerler ve onlara hurma çekirdeğinin lifi kadar (zerre kadar) bile

²⁴⁷ Maturidi, (1970), a.g.e., s.379.

zulmedilmez.”²⁴⁸ buyurulmak suretiyle, iman, salih ameller için şart kılınmıştır. O halde iman ve diğer taatler birbirinin aynı değil, ayrı şeylerdir. Bir üçüncü gramer kuralı ise, sıfat ile mevsufun birbirinin mahiyetine dâhil olmadığıdır.

Mü'minun süresinin ilk ayetinde, "Müminler felaha ulaşmıştır" buyurulduktan sonra, bu müminler için birçok sıfat sıralanmaktadır. Bu ve benzeri ayetler de, iman ve taatlerin ayrı mahiyetler taşıdıklarını ispat ederler²⁴⁹. İman ve Ma'siyet kavramlarını derinlemesine ele aldığımızda gördüğümüz şudur:

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerif metinleri, iman ile taatler, küfür ile masiyetlere ayrı ayrı mahiyetler vermiştir. Kur'an'da geçen "Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin"²⁵⁰ Bedeviler "inandık" dediler, de ki; "Siz inanmadınız, fakat İslam olduk deyin." ²⁵¹ meâlindeki âyetler iman ve taatlerin ayrı ayrı mahiyette olduğunu açıkça göstermektedir. İman ve taatlerin mahiyetini ve belli başlı hükümlerini anlatan şu hadis de bu ayırımı göstermektedir:

"İslâm, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekat vermen, ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Kabe'yi ziyaret etmendir... İman Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayrıyla şerriyle birlikte kadere inanmandır." ²⁵².

Kur'an, imanın kalpte cereyan eden tasdik fiilinden ibaret olduğunu bildirmektedir. "İman henüz kalplerinize girmemiştir." ²⁵³ âyet-i kerimesi, imanın kalpte cereyan eden bir fiil olduğunu, Allah Teala'nın Hz. İbrahim'e "inanmadın mı?" ²⁵⁴ buyurması da, iman etmenin tasdik manasına geldiğini gösteren pek çok delilden sadece iki örnektir²⁵⁵.

²⁴⁸ Nisa, 4/124.

²⁴⁹ Mü'minun, 23/1-9.

²⁵⁰ Şu'ara, 42/52.

²⁵¹ Hucurat, 49/14.

²⁵² Maturidi, (1970), a.g.e., s.393.

²⁵³ Hucurat, 49/14.

²⁵⁴ Bakara, 2/260.

²⁵⁵ Maturidi, (1970), a.g.e., s.374.

İman, insanın kendisi de dâhil olmak üzere kainattaki her bir varlığın, Allah'ın ülûhiyet, rübubiyet ve birliğine olan şهادetini tasdik ve kabul etmesi, Onun emirlerine uyacağına, yasaklarından kaçacağına karar vermesidir.

İman ve diğer taatlerin mahiyetleri birbirinden farklı olduğuna göre, herhangi bir taati işlememe günahını irtikab eden, fakat tasdik ve kabulünü devam ettiren kimse bu günahı sebebiyle imanını yitirmez. Çünkü bir şey ancak ortadan kalkıp yerine zıddının gelmesiyle yok olur. Söz konusu kimsenin tasdiki baki olduğuna ve yerine onun zıddı olan inkâr gelmediğine göre, bu kimsenin imanı devam etmektedir. O halde, günah işleyen kimse mü'mindir.

Acaba iman ile diğer taatlerin arasında herhangi bir alaka mevcut mudur? Evet, iman ile diğer taatler arasında üç türlü alaka vardır. Birincisi, bunların hepsi de taattir. İkincisi, diğer taatler imanın bir sonucudur. İmanı bir ağaca benzetecek olursak, taatler onun meyvesi ve çiçeği mesabesindedir²⁵⁶. Nitekim taatleri imandan gösteren nasları da böyle anlamak gerekir. Üçüncüsü, bir fiilin taat muamelesi görebilmesi için imanın mevcut olması şarttır. Ancak imanın kabulü için taat şart değildir.

Öte yandan küfür de diğer günahlardan farklı bir mahiyete sahiptir. Küfür, inkar etmek, yalanlamak, reddedip kabul etmemektir. İmanın tam zıddı olan küfür, Kur'an'da bu mahiyetiyle bildirilmektedir²⁵⁷ "kim imanından sonra küfür işlerse" vb. birçok ayet bunun açık delilleridir.

Diğer günahlar, sadece bazı hislerin insanı baskı altına almasıyla işlenen fiillerdir. Bunlar, küfrün manasını ihtiva etmediği sürece ancak bir günah fiil olarak tahakkuk eder. Nitekim Allah Teâlâ, "Allah sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor."²⁵⁸ "Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir."²⁵⁹ gibi âyetlerinde, bu durumda olan kimselere bazı kolaylıklar gösterip, onları bağışlayacağını bildirerek, bu nevi günahları farklı olarak değerlendirmiştir. O halde, böyle bir durum küfür fiili vaki olmaz. Çünkü hiçbir şey, manası mevcut olmadan gerçekleşmez. Hatta manası

²⁵⁶ Maturidi, (1970), a.g.e., s.378.

²⁵⁷ Nahl, 16/106.

²⁵⁸ Nisa, 4/26-27.

²⁵⁹ Bakara, 2/178.

kalpte mevcut olmadan, sadece diliyle küfrü ifade eden kimseye, bu fiil isnat edilmemiştir. "Kalbi imanla yatışmış olduğu halde inkâra zorlanan kimse müstesna..."²⁶⁰ âyeti bunu ifade eder.

Acaba küfür ile diğer günahlar arasında ne gibi ilişkiler bulunabilir? Bunları şöylece özetlemek mümkündür: Birincisi, küfür de, günahlar da Allah'ın yasakladığı menfi, kötü ve zararlı fiillerdir. İkincisi, her küfür günah olmakla birlikte sadece bazı günahlar, manasını taşıdıkları takdirde, aynı zamanda küfürdür. Üçüncüsü, günah, kişiyi her zaman küfür tehlikesine itebilir. Günah işleyen kimse her an küfür tehlikesi altındadır. Günah yoluna girip, tövbe ile geri dönmeyen kimsenin, sonunda varacağı yerin küfür olması büyük bir ihtimaldir. Nitekim "Onları ancak günahkârlar inkâr eder."²⁶¹ ve "Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas olmuştur."²⁶² âyetleri bu hususu açıkça ifade etmektedirler.

Günahkârlar Mü'min statüsünden çıkarılmamıştır. Zira günah işleyen kimselerin imandan çıkmadığı ve küfre girmediğinin delillerinden biri de, bu kimselerin naslarda mümin statüsünde bırakılmış olmalarıdır. Dini gönderen, kimin mümin, kimin kâfir olduğunu insanlara öğreten, bu konuda uygulama örnekleri veren Allah ve Resulü, günah işleyen kimselere mü'min muamelesi yaptıklarına göre, bu konuda hiçbir yetki ve görevi olmayan insanların farklı bir tavır almaları mümkün değildir. Şimdi Kur'an'dan, küfür dışında herhangi bir günah işleyen kimsenin mü'min statüsünde bırakılmış olduğunu gösteren bazı örnekler verelim.

Allah Teâlâ, katl günahını işleyenlere "mü'minler" diye hitap etmiş, kendileri ile diğer müminler arasındaki din kardeşliği bağının baki olduğunu ilan etmiş, onlara kolaylık tanındığını ve merhamet edildiğini bildirmiştir. "Ey iman edenler, maktuller hakkında size kısas farz kılındı. Hür, hür ile köle, köle ile kadın, kadın ile (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin lehinde maktulün) kardeşi (velisi) tarafından cüz'i bir şey affolunursa, hemen kısas düşer. Artık örfe uymak ona (maktulün velisine) şer'in ve aklın iyi gördüğünü yapmak, borcu güzellikle ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir. O halde kim bu (af ve

²⁶⁰ Nahl, 16/106.

²⁶¹ Bakara, 2/99

²⁶² Muttaffifun, 83/14.

edadan) sonra (katile veya taraftarlarına) tecavüzde bulunursa artık onun için pek acıklı bir azap vardır." ²⁶³.

Öte yandan had ve kısas, işlenen günah için bir kefarete olur. Allah Teâlâ, kısası katil günahına kefarete kılmıştır. Hâlbuki, küfür günahının kefareti yoktur. Binaenaleyh, katil günahını işleyen kimse, kısasa tabi kılınmakla da mümin statüsünde tutulmuştur.

Nitekim şu örnekler de, bunu desteklemektedir:

a) "Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler." ayetinde, kısas dışında insanın hayatına son verilemeyeceği bildirilmektedir. Günah işleyen müminin de canına dokunulmamaktadır. Binaenaleyh, günahkâr mümin, bu suretle "mümin" statüsünde tutulmuştur.

b) Kur'an'da zina fiilini işleyen kimselerle ilgili olarak, "Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunlara Allah'ın dini(ni uygulama) hususunda acıyacağınız tutmasın." ²⁶⁴ buyurulmaktadır. Bu âyette geçen acımama uyarısı, mü'minlerin, onlara karşı din kardeşliğinden doğan acıma duygusuyla celde cezasından vazgeçmelerini önlemek içindir. Çünkü mü'minler birbirlerine karşı son derece merhametli olurlar. Bu ayet, zina fiilini işleyen kimsenin mü'min statüsünde tutulduğunun bir başka örneğidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, zina fiilini irtikab edenlere celde cezası verilmek suretiyle de, bu kimseler mü'min statüsünde tutulmuşlardır. Çünkü had cezaları, işlenen günahlar için kefarettir. Küfrün ise kendisine kefarete olacak herhangi bir had cezası yoktur²⁶⁵.

c) "Ey inananlar, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin." ²⁶⁶ âyetinde Allah'ın ve mü'minlerin düşmanlarını dost edinme günahını işleyen kimselere mü'minler olarak hitap edilmiştir.

d) "Ey inananlar, Allah'a ve Resulüne hainlik etmeyin; bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz." ²⁶⁷ âyetinde de Allah'a ve Resulüne hainlik eden kimseler mü'minler olarak hitap edilmiştir²⁶⁸.

²⁶³ Bakara, 2/78.

²⁶⁴ Nur, 24/2.

²⁶⁵ Bebek, a.g.e., s.125.

²⁶⁶ Mümtahine, 60/1.

e) "Ey inananlar, mallarınızı aranızda batılla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin"²⁶⁹ âyetinde mallarını aralarında haksız yere yeme günahını işleyenlere mü'minler olarak hitap edilmiş, imanları baki tutulmuştur.

f) "Ey inananlar, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah yanında en sevilmeyen bir şeydir." ²⁷⁰ âyetlerinde, Allah katında en sevilmeyen bir fiil olduğu bildirilmekle beraber, yapmayacağı şeyi söyleyen kimselere mü'minler olarak hitap edilmektedir.

g) "Onlar için bağışlanma dile." ²⁷¹ vb. âyetlerde günahlarına karşılık bazı kimselerin bağışlanmasını dilemesi için Resulullah'a izin verilmesi de günah işleyen kişinin mü'min statüsünde tutulmasının bir başka örneğidir. Çünkü Allah Teâlâ, kafirlerin bağışlanmaları için dua edilmesine izin vermemiştir. Şayet günah işleyen mü'min de küfre girmiş olsaydı onun için böyle bir izin verilmezdi²⁷².

"Günahın için bağışlanma dile." ²⁷³ vb. âyetler peygamberlerden bazı zellelerin vaki olabileceğini bildirmektedir. Günah kişiyi, imandan çıkarıp küfre girdirseydi bu nevi filleri işleyen peygamberlerin peygamberlikleri sakıt olurdu. Oysa peygamberlerin küfürden korunmuş oldukları bilindikten başka, hiçbir peygamberin nübüvvetinin düştüğü de bahis konusu değildir. Binaenaleyh, bu nevi günah işleyen kimseler bu ayette de mümin statüsünde tutulmaktadırlar.

Ayrıca Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, işlemiş oldukları suça ve günaha rağmen "Ey babamız, bizim için bağışlanma dile" demeleri de günah işleyen kimsenin mümin statüsünde tutulduğunun bir başka örneğidir.

"Zira kâfir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."²⁷⁴ âyetinde, mü'minlerin Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyecekleri bildiriliyor. Ayrıca bir başka âyette "(Tarafımdan onlara) de ki, ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü o, çok

²⁶⁷ Enfal, 8/27.

²⁶⁸ Bebek, a.g.e., s.126.

²⁶⁹ Nisa, 4/29.

²⁷⁰ Saff, 61/2-3.

²⁷¹ Al-i İmran, 3/159.

²⁷² Maturidi, (1970), a.g.e., s.128.

²⁷³ Ğafir, 40/55.

²⁷⁴ Yusuf, 12/53.

bağışlayan, çok esirgeyendir." ²⁷⁵ buyurularak, günahı ne kadar çok olursa olsun, kulların ilahî rahmetten ümitsizliğe düşmemeleri emrediliyor. Binaenaleyh, mümin af ve kurtulmaktan ümit kesmez ve kesmeyendir. Bir başka ifade ile ümidini kesmeyen kâfir değil, mü'mindir. Bu iki ayette, günahkârların mü'min statüsünde tutuldukları görülmektedir²⁷⁶.

Keza "Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar." ²⁷⁷ âyetinde, şirk dışındaki herhangi bir günahı işleyen kimse, mü'min statüsünde bırakılmıştır. Bu âyette, şirk günahının affedilmeyeceği, onun dışındaki günahların ise, Allah Teâlâ dilediği takdirde affedileceği bildiriliyor. Aslında "Eğer vazgeçerlerse geçmişteki günahları bağışlanır." ²⁷⁸ vb. âyetlerde tövbe edildiği takdirde şirkin de bağışlanacağı bildiriliyor. O halde bu âyetin manasını, "Allah, şirki tövbesiz affetmez, ama onun dışındaki günahları dilerse tövbesiz de affeder." tarzında anlamak gerekmektedir. Binaenaleyh, söz konusu âyette şirk dışında bir günahı işleyen kimseler tövbesiz affedilebilme kapsamına alınmak suretiyle mü'min statüsünde tutulmaktadır²⁷⁹. Tüm bu örneklerden de anlaşılacağı üzere iman ve günah ayrı iki oluşumdur.

İman, Kelâm ilminde detaylı olarak ele alınan bir konudur. Bununla beraber âlimlerce imanın farklı tanımları yapılmıştır. Eş'arî'ye göre de iman, kalple tasdiktir. Bazı Eş'arîlere göre, dille ikrar imanın bir cüzü ve bir rüknüdür. İmam Eş'arî İbane adlı eserinde şöyle demektedir: "İman, kavî ve ameldir. Azalır ve çoğalır." ²⁸⁰

Maturidî'ye göre iman, kalple tasdiktir. Eş'arî ve Maturidî'ye göre, mü'minlere uygulanan hükümlerin icrası için imanın dille söylenmesi gerekir. Ebu Hanife (ö.150/767), Pezdevî (ö.482/1089), ve Serahsî (ö.490/1097) gibi âlimler başta olmak üzere Hanefî fıkıhçılara göre iman, inanılması gerekli olan konuları kalbin tasdik etmesi ve bunları dilin ikrarıdır²⁸¹.

²⁷⁵ Zümer, 39/53.

²⁷⁶ Bebek, a.g.e., s.129.

²⁷⁷ Nisa, 4/48.

²⁷⁸ Enfal, 8/38.

²⁷⁹ Bebek, a.g.e., s.130.

²⁸⁰ Eş'ari, (1950), a.g.e., s.49.

²⁸¹ Kılavuz, a.g.e., s.41.

Taberî, iman kavramını iman-küfür karşıtlığıyla açıklamaktadır. Küfür inkâr anlamındadır, İmansa tasdik ve ikrarladır.

Taberî, iman ve küfür kavramlarının tanımını yapmaktadır: İman, Allah'ı, Peygamberleri ve Allah'ın onlara gönderdiği dini tasdik etmektir. Küfürse, bunun inkârıdır. Her kim ki Allah'a imanı kabul etmezse ve Allah'ın emrettiklerini ve yasakladıkları konusunda Allah'a itaati ve tevhidi reddederse amelleri boşuna gider. İşte bu, Arap kelâmında inkârıdır. İmansa, tasdik ve ikrardır. Kim Allah'ı ve tevhidi tasdik etmeyi inkâr eder ve onu ikrar etmeyi reddederse o kafirdir²⁸².

Taberî, imanın sözle tasdikten ibaret olduğunu savunan görüşü eleştirir. Allah, şu âyette "İnsanlardan, inanmadıkları halde, 'Allah'a ve âhiret gününe inandık.' diyenler vardır."²⁸³ İnanmadıkları halde dilleri ile inandıklarını söyleyenlerden, iman ismini nefyetmektedir. Bu âyet haber vermektedir ki onlar dilleri ile Allah'a ve âhiret gününe inandıklarını söylüyorlar. Âyet onların bu söylediğini tekzip etmektedir. Bu âyet, "İman, sadece söz ile tasdiktir." iddiasını ileri süren Cehmiyye fırkasının görüşünün batıl olduğuna delalet eden en net ve açık delillerden biridir.

Taberî, "Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğsü çıkarıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir."²⁸⁴ âyetinin tefsirinde imana ve küfre sevk eden nedenlerden söz etmektedir. Bu âyetten anlaşılacağı gibi, imana ve taa'ta ulaştıran neden, küfre ve günaha ulaştıran nedenlerden farklıdır. Bu iki neden de Allah katındadır.

Allah İslâm'la hidâyet etmek istediği kişinin göğsünü açar. Allah İslam'dan sapmasını istediği kişinin göğsünü sanki göğsü çıkıyormuş gibi daraltır. Bilindiği gibi göğsün imana açılması, onun iman için daralmasına muhaliftir. Göğüs darlığı ile imana ulaşmak mümkün olsaydı, göğsün daralması ve genişlemesi arasında fark kalmazdı. Böyle olsaydı o zaman göğsün imana daralması, kişinin göğsünü imana

²⁸² Önen, H., (2015). Taberi Tefsirinde Kelam Konuları, Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı:2, 2015, ss.308-318, s.313.

²⁸³ Bakara, 2/8.

²⁸⁴ Enam, 6/125.

açardı. Göğsün imana açılması da onu, imana daraltırdı. Çünkü imana bu her iki durumda da ulaşıldı. Eğer bu böyle kabul edilirse, Allah'ın Ebu Cehil'in göğsünü imana açması, Rasûlullah'ın göğsünüyse de imana daraltması gerekirdi ki böyle bir söz en büyük küfürdür. Bunun yanlış olması apaçık bir delildir ki, mü'minleri Allah'a ve Rasûllere inanmaya ve itaat edenleri Allah'a itaat ettiren neden, kâfirleri Allah'a isyana ve küfre götüren nedenden farklıdır, her iki neden de Allah'ın katında ve onun elindedir²⁸⁵.

İ 3.4. Büyük Günah İşleyen Kimsenin Cehennemde Ebedi Kalıp kalmayacağına İlişkin Tartışmalar

Cennet ve cehennemin ebedi olup olmadığına ilişkin tartışmaların kökeni İslam'ın ilk yıllarına kadar gitmektedir. Cennetten ziyade cehennemin ebedi olmasını reddedenler, en fazla Allah'ın adaleti ve rahmetinin her şeyi kuşattığı prensibini ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar. Şöyle ki, kişi dünyada ne kadar süre kötülük yapmışsa, cehennemde de bu kadar süre kalacak, ondan sonra da yok olup gidecektir. Ancak Cehmiyye hem cennetin hem de cehennemin her ikisinin de ebedi olmadığını, bundan hareketle de Kur'an'da cennet ve cehennemin ebedi olduğuna dair ifadelerin kesretten kinaye bağlamında, “mübalağa ve te'kid” olmak üzere hakiki değil mecazi olduğunu ileri sürer. Cehmiyye'nin bu tutumunun arka planında, muhtemelen ilk olarak hareketin ve cisimlerdeki gücün sonsuz olamayacağına dair tezleri bulunmaktadır. Buna göre, cennet ehli içine girdikten ve oranın nimetlerini tattıktan, cehennem ehli ise azabı tattıktan sonra cennet ve cehennem yok olacaklardır. Zira ezeli-başlangıcı olmaması gibi, hareketin ebedi-sonsuzla kadar devam etmesi de tasavvur edilemez. Ceza ve mükâfatın kesileceğine/ebedi olmadığına şu ayet delil olmaktadır: “Onlar orada gökler ve yer durdukça duracaklar. Ancak Rabb'inin diledikleri başka”²⁸⁶. Ayette, görüleceği üzere, şart ve istisnayı içermektedir. Oysa burada süreklilik ve ebedilik ne şarttır ne de istisna. Cehmiyye'nin dayandığı ikinci husus ise, ebedi azab ile birlikte hayatın/diri olmanın devam etmesinin aklen caiz olmadığıdır²⁸⁷.

Büyük günah işleyen kişilerin cehennemde kalma süreleri ile ilgili olarak kelam ilmi akımlarının birbirlerinden farklı yorumlar yaptıkları görülmektedir. Bazı

²⁸⁵ Önen, a.g.m., s.313.

²⁸⁶ Hûd, 108.

²⁸⁷ Taşcı, Ö., (2015). Kelam El Kitabı, (Ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker Yayınları, s.675.

görüşler büyük günah işleyenlerin ebediyen cehennemde kalacaklarını savunurken bazıları da bunun aksini savunmaktadır. Yani belirli bir süre kalınacağını savunmaktadırlar. Bu akımların görüşlerine girmeden önce Kur'an-ı Kerim'den konuyla ilgili olarak referans almak doğru olacaktır.

“Şüphesiz ki yüce Allah, kendisine eş koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki günahları dilediği kimselere bağışlar. Allah’a eş koşanlar, muhakkak ki O’na ağır ve çirkin bir iftira yapmış olurlar”²⁸⁸.

“Yüce Allah, kulların tövbesini kabul eden, günahlarını bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir”²⁸⁹.

“Ey iman edenler! Gerek kendinizi, gerekse ailelerinizi öylesine bir ateşten koruyunuz ki, onun yakacağı insanlarla taşlardır. O cehennemde iri gövdeli sert tabiatlı bir takım melekleri memur edilmiştir ki onlar Allah’ın emirlerini yerine getirmekte kusur etmezler ve emredileni tatbik ederler. Ey kâfirler, bu gün özür dileyip yakınmayın. Siz bugün sadece yapmış olduklarınızın cezasını göreceksiniz. Ey iman edenler! İşlediğiniz günahlardan hiçbir zaman bozmayacağınız bir tövbe ederek Allah’a dönün. Olur ki Allah, günahlarınızı örterek altından ırmaklar akan Cennetlere kor. O gün Allah, Peygamberi ve O’nunla beraber olanları utandırmaz. Onların nurları, önlerinde ve sağ taraflarında koşar. Onlar; “ey Allah’ım” derler “nurumuzu tamamla ve günahlarımızı bağışla, şüphesiz sem her şeye kadirsin”²⁹⁰.

“Kötülük işleyip de son nefesini verme anı gelip çattınca “şu anda bütün günahlarıma tövbe ediyorum” diyen kimse ile kâfir olarak ölenlerin tövbesi asla kabul edilmez bu kimselere biz pek acıklı bir azap hazırladık”²⁹¹.

“Nitekim kim bir günah (seyyie, şirk) kazanır da suçu kendisini kuşatmış olursa işte onlar ateş halkıdır. Orada ebedi kalacaklardır”²⁹².

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde cehenneme kimlerin gideceği, çok şiddetli bir azap olduğu, bir daha işlememek üzere günahlarından

²⁸⁸ Nisa, 48.

²⁸⁹ Şura, 25.

²⁹⁰ Tahrim, 6.-8.

²⁹¹ Nisa, 18.

²⁹² Bakara, 2/81.

tövbe edenlere ise cennetler vaat edilmektedir. Yine yukarıdaki ayetlerde şirk günahının af edilmeyeceği, diğer günahların ise Allah'ın dilediği kişiler için bağışlayacağı anlaşılmaktadır. İncelenen ayetlerden Nisa, 4/48 ayetine göre şirk günahını işleyenler cehennemde ebedi kalacaklardır. Ayetlerin incelenmesinin ardından kalam ilmine göre büyük günah işleyenlerin cehennemde ebedi kalıp kalmayacaklarına dair görüşlere yer verilebilir.

Vâsıl'a göre “Mürtekib-i kebire” yani büyük günah işleyenler, ne mümindir, ne de kâfirdirler. Onlar, ancak fasıktırlar. Bu görüşe göre, büyük günah işleyenler, imanla küfür arasında orta bir yerededir ki, inanç yönüyle fasık ismiyle nitelendirilmelidir. Böylece Vâsıl, fıkı, imanla küfür arasında müstakil üçüncü bir derece olarak kabul etmiş olmaktadır. Buna göre, büyük günah işleyen kimseler, yani fasıklar, ölmeden önce tövbe ederlerse, tekrar iman makamına dönecek ve mümin olarak öleceklerdir. Tövbe etmeden önce ölürlerse, iman derecesinden daha aşağı, küfür derecesinden daha yüksek olan fık, tamamen küfre dönüşecek ve kafir olarak öleceklerdir. Böyle kimselerin ahiretteki yerleriyse, cehennem olup, sonsuza kadar orada kalmaktır. Şu kadar var ki, fasıkların cehennemdeki dereceleri, daha dünyada iken, her ne kadar tövbe etmemişlerse de, imanlarını tam olarak yitirmemiş olduğundan kafirin derecesinden daha üstün ve azap derecesi de ondan daha hafif olacaktır²⁹³.

Mu'tezile ameli imanın bir parçası olarak gördüğünden amelin terkinin büyük günah ve böyle birinin ebedî cehennemde kalacağını söylemektedir. Cübbâî ve Ebu Huzeyl ise günaha azmetmenin günah olduğunu ifade etmektedir. Sözelimi büyük günaha azmeden kimseyi büyük günah işlemiş, küfre azmeden de küfre girmiş olduğunu kabul etmektedir. Ebu Huzeyl'e göre büyük günahıtan sakınanların küçük günahları bir ikram olarak bağışlanır. Ebu Huzeyl farz ve nafile ibadetleri iman kapsamında değerlendirmiş ancak namaz ve Ramazan orucunu terk eden kimseyi tekfir etmeyip fasık saymaktadır²⁹⁴.

²⁹³ Akkaya, M. (2013). Büyük Günah Meselesinde Mu'tezili ve Eş'ari Delillerin Kelamı ve Fıkhi Yönünün Tahlili, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, s.32.

²⁹⁴ Işık, K. (1981).“Mutezilenin İlk Kurucusu Vâsıl b. Atâ ve Büyük Günah Meselesi”, AÜİFD, c, 24, Ankara, ss, 337-357.

Mu'tezile günahla birlikte itaat ve imanın beraber bulunamayacağı iddiasına Nisa Suresi 93. ayetini delil getirmektedir. Ayette "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir." ifadesi ebedî kalacaklar kelimesinin hem ceza hem de cezanın ebedî olacağının delilidir demektir. Cüveyni Bir mü'mini kasten öldürürse... âyetinin bir mü'mini helal sayarak öldürürse cehennemde ebedî kalacaktır şeklindeki yorumuna katılmakta ve gerçekte kasten öldürmenin helal sayan kişiden çıkacağını belirtmektedir. İnanan kişinin bu işe kalkışmasının sebebini ise inancının onu alıkoymasına karşın hevasının onu zorlaması suretiyle korkarak ve ürpererek bu suça kalkışabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Bunun delili Allah'ın kısas ve gerekliliğini vaîd ve ebedîliğe bağlayarak zikretmemiş olmasıdır. Böylelikle huludun (ebedîliğin) bulunması kısasın zorunluluğu için gerekçe oluşturmamaktadır. Hulud kelimesi ebedîliği ifade etse de bazen mutlak olarak kullanılır ve sürenin uzunluğunu ifade için kullanılmaktadır. Farklı anlamlara gelen bu lafız ebedilik için delil olarak kullanılamaz demektir²⁹⁵.

Esasen Allah'ın rahmetinin azabını kuşattığı bundan dolayı da cehennem azabının ebedi olamayacağına ilişkin ilk dönemlerde Cehmiyye ve bir takım Mu'tezile aliminin düşüncesinin günümüzde bazıları tarafından da paylaşıldığı görülmektedir. Bunlar aynı şekilde ilk dönemdeki alimlerin görüşlerinden hareketle bu tür iddiaları ileri sürmektedirler. Bunların görüşlerinden faydalandığı kişilerden birisi de Dırra b. Amr'dır (ö. 815). Ona göre en sonunda cehennemın ateşi sönecek ve bekası sona erecektir.²⁹⁶

3.5.Şefaati

Mâtürîdî, şefaati şöyle tanımlar: Allah'ın kendilerine müsaade edip şefaati etmelerine izin verdiği kişilerin, günahkâr bir kişinin uhrevi cezasının affedilmesi için ona yardım etmesi, bunun için o kişinin bazı meziyetlerini zikretmesinden ibarettir²⁹⁷. Mâtürîdî, Allah'ın vasıta olmaksızın affetmesini mümkün gördüğüne göre, peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaati ile affetmesi de mümkün görmektedir. Mûtezîle'ye göre af mümkün olmadığından şefaatinde bir ifadesi

²⁹⁵ Akkaya, a.g.m., s.41.

²⁹⁶ Mouhanad K., (2012).Islam ist Barmherzigkeit-Grundzüge Einer Modernen Religion- Herder Verlag, Feriburg, s. 56.

²⁹⁷ Mâtürîdî, a.g.e., s.365.

yoktur. Mâtürîdî, şefaatin hak olduğuna dair şu ayetleri delil getirir: “Şu halde onları affet; günahlarının bağışlanmasını iste”²⁹⁸ ve “ Hem kendinin hem de mümin erkek ve mümin kadınların, günahlarının bağışlanmasını dile” gibi ayetler şefaatin hak olduğunu ispat eder. Ayrıca bu ayetlerle birlikte “Benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler için vardır”²⁹⁹ vb. deliller de mevcuttur. Bu delillerle çelişir gibi görünen “ Onlar için rablerinden başka ne bir dost ve ne de bir aracı vardır.”³⁰⁰ ve “Artık şfaatçilerin şfaati onlara fayda vermez”³⁰¹ ayetlerini, Mâtürîdî, bu ayetlerin kafirler hakkında nazil olduğunu beyan eder; ve şöyle izah eder: eğer şfaat müminlere fayda vermeyecek olsaydı, kafirleri tahsis etmenin bir faydası olmazdı³⁰².

Mâtürîdî’ye göre: günahı olmayan birisi için şfaat söz konusu değildir. Böylesinin bağışlanmasını dilemek, Allah’tan zulmetmemesini dilemek gibi abes bir şey olur. Allah’ın zulmetmemesi caiz olmadığına göre, bu nevi bir dua son derece yersizdir. Ayrıca zaten bağışlanmış olan bir kimsenin, üzerindeki nimeti görmezlikten gelmesi nankörlük manası taşır. Meleklerin müminler için bağışlanma talep etmesi ise, tövbe de etmiş olsalar bazı günahları bulunan kimseler içindir³⁰³. Melekler tövbe eden o günahkârlar için tövbelerinin kabul edilmesi manasında af niyazında bulunurlar³⁰⁴.

Mû’tezile’nin iddia ettiği üzere şefaatin, sadece günahı olmayan veya tövbe etmiş bulunan kimselerin cennetteki makamlarının yükseltilmesi tarzında telakki edilmesi, Kur’an ve hadiste şefaate ilgili olarak varit olan lütufkârlık beyanlarına ters düştüğü gibi, İslam ilim erbabı ve ümmetinin, Asrı Saadetten beri uma geldikleri, hatta karakterlerine sindirdikleri ilahi rahmetin ve peygamberlere ait şefaatin tamamıyla asılsız, batıl bir vehimden ibaret olması neticesini doğurur. Ayrıca Mâtürîdî’ye göre: kişi şefaate, işlediği günah ile değil yapmış olduğu taat ve iman ile nail olur. Binaenaleyh, “Allah’ım bana peygamberlerin şfaatini nasip et” diye dua etmek, “Allah’ım bana günah işlemeyi nasip et” demek değildir. “

²⁹⁸ Ali İmran, 3/159.

²⁹⁹ Muhammed, 47/19.

³⁰⁰ Maide, 6/51.

³⁰¹ Müddessir, 74/48.

³⁰² Es-Sabuni, a.g.e., s.165.

³⁰³ Mümin, 40/7.

³⁰⁴ Maturidi, a.g.e., s.367.

Allah'ım beni hayır ameller işlemeye, sana tazim ve itaatte bulunmaya muvaffak kıl, ta ki şefaate nail olayım” diye dua etmektir. Bunun aksini iddia eden Mûtezile’ye göre: küçük günah ve mağfiret konusuyla karşılık verir³⁰⁵.

Küçük günahların kendiliğinden bağışlanacağını, büyük günahların ise, ebedi azabı gerektirdiğini iddia eden Mûtezile’ye göre şefaate: günahı olmayan veya tövbe eden günahkâr kimselerin cennetteki makamlarının yükseltilmesi için söz konusudur. Çünkü Kur’an’ı Kerim’de müminler için istiğfar eden “Hamele-i Arş” meleklerinin şöyle dua ettiği haber verilmektedir. “Rabbimiz! Rahmet ve bilgi bakımından her şeyi kapladın, tövbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru.”³⁰⁶ Dünyada iken yapılan şefaate, tövbe eden ve Allah yolundan ayrılmayan müminler için söz konusu olduğuna göre; ahirette ancak bu durumda olanlar için mevzu bahis olmalıdır.

3.6.Tövbe-Günah İlişkisi

Tövbe ile ilgili mezheplerin görüşleri daha çok işlenen günaha bağlı olup, o günahın çeşidine ve kime karşı işlendiğine göre şekillenmiştir. İtikâdî yönden tövbenin varlığında Kur'an, sünnet ve icma'nın mevcudiyeti katî'dir. Allah'ın haram ve yasak olarak belirttiği suçları irtikab eden kişi, günahlarından af dileyip pişmanlığını Rabbine tövbe vasıtası ile arz edecektir. Zira “Ey İnananlar yürekten tövbe ederek Allah’a dönün ki Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun.”³⁰⁷ buyrulur.

Tövbede ilk akla gelen, Nasuh Tövbe'dir. Ancak insanların acziyet, sekarat vb. durumlarda yaptıkları tövbeleri de tövbe çeşitleri adı altında ele alınmıştır.

3.6.1.Günahlardan Bazısına Devam Edip, Bazısında Yapılan Tövbe

Mu'tezile tövbe etmeden ölen kimse büyük günahları sebebiyle cehennemde ebedi olarak azap görecektir. Ancak kişi küçük günahlarına tövbe etmeden ölmüş

³⁰⁵ Maturidi, a.g.e., s.367.

³⁰⁶ Mümin, 40/7.

³⁰⁷ Tahrim, 66/8.

ise “siz yasaklardan kaçınırsanız, (küçük) günahlarınızı örteriz” ³⁰⁸ vb. ayetler gereğince herhangi bir ceza görmeyecektir demiştir.

Mu'tezile tövbe etmeyen kimselerin büyük günahı affedilmez³⁰⁹ çünkü o fasıktır. Tövbe etmeyen günahkârın affedileceğini ileri sürmek insanları günah işlemeye teşvik etmektir³¹⁰. Öte yandan fasık kimse mükâfatı hak etmiş değildir. Dolayısıyla Allah'ın onu mükâfatlandırması kabih bir iş olur. Çünkü mükâfatlandırma bir yüceltme ve değerli kılma olayıdır. Hak etmeyen bir kimseye değer vermek ise kabih bir fiildir. Büyük günah sahibinin sevabı yoktur. Onun için herhangi bir mükâfat asla söz konusu olmayacaktır. Çünkü onun günahları sevaplarını hükümsüz kılıp boşa çıkarmıştır. O, tövbe etmediği için de hükmen kâfir sayılır. Tövbe etmemiş olan büyük günah sahibi, cennete giremez, cehennemde ebedi olarak azap görür. Buda tövbe etmediği takdirde affedilmeyeceğinin açık bir göstergesidir³¹¹.

Mu'tezile; tövbeyi kabul etmek Allah Teâlâ üzerine vaciptir derken. Ehli Sünnet; tövbeyi kabul etmek Allah'ı Teâlâ'nın kullarına fazlı keremidir demişlerdir. Zira Şûrâ suresi 25. ayette Allah “....kullarından vaki olan tövbeyi kabul ve günahlarını affeder.....” ayetiyle tövbenin kabulünün; lütuf kabilinden olduğuna delalet eder. Çünkü Allah'ın üzerinde bir hâkim yok ki o hâkim Allah'ı Teala üzerine bir şeyi vacip kılsın³¹².

Bu, kişinin bir takım günahlara devam ettiği halde, bir kısım günahları için tövbe etmesi durumudur. İslam bilginleri bu şekilde yapılan tövbenin geçerli olup olmaması konusunu tartışmışlardır. Mu'tezile; tövbe, parçalanma kabul etmez. İnsan Allah'a muhalefetten vazgeçip O'na itaate yönelmelidir. Kişi Allah'ın bazı emirlerine riayet edip, bazı emirlerinde de riayetsizliğe devam ediyorsa bu itaat olmaz. Çünkü tüm günahlardan uzaklaşmayan kişi, muhalefetten dönmüş olmaz.

³⁰⁸ Nisa, 4/31, 48.

³⁰⁹ Nesefî, a.g.e., s.278.

³¹⁰ el-Hamedâni, Kadı Abdulcabbar, Ahmed b.(1965), (el-Muğni fi ebvabi'tTevhid ve'l-adl, Vezaratü's-Sekafe Neşriyat, Kahire, s.666, 667,684.

³¹¹ Bebek, a.g.e., s.159.

³¹² Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, (1966). Hulâsatu'l Beyân fi Tefsiri'l Kur'an, Haz.Sabri Çağlayan-Mehmet Çevik, İstanbul, s.5142.

Dolayısıyla bazı günahlara devam eden ferdin diğerlerine tövbesi geçerli değildir. Zira kötü olması açısından, günahlar arasında fark yoktur³¹³.

Ehl-i Sünnet ise tövbenin tecezzi (parçalanma) kabul edeceğini, kişi bir kısım günahlarında devam ederken, diğer bir kısım günahlarında tövbe edebileceğini ve bu tövbenin geçerli olacağını söylemişlerdir. Zira tövbenin keyfiyetinde derecelenme olduğu gibi, kemiyetinde de vardır. İbadetlerden bazısını terk edip, bazılarını yapan insanın, yaptıklarının karşılığını göreceğini, tövbe ettiği günahlarından dolayı da tövbesinin sahih olacağını ifade etmişlerdir.

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350) de günahları aynı ve ayrı grup şeklinde sınıflandırmıştır. O, aynı grup içindeki günahların bazısına devam ederken, diğerlerinden yapılacak tövbenin sahih olmayacağını savunmuş ve şöyle bir misal vermiştir. Fazlalık faizine devam eden kişinin, gecikme faizinden tövbe etmesi; viskiye devam ederken, diğer içki türlerinden tövbe etmesi gibi. Ancak birbirine bağlı olmayan, ayrı grup günahların bir kısmına devam ederken, diğerlerinden yapılacak tövbe geçerlidir. Örneğin; içkiye devam ederken, zina, kumar, fâiz gibi günahlardan tövbe etmek.

Eş'ari'ye göre kişi yapmadığı bir fiilden, eylem haline gelmeyen düşüncelerinden dolayı sorumlu olmaz. Allah müminlere vaatte bulunmuştur. “Ey inanlar! Yürekten tövbe ederek Allah’a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun” vb. ayetlerle af ve mağfiretinin gerçek olduğunu bildirmiştir. Bunun için inanan günahkârların tövbe etmesi ve bu tövbeleri neticesinde affolunacakları umulur (muhakkaktır). Allah herkese mükâfatını fazlasıyla vereceğini vaat etmiştir. Muhakkak ki O, tövbe edene vermiş olduğu sözü yani vadini yerine getirecektir. Eş'arî, günahkârları affetmek veya affetmemek, Allah’a bağlıdır diyerek günahın tövbe ile affolunacağını ama mutlak olarak Allah’ın affedeceğini söylememiştir³¹⁴.

³¹³ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, (1985). el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, I-XIX, Beyrut, s.90..

³¹⁴ Özbek, a.g.e., s.29.

Ebu Mansur el-Mâturîdi: “Tövbe, aslı tâbe’dir. Allah’a dönmek, rucu’ etmek ve inabe etmektir” der³¹⁵.

Gerçekte tövbe, kişinin sadece dille bağışlanma dilemesinden ibaret olmayıp adeta yılandan ve ateşten kaçarcasına işlemekte olduğu günahı terk edip kaçması, hayra dönmesidir. Günahkâr kimsenin bu hali elde etmesi kolay değildir³¹⁶.

Tövbenin kabul edilebilmesi için onun ölüm halinden önce yapılmış olması lazımdır. Nitekim, “Allah’a göre şu kimselerin tövbesi makbuldur ki cahillikle bir kötülük yapıp hemen ardından tövbe ederler. İşte Allah bu tür tövbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir. Yoksa kötülükler yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca tövbe ettim diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tövbe yoktur (öylelerinin tövbesi makbul değildir). Onlar için acı bir azap hazırlamışız”³¹⁷ mealindeki ayetler bunun açık delilleridir.

Tövbenin kabul edilebilmesi için günahın bilmeden işlenmiş olması gerekmez. Aslında işlenen her günahın tercih edilen fayda ve zararı bilmeme durumu vardır ve her bir günah ancak cahilce işlenmiş olabilir. Yukarıda naklettiğimiz ayetlerde geçen “bi cehaletin” lafzını bu tarzda anlamak gerekir. İkinci ayetin zahiri göz önünde bulundurularak tövbenin hemen kabul edilebilmesi için derhal günahın akabinde icra edilmesinin gerekli olduğuna hükmetmek doğru değildir. Âyette geçen “min karîbin” lafzı, günahın psikolojik olarak rahatsızlık duyulmasını, onun hafife alınmamasını, tövbenin ölüm anına bırakılmamasını, ayrıca ancak böyle davranan kimsenin tövbeye muvaffak olabileceğini, aksi davranışta bulunanların ise tövbe etmeye muvaffak olamayacağını ifade eder³¹⁸.

Tövbe, küfür ve şirk de dâhil, her türlü günahın uhrevi cezasını düşürebilir. Kur’an-ı Kerim’de: “İnkâr edenlere söyle, eğer vazgeçerlerse, geçmişteki (günahları) bağışlanır”³¹⁹ buyurulmuştur.

³¹⁵ Nasır, A. S. (1998). et-Tevbetü fi Davi’l-Kur’ani’l-Kerim, Darul Endülüs el-Hadarau’, Cidde, s.17.

³¹⁶ Bebek, a.g.e., s.107.

³¹⁷ Nisa, 4/17-18.

³¹⁸ Maturidi, a.g.e., s.117-118.

³¹⁹ Enfal, 8/38.

Tövbe, büyük günah işleyen müminin, affına vesile olur, günahının onu ebedi olarak takip etmesini engeller. Böylece kişi ebedi olarak cehennemde kalmamış olur³²⁰.

Mâtürîdî; Havariç, tövbe edilmediği takdirde günahlar için büyük ve küçük ayırımı yapmaksızın kişiyi ebedi olarak cehennemde bırakacağını nakletmiştir. Yani tövbe günahın affedilmesi için bir nedendir³²¹.

Ebu Hanife'ye göre masiyetler birbirine oranla farklıdır. Bu sebeple adam öldürme ile harama bakma bir değildir. Her ikisine tereddüb eden ceza ve af ümidi farklıdır. Bu nedenle her günahın tövbesi de aynı değildir. Cenab-ı Hakk, günahından dolayı cehenneme koyduğu müzminleri iman ve taatlerinden dolayı er ya da geç oradan çıkarıp cennete koyar³²².

Şirk dışındaki bir günahı işleyip tövbe etmeden ölen kimsenin akıbeti, Allah'ın meşietine kalır. Dilerse Allah onu affeder, dilerse günahı kadar cezalandırır. Tövbe etmesi durumunda ise affolunacağı umulur³²³.

Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi'de: "küfür işleyen kimse tövbe etmeden bu hal üzere ölürse ebedi olarak azap görür" demiştir. Ayetler kâfirin azabının ebedi olduğunu bildirir diğer günahları işleyen kimselerin ahirette cezalandırılması caizdir. Çünkü Allah, kendisini kullarına bağışlayıcı olarak tanıtmış, insanlara işlemiş oldukları günahları için af dilemelerini emretmiştir. Melekler de günah işleyenler için istiğfar etmektedir. Bu sebeplerle günah işleyen müminin ahirette göreceği azap ebedi değildir. Günah işleyen kimse, mukaddeslere inanır, Allah'tan korkar, cenneti ve aff-ı ilahiye umar ve birçok taatte bulunursa Allah bu durumdaki bir kimsenin bu kadar taatini zayi etmez, tövbesini karşılıksız bırakmaz, tövbeyle de bütün günahlarını silebilir³²⁴.

Allah, bizleri, cehennem azabından önce, tövbelerimizle, günah kirlerinden temizlemek istemektedir. İnsanlar yaptıkları tövbelerle hem günahlarından temizlenmiş olacaklar hem de Allah'ın sevgisini kazanmış olacaklardır.

³²⁰ Maturidi, a.g.e., s.872.

³²¹ Bebek, a.g.e., s.144.

³²² Ebu Hanife, a.g.e., s.26.

³²³ Ebu Hanife, a.g.e., s.19-20.

³²⁴ Nesefi, a.g.e., s.273-274.

Ehl-i Sünnet ve İmamiyye'ye göre Allah kullarının tövbesini kabul edeceğini vaat etmiş ise de tövbeleri kabul etme mecburiyetinde değildir. Mu'tezile ise tövbeleri kabul etmenin, Allah hakkında vacip olduğu görüşündedir³²⁵.

Gazzâlî sahih tövbenin kabul edileceğinden şüphe edilmemesini belirtmektedir. O, tövbenin kabul edilmesini, tövbenin zorunlu bir sonucu olarak görmesiyle, sanki Mu'tezile'nin görüşüne yaklaşmaktadır. Ona göre, kirli elbisesini sabunla yıkayan kişinin elbisesi temizlendiği ve bunda şahsın kuşkusu kalmadığı gibi, tövbe ile de ferdin günah kirleri kuşkusuz gitmiş olmaktadır³²⁶.

Şîa'nın İslam cemaatine en yakın ve en mutedil olan Zeydi mezhebine göre tövbe etmeden büyük günah işleyip ölen kimse, ebedi olarak cehennemde kalacaktır görüşüne sahiptirler. Zeydiler günah ve tövbe konularında Mu'tezile'nin yolunu tutmuşlardır³²⁷.

Geçmişteki günahlarından pişmanlık duyan tekrar bu günaha dönmeme azim ve kararlılığını gösteren kimseler, tövbe öncesinde bu hükme varmalıdır. Zira belli gün ve gecelerdeki pişmanlık gösterileri ve gözyaşları ile geçmişi temizlemeye çalışırken, bir sonraki mübarek günde de bundan sonraki işlenecek günahlara tövbe etmeyi düşünerek masiyete devam etmek doğru değildir. Pişmanlığı geçmişe şamil kılıp, gelecekle ilgili olarak günaha dönmemeye kesin kararın bulunmadığı pişmanlık, tövbe olarak geçerlilik kazanmayacaktır³²⁸.

İnsan yaradılış olarak, günahı tamamen soyutlanamayacağı gibi, tövbeye de ihtiyacı bitmeyecektir. İnsan, hep imtihan şuuru ile hayat sürmekte ve yaratıcı katında devamlı yücelme arzusundadır. Bu nedenle insan, yaptığı kulluğu ile orantılı olarak³²⁹ Allah nezdinde bir dereceye sahiptir.

Şimdi bu bağlamda şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır. “suç işleyip, peşinden tövbe eden kimsenin önceki derecesine ulaşip ulaşamayacağı” sorusudur. Bu konuda üç görüş vardır:

³²⁵ Tabersi, a.g.e., s.197.

³²⁶ Gazzali, a.g.e., s.26.

³²⁷ Ebu Zehra, (1983), a.g.e., s.53.

³²⁸ Sıddıkî, Muhammed Allan, (1987). Delilu'l-Falihin li Tturuhi Riyazü's-Salihin, I-IV, Kahire, s.79.

³²⁹ Dalgın, N. (1996). İslam'da Tövbe ve Cezalara Etkisi, Etüt Yayınları, Trabzon, s.49.

a) Tövbe eden insan, tövbesi sayesinde Allah indinde, edindiği önceki derecesine ulaşır.

b) Günahından sonra tövbe eden şahıs önceki derecesine ulaşamaz.

c) En uygun görüşün İbn-i Teymiyye'nin görüşü olduğunu İslam âlimleri kabul etmektedir ki o da: Bazı çeşit tövbenin, kişiyi bulunması gereken dereceye döndüreceğini, bazısının döndüremeyeceğini ve bazı tövbenin ise, sahibini daha yüce makamlara çıkarabileceğini savunmaktadır. Bu hal, ferdin tövbesindeki azmine, vefasına ve pişmanlığının dercesine göre değişebilir.

Tevbede sebat göstermek çok önemlidir. Gazzâlî insanları, tövbelerine sebat göstermeleri yönünden üçe ayırmıştır.

a) Tövbesinden sonra istikamet üzerinde bulunup, sözünde sebat gösterenler. Bu tür insanlar gerçek anlamda tövbe (nasuh tövbesi) yapmış olanlardır. Bu tövbe, Allah tarafından kabul edilecek, ayrıca dünya ahkâmı açısından, bir takım had veya tazir cezalarının düşmesinde etkili olabilecektir.

b) Temel vazifeleri yerine getirmekle ve büyük günahları terk etmekte sebat göstermekle birlikte, kayıtsız olarak bir kısım tesirler altında bazı kusurlar (günahlar) yapanlar: Bunlar her defasında işledikleri hatalardan dolayı kendilerini kınamakta ve bir daha bu gibi günahlara düşmemeye azmetmektedirler. Bu da üstün mertebedir. İnsan bu halde de tövbesini bozmuş sayılmaz. Bu şekilde tövbelerinde sebat göstermeyenlerin yukarıda sayılan şartlar çerçevesinde yine tövbe etmeleri gerekmektedir.

c) Tövbelerinde bir müddet sebat gösterdikten sonra şehvetlerinin artması sebebiyle bazı günahlara geri dönenler ve bunun yanında, bir takım günahları da terk ederek, ibadetlerine devam edenler: Bunların günah işlemeleri, şehvetlerini dizginleyememeleri sebebiyledir. Oysaki diğer taraftan yaptıklarına pişman olup, keşke elime bu fırsat geçseydi derler. İbadete devam etmeleri ve isyanı kötü

görmeleri bakımından, bunların affı umulursa da gerçek anlamda tövbeyi geciktirmeleri nedeniyle gelecekleri korkulu olur³³⁰.

Ehl-i Sünnet, büyük günahın tövbe ile bağlantısını şu görüşüyle verir. Büyük günah işleyen kimse gerekli tövbeyi yaptığında Allah onu bağışlayacaktır. Bu kişi, kâfir olmadığı gibi imanla küfür arasında da değildir. Bilakis günahkâr mümindir³³¹. Şirk hariç³³² büyük günahlardan birini işleyen kimse, tövbe etmeden ölürse üç ihtimal söz konusudur. Allah, rahmetiyle o kişiyi bağışlar ya Hz. Peygamber ona şefaatçi olur ya da günahı kadar yanar, iman sahibi olduğu için ebediyyen cehennemde kalmayıp, Allah'ın rahmeti sebebiyle, cezasını çektikten sonra cennete girer³³³.

Mu'tezile'de "kebire sahibi ne mümindir ne de kâfirdir, o fasıktır, iki menzile arasında bir menzilededir" der. Hariciler ise "kebire hatta sağıre işleyen bile kâfir olur" görüşündedirler³³⁴. Bu durumdaki kimselerin imanlarını yenilemelerini şart koşmuşlardır. Mu'tezile, kebire sahibini fasık olarak isimlendirdikten sonra tövbesiz olarak ölmesi halinde, ebediyyen cehennemde kalacağını, fakat kâfirlerin azabından daha hafif şekilde azap çekeceğini savunmuşlardır. Zira onlara göre fık, imandan çok küfre yakındır. Diğer yandan büyük günah işleyeni, cehennemle tehdit eden Allah, bu sözünden dönmeyecektir. Mürcie ise, kebire sahibi ile ilgili olarak; imanla beraber hiçbir günahın zarar vermeyeceğini söyleyip bu husustaki hükmü ahirete bırakmıştır³³⁵.

3.6.2.Âciz Kimsenin Tövbesi

Tövbe için Allah'ın huzuruna durup duramayacağı tartışılmış kişilerden biride aciz kimseler ve bunların tövbesidir.

Âcizden maksadın, işlediği bir suça ceza olarak kendisine had uygulanmış ve bu sebeple bazı uzuvları kesilmiş veya yaşı ilerlemiş ve bu yüzden, istese de kötülük edemez olmuş insandır. Bu insanın geçmişte işlediği günaha tövbe etmesi gerekmez, tövbesi makbul değildir demişler. Çünkü âciz insanın günah işlemesi

³³⁰ Dalgın, a.g.e., s.52.

³³¹ Ebu Zehra, (1984), a.g.e., s.40.

³³² Nisa, 4/48,116.

³³³ Maturidi, a.g.e., s.497.

³³⁴ Gölcük ve Toprak, a.g.e., s.128.

³³⁵ Topaloğlu, a.g.e., s.176.

muhal hale gelmiştir. Mümkün olan şeyden tövbe kabul, muhal olan şeyden ise geçerli değildir. Diğer bir görüşte âcizin tövbesinin kabul edilmesidir. Çünkü tövbenin temel unsuru pişmanlıktır. Günah işleyenler, pişmanlık duyup nefsini kınadığında tövbe gerçekleşmiş olur. Âciz bir insanda günahlarından pişmanlık duymuş gözyaşı ile bunu teyit etmiştir. Âciz olması tövbeye zarar vermez. İslam’da niyetin de önemi büyüktür. Âciz olan insan günden kaçınma, uzaklaşma ve bir daha yapmama niyeti sebebiyle günahı kendi ihtiyarından dolayı terk eden kişiler arasında sayılacaktır³³⁶.

3.6.3.Son Nefes (Sekarât-ı Mevt) te Yapılan Tövbe

Sekarât-ı Mevt, kelime anlamı can çekişirken gelen baygınlık, sarhoşluktur³³⁷. Ölüm döşeğinde veya öleceğini hissettiği anda yapılan tövbedir. Son nefeste, ölümün yaklaştığını anladığı anda yapılan tövbe kabul edilmeyen tövbedir. Çünkü tövbe insanın sorumluluğunun devam ettiği, yaşama ümidinin sürdüğü bir zaman diliminde yapılmalıdır. Son nefeste insandan mükellefiyet kalkmaktadır. Kur’an’da makbul olan tövbe açıklanırken “yakîn” diye tercüme ettiğimiz “karîb” kelimesine birçok anlamlar verilmiştir³³⁸. Fahrettin er-Razi (ö.606/1210) ise karîb lafzını; çok geçmeden manasında anlamış, ölüm öncesine kadar tövbeyi geciktirenin günde ısrar edenlerden olacağını ve bu tür tövbenin kabul edilmeyen tövbe grubuna gireceğini belirtmiştir.

Gazzâlî’ye göre; kişi günah olduğunu anladığı an derhal nedamet duymalı ve onun tesirini iyi amel ile silmelidir. Aksi halde kötülükler kalbi istila eder ve bir daha izalesi mümkün olmaz. Tövbe için geçerli olan zamanın son sınırı hakkında şu hadis bize bir fikir vermektedir: “Allah kulunun tövbesini, can boğaza gelmedikçe kabul eder” Ölüm kesinleşip, can boğaza geldiğinde ise tövbe kabul edilmeyecektir. Son nefeste insan ümitsizlik halindedir. Tövbe ise kişinin yaşamından ümidini kesmediği bir ortamda olmalıdır. Böylece anlaşıyor ki tövbede son nokta, ölüm alametlerinin belirmesi sebebiyle nihayet bulmaktadır³³⁹.

³³⁶ Dalgın, a.g.e., s.46.

³³⁷ Devellioğlu, F. (1970). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası Ankara, s.1116.

³³⁸ Nisa, 4/17.

³³⁹ Dalgın, a.g.e., s.78.

3.6.4.Nasuh Tövbe

Kur'an'da yüce Allah “ tövbeten nasuha” ³⁴⁰ ifadesini kullanmıştır tövbe ile ilgili bu ifadeyle çok halis, çok saf, çok temiz, çok ıslah edici, hiçbir gedik bırakmayacak şekilde eksiklikleri düzeltip, iyice onarıcı bir tövbe anlaşılmıştır. “Nasuh” nesaha maddesinden ism-i fail olup, fesad, noksanlık, hile ve tüm şaibelerden uzak anlamına gelmektedir³⁴¹.

Gazzâlî; “nasuh tövbesini” yapanlar, tövbe edip ölünceye kadar tövbesinde duranlardır. Bunlar geçmişteki eksiklerini tamamlar ve bir daha günaha dönmeyi hatırdan bile geçirmezler, zelle ve sürçmeler müstesna. İşte tövbede istikamet budur. Günahlarını sevaplarla değiştirip hayırda sebat edenler bu tür tövbe sahipleridir³⁴² der.

Nasuh tövbesinde bulunması gereken şartlar şunlardır ki, kişi bunlara uyarsa bu tövbe makbul olacaktır. Öncelikle tövbe edecek şahıs, yaptığı günaha pişman olmalı, iç huzursuzluğu duyarak hemen günahına tövbe etmelidir. Tövbe ettiği günahı tekrar işlememeye kesin karar vermiş olmalıdır. Tövbe edeceği günah, Allah hakkı ile ilgili olup kazası mümkünse kaza etmelidir. Günah bir kulun hakkı ile ilgili ise, haklar sahiplerine iade edilmeli ve helallik alınmalıdır. İşte bu şekilde günahkar şahıs, unutarak Rabbinden bağışlanmasını ister ve bu şartları yerine getirirse, Allah böyle tövbe edenin tövbesini kabul edecek ve ona azap vermekten haya edecektir. Kur'an'da "Ey İnananlar! Allah'a nasuh tövbesiyle tövbe ediniz”³⁴³ denilmektedir.

E. Hamdı Yazır, tövbe-i nasûh'u üç şekilde açıklamaktadır. Bunlar:

1) Hataları düzeltmek suretiyle samimi, iyi niyet ve temiz kalp ile yapılan tövbe,

2) Kişinin dinini ve ahlâkını ıslâh edecek tesirli bir tövbe,

³⁴⁰ Tahrim, 66/8.

³⁴¹ Manzur, a.g.e., s.617.

³⁴² Gazzali, a.g.e., s.78.

³⁴³ Tahrim, 66/8.

3) Çok iyi nasihatcının tövbesi veya çok nasihat edici tövbedir. Esasen bu üç manada aynı şeyi ifade etmektedir. Buna göre nasuh tövbesi, samimi ve içten gelen bir duyguyla kalbi, günahın manevi kirinden arındıran ve kişiyi kötülüklerden uzaklaştıran bir tövbedir. Bu samimi (nasûh) tövbe insanın günah ile mümkün olduğunca bağlarını koparmaya çalışmasıyla olur.

Hulasa nasuh tövbesi, belli bir şahsa ve zamana has, diğerlerinden farklı, tılsımlı bir tövbe değildir. Aksine, tövbe için gerekli şartları içinde bulunduran, farklı bir dua ve ifade gerektirmeyen gerçek bir tövbedir.

Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmiştir: O, bir çöl arabının “Ey Allah’ım senden beni bağışlamayı diliyor ve sana (günahlarımdan dolayı) tövbe ediyorum.” Deddiğini işitmişti de ona, “Ey adam! Tövbede dil çabukluğu yalancılardan tövbesidir” demişti. Adam, O halde tövbe nedir?” deyince de, Hz. Ali (r.a.) ona şöyle cevap vermişti: O tövbenin altı özelliği vardır. Geçmiş günahlara pişmanlık duymak, farzları iade etmek, mazlumun hakkını vermek, düşmanlarla helalleşmek, bir daha ona dönmemeye azmetmek ve nefsi günah içerisinde büyüttüğün gibi Allah’a itaatte eritmek ve ona günahların tadını tattırdığın gibi, itaatın da acısını tattırmaktır”³⁴⁴ diye buyurmuştur.

3.6.5.Tövbenin Günahları Ortadan Kaldırması

İslâm âlimleri, gerekli şartların yerine getirilerek yapılacak tövbenin günahları silip yok ettiği hususunda icma etmişlerdir. Allah, pişman olduğunda affetmeyeceği bir günah yoktur. Günahının büyüklüğü sebebiyle de hiçbir kul için, tövbe kapısı kapatılacak değildir. Allah’ın affı ve mağfireti, kullarının günahlarından çok daha geniş ve büyüktür³⁴⁵.

Allah, insanları bu dünyada günah kirlerinden tövbe ile temizlemek istemekte, bunun için gece-gündüz kullarının pişmanlık ve affedilme yalvarışlarını beklemektedir. Bu sebeple, tövbe kapısının kıyamete kadar açık tutulacağını belirtmektedir³⁴⁶.

³⁴⁴ Yazır, a.g.e., s.165.

³⁴⁵ Necm, 53/32.

³⁴⁶ Müslim, a.g.e., s.2113.

Günahlardan biri için yapılan tövbenin diğer günahlara etkisi, tövbede parçalanmayı kabul edenlere göre geçerlidir. Her günah için ayrı ayrı tövbe tavsiye edilmektedir. Bu takdirde kendisinden tövbe edilen günah silinmiş, diğerleri baki kalmış olacaktır. Ancak günümüzde zannedildiği gibi, üç-beş defa tekrarlanan “estağfirullah” sözcüğünü, mübarek gün ve gecelerde din görevlisinin nezaretinde koro halinde söylemekle tüm günahlara tövbe edildiği ve günahların bu sayede silindiği inancının yanlış olduğu açıktır³⁴⁷.

Kişi tövbe ettikten sonra, tövbe ettiği günaha geri döndüğünde tövbesi iptal olur günahı da geri döner. Çünkü tövbe, küfürden İslam’a dönmek gibidir. Tövbe’de devamlılık ve verilen sözde durma, tövbenin bir şartıdır. Kötülüklerin iyilikleri yok etmesi icma ile iyiliklerin kötülükleri yok ettiği ise nassla sabittir³⁴⁸. Durum böyle olunca, günaha geri dönmenin, tövbeyi yok edeceğini söylemek caiz olur. Bu takdirde de tövbe sanki hiç yapılmamış gibi olur.

Ancak birinci görüşün yanlış olduğunu söyleyip tövbeden sonra, önceki günaha geri dönmekle tövbe bozulmaz ve günah da geri dönmez demişlerdir. Bu görüş sahiplerine göre tövbeden sonra ölünceye kadar o günaha dönmemek tövbenin şartı değildir. Tövbeyi, küfürden İslam’a girme ve sonra da İslam’dan çıkmakla kıyaslamak yanlıştır. Zira ancak küfür, iyilikleri yok eder³⁴⁹. Günaha geri dönmek ise önceki iyilikleri yok etmez.

Tövbe ederken verilen sözde sebat göstermek tövbenin sıhhati için değil kemâli ve faydası için şarttır.

Ehl-i Sünnet âlimleri, bir şahısta hem Allah’ın hoşnut olacağı hem de kızacağı şeylerin bir arada bulunabileceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Bu sebeple, büyük günah işleyeni kâfir olarak nitelememişler, aksine ebedi olarak cehennemde kalmayacağını savunmuşlardır. Tövbесinden sonra günaha tekrar dönen şahıs, günaha tekrar döndüğü için Allah’ın kızdığı kimsedir. Ancak tövbesi ve geçmişteki hasenatı yönüyle de Allah’ın sevgilisi olabilir³⁵⁰.

³⁴⁷ Bebek, a.g.e., s.62-63.

³⁴⁸ Hud, 11/114.

³⁴⁹ Maide, 5/5.

³⁵⁰ Bebek, a.g.e., s.64.

Dil ile yapılan bağışlanma talebine mutlaka iştirak etmesi gerekmektedir. Günahlara ısrarı bırakmadan, dil ile bağışlanma isteği beyhude bir ibadettir ve faydası olmayacaktır. Mescitte hızlı hızlı Allah’a tövbe ve istiğfarda bulunan bir bedeviyi gören Hz. Ali ona, “dilinin istiğfarda hızlı olması,-dil ucuyla istiğfar-yalancılardan tevbesidir”³⁵¹ demiştir.

Tövbede mekân, zaman, günah ve hataların başka kimselere itiraf edilmesi gibi unsurlar asla yoktur. Yine tövbeye sadece Arapça kelime ve ifadeler kullanma şartı da yoktur.

Birtakım ibadetlerde, toplu halde olma şartı aranırken tövbeye böyle bir şart yoktur. Tövbeye asıl olan samimiyettir. İçinde samimiyet bulunmayan söylemlerin, duaların, tövbelerin Allah katında hiçbir kıymeti yoktur.

İslam, tövbeyi, kul ile Allah arasında bir iletişim vasıtası kılmıştır. Kul bu vasıta ile Rabbi arasındaki engellere takılmadan Rabbine direkt ulaşmaktadır. İslam’da Tövbe’nin var olmasının en önemli yönü budur.

³⁵¹ Gazzali, a.g.e., s.86.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK GÜNAH MESELESİNDEN ÖTEKİLEŞTİRMEYE

TEKFİR VE İRTİDAT SORUNU

4.1. Selefî Akımlar ve Tekfir Sorunu

Günümüzün en önemli sorunlarının başında, İslam Dünyasını baştan sona etkisi altına alan aşırı Selefî/ötekileştirici akımlar gelmektedir. Bunda elbette ki Batılı sömürgeci güçlerin İslam Dünyasını sömürgeleştirme faaliyetlerinin de büyük etkisi olmuştur.

Bununla beraber İslam'ın ilk asırlarından itibaren aşırı Selefî/Harici grup ve fırkalarının olduğu gerçeği sorunun esasında İslam öncesi Arap Toplumunda diğer bir takım toplumlarda olduğu üzere aşırı ve katı bir dini gelenek/Cebri anlayışında yattığını söylemek gerekecektir.

İslam'ın ilk asrında Sıffin ve Cemel savaşlarından sonra hakimiyeti ele geçiren Ümeyyeoğulları İslam öncesi Arap toplumunun bu yerleşik anlayışını İslam sonrasına aktarmışlardır.³⁵² Aslında Ümeyyeoğulları'nı “kültür taşıyıcısı” olmaktan daha çok Müslüman olmayan Arap kültürünü İslam sonrasına aktaran bir “köprü” olarak tanımlamak daha mantıklı gelmektedir.³⁵³

Esasen İslam öncesi Arap toplumunun yukarıda zikredilen Selefî karakterli bu Cebri anlayışı Müslüman araştırmacılar tarafından çok ta fazla araştırılmış değildir. Bunun yerine maalesef daha ziyade Ehl-i kitab'a yönelinmiş, bunun sonucunda da İsrailiyyat sorunu başta Tefsir olmak üzere hemen bütün islami disiplinlerde içinden çıkılmaz bir sorun haline gelmiştir.

Oysa Kur'an'ın anlaşılması bağlamında İsrailiyyat'a verilen önemin İslam öncesi Araplara (Cahiliyye) verilmediği gözlemlenmektedir. Tarihsel süreçle ilgili olarak yapılan bu tespit günümüz için de geçerlidir. Günümüzde de İslam öncesi Arapların dini anlayışlarına ilişkin çalışmalar kanaatimizce yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Örneğin Kelamı da ilgilendiren onların inanç ilkelerine ilişkin

³⁵² Taşcı, Ö. (2018), “İslam Öncesi Arap Fatalizm'inin İslam Sonrası Özgür Düşünce Gelişimine Etkisi”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (13), s. 49

³⁵³ İhsan U. (2018), Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim Örneğinde Akıl ve İman, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 3-4.

çalışmalar yok denecek seviyededir. Bu bağlamda en önemli kelimî problem olarak kader sorunu öne çıkmaktadır. İnsan özgürlüğü bağlamında ele alınan bu sorunun tam olarak açıklığa kavuşturulması, onun İslam öncesi Arap toplumundaki konumuna bakmakla gerçekleşebilir.³⁵⁴ İslam toplumlarında İslam'dan sonra “insan özgürlüğü bağlamında” Mu'tezile hariç gerek amelî gerekse itikâdî ekoller tarafından yeterince dikkate değer bulunulmaması kanaatimizce Cahiliye dönemi Arap toplumunun halk inanışındaki Cebri düşüncenin (fatalizm), İslam'dan sonra da Müslüman olanlar üzerinde kalıcı bir nüfuza sahip olmasından ileri geldiği görülmektedir.³⁵⁵

Bu bağlantı kendi açılarından öyle sağlam yapılmıştı ki, onlar ve yönetimleri altında tuttukları Müslüman topluluğu, Câbirî'nin de söylediği gibi, hiçbir şekilde eski inanç ilkelerinden ayrılmamışlardır.

Câbirî, kültürel zaman sürecindeki hareketin iki türlü olduğunu bunlardan birinin “bir şeyin olduğu yerden hareket etmesi” anlamına gelen hareket-i i'timâd, diğerinin ise “bir mekandan diğerine geçme” anlamına gelen hareket-i nakle olduğunu söylemekte, daha sonra da nakle hareketinin toplumsal değişim sürecindeki kalıcı fonksiyonuna işaret etmektedir.

Cabiri'ye göre bir kültürde merhalelerden (değişimlerden) bahsetmek o kültürün ancak hareket-i nakle şeklinde bir yer değiştirme hareketi sergilemesine bağlıdır. Buna karşın şayet aynı kültür hareket-i i'timad sergiliyorsa onda değişim merhalelerinden bahsetmek olanaksız olacaktır. Cabiri'nin üzerinde durduğu bu husus temelde İslam ülkelerinin büyük çoğunluğuna uygulanabilir.

Zira İslam toplumları günümüzde olgu ve hadiseleri akıl ve bilimin ışığında analiz edip, tarihsel olgulara mutlak onaylama ya da mutlak karşı çıkma şeklinde indirgemeci bir yaklaşımla yaklaşmaktadırlar. Bu da onların sürekli olarak bir daha karşılarına çıkmaz dedikleri hataları tekrarlayıp durmalarına neden olmaktadır.

İslam sonrası Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan sahabe arasındaki savaşlar her nedense bir türlü İslam öncesi Arap toplumlarının kabilecilik ve aşırı asabiyeci tutumlarıyla açıklanmaya çalışılmaz. Oysa tam tersine bu kritik/eleştirel yaklaşım ortaya konulduğunda bir takım olguların –ki günümüzdeki

³⁵⁴ Taşcı, Ö, a.g.m., s. 49

³⁵⁵ Taşcı, Ö, a.g.m., s. 49

bir çok Selefi/Harici akımların temelinde bu hususun yattığı tespit edilmektedir-arkasında kalan gizli noktalar ortaya çıkarılabilecektir.

Bunu ortaya koyamadığımızdan günümüzde ortaya çıkan ve toplumun genel çoğunluğunun hayat koşullarını ve istikrarını bozan, dolayısıyla da toplumdaki barış ve huzur ortamını din adına tahrip eden bu tür aşırı fırka ve cereyanların tehlikelerinden toplum kesimlerini koruma imkanımız mevcut olmamaktadır. Kur'an'da En'am suresi 94. ayeti örneğin belki de bu yüzden İslam öncesi Arap toplumun katı ve fanatik dini anlayış ve tutumları sürekli olarak İslam sonrası İslam toplumunun dini anlayışlarıyla izah edilmeye çalışıldığı tespit edilmektedir.

“Ey İman edenler! Allah uğrunda yola çıktığınızda, her şeyi iyice anlayıp ortaya çıkarın. Size, Müslüman olduğunu beyan eden kimseye, dünya hayatının geçici faydasına/menfaatine göz dikerek: 'Sen mümin değilsin' demeyin. Allah katında çokça ganimetler vardır...”

Ayetin ilk kısmına bakıldığında belki bizim tespitimiz fark edilmeyecektir. Ancak ayetin ikinci kısmı dikkatlice ele alınıp incelendiğinde İslam öncesi Arap toplumunun adet ve geleneklerinin ne kadar aşırılıkla içice girdiği, bunun etkisinden Müslüman olan sahabenin bile kurtulamadığı açık ve net bir şekilde görülmektedir:

“Daha önce sizler de bu şekilde idiniz. Allah size iyilikte bulundu, iyice araştırıp anlayın, Allah şüphesiz işlediklerinizden haberdardır.”

Burada dikkatle bakıldığında ve farklı/alışık olmadığımız geleneksel yorumlar dışına çıkıldığında değişik olduğu kadar açıklayıcı bazı noktalar karşımıza çıkmaktadır. Bu da bizim geçmişten günümüze uzanan büyük günah anlayışı ve tekfir etme, bunun sonucunda da irtidat ve dinden çıkarma hadisleri, veyahut ta toplumda ötekileştirme faaliyetlerinin arka planlarının daha iyi anlaşılmasına oldukça katkı sağladığıdır.

Allah Teala yukarıda açıklanan ayetle belki de büyük ve küçük günah meselesini bizlere anlatmaktadır. Kısacası İslam'ın ilk dönemlerinde baş gösteren bir çok hadise de olduğu gibi tekfir olaylarının da İslam öncesi Arap toplumunun geliştirmiş olduğu ve oldukça fazla bağlandıkları gelenek ve inanışlarında aranması gerekmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere örneğin İslam öncesi Arap toplumu hakkında çok fazla araştırma yapılmaması bir takım gerçeklerin anlaşılmaması düzleminde en engelleyici faktör durumunda olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Ancak özellikle oryantalistlerin diğer bir takım konularda olduğu üzere İslam öncesi Araplarının Selefi/Harici temayüllü düşünce tarzlarını da araştırmaya tabi tuttukları görülmüştür.

Bu bağlamda belki de ilk olarak zikredilmesi gereken eser bir Alman oryantaliste aittir. Alman oryantalist W.L. Schrameier'in (1859-1926) "Ueber den Fatalismus der Vorislamischen Araber" (İslam Öncesi Arapların Cebriyeciliği Üzerine" adlı çalışması, İslam öncesi Arapların kaderci/Cebriyye mensubu fatalist anlayışları üzerine hem Kur'an hem de Arap şiirleri temelinde yapılan kanaatimizce en kapsamlı araştırmalardan bir tanesini oluşturmaktadır.

Zikredilen çalışma Leipzig'de 1881 yılında doktora tezi olarak yazılmış ve aynı yıl Bonn'da yayımlanmıştır. Schrameier bu eseri yazarken İslam öncesi Arapların temelde fatalist/Cebri bir davranış biçimine sahip olduğu öngörüsüne sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buradan hareketle o, Arap paganizminin İslam sonrası Müslümanlar üzerinde ne derece etkili olduğunu tespit etmeye çalışmaktadır.³⁵⁶

4.2.Tekfir Sorununa Fıkhi yaklaşımlar

Bununla beraber değişik İslam Fıkhi mezheplerinin İslam'dan dönen kimseler için had/cezalarının uygulanması konusunda görüş birliği mevcuttur.³⁵⁷ Dinden dönen mürtedin cezalandırılmasına dayanak ise sürekli olarak Peygamberin sözleri/hadisleri olmuştur: "Diniden döneni öldürün!" Veyahut, "Bir Müslümanın kanını üç durum dışında akıtmak helal değildir.

³⁵⁶ Taşcı, Ö., a.g.m., s. 50; ayrıca bkz. Schrameier, Ueber den Fatalismus der Vorislamischen Araber, Vorwort; Taşcı, Ö., (2013), Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam-Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma, Sentez yayınları, Ankara, s. 224

³⁵⁷ İslam ceza hukukunda bu suçun sistematik açıdan hangi kategoriye dahil edileceği husunda farklı dü Şünceler mevcuttur. Hanbeli, Maliki ve Ca'ferilere göre bu irtidat suçunu işlemek had cezası kapsamına girmektedir. Hanefi ve Şafiiler ise bunu reddetmektedirler. (Tellenbach,, S. (2006). Die Apostasie im islamischen Recht, http://www.gair.de/pdf/publikationen/tellenbach_apostasie.pdf; Krş. Peters, Rudolph/de Vries, Gert J.J., Apostasy in Islam, Die Welt des Islams XVII(1976)1-25(5)

Bunlar da evli zina edenin, başkasının canını alanın ve imanından dönüp , Müslüman topluluktan ayrılanın". İşte bu ve benzeri hadisler gereğince hakim düşünce diniden dönen mürtedin (die Apostasie) öldürülmesine yöneliktir.³⁵⁸

Bu bağlamda sadece Sünni Hanefi ile Şii ca'feri fıkıh mezhepleri kadınlar için bir istisna getirmişlerdir. Onlara göre dininden dönen mürted kadın öldürülmeyip aksine yeniden İslam'a girinceye kadar hapse atılır. Şayet İslam'a dönmediği takdirde müebbet/sürekli olarak hapiste tutulur. Ca'ferilere göre ise böylesi bir kadın her namaz vakti kırbaçlanır.

Bu hüküm savunucuları tarafından şu şekilde temellendirilmektedir: Dinden dönmek Devlet için bir tehlike arz etmektedir. Kadınlar ise İslam Devletine karşı savşmak için zayıf durumdadırlar. Bundan dolayı da onların dinden dönmeleri durumunda öldürülmesi zorunlu değildir.³⁵⁹

Ancak şimdi önemli bir sorunun bu noktada cevaplanması gerekmektedir. Bu da herhangi bir Müslümanın dinden döndüğü nasıl ispatlanacaktır? Bunlardan birisi -ki kişinin İslamdan döndüğü çok rahat ve kolay bir şekilde ortaya konulmaktadır- herhangi birisinin dinden çıkıp kendisini vaftiz ettirmiş olmasıdır. Ancak böyle durumlar oldukça nadir rastlanmaktadır.

Bu durumda mürted sayılmanın en kolay ve basit yolu kişinin kendi dininin bazı temel inanç esaslarını açıkça inkar etmesi gerekmektedir. Ancak bu noktada da kişinin bu iman esaslarını inkar ettiği ya da etmediğine dair yorumlar ön plana çıkmaktadır bundan dolayıdır ki mürted hadisesi aynı zamanda politik ve siyasal bir çatışma alanının aracı ve önemli bir silah haline gelmiştir.

Kuralcı/kazuistik bir bakış tarzla olaya bakıldığında, irtidat olgularının/fiillerinin söz, fiil ve düşünceler temelinde ispatlamak konusunda sayısız yöntem geliştirilmiştir.³⁶⁰ Buna ilk olarak kişinin Kur'an'a karşı yaptığı iddia edilen saygısız davranışlarıyla başlanılmaktadır.

³⁵⁸Tellenbach S., a.g.m., , s. 5; ayrıca bkz. el-Ceziri, M. Gaziri, Muhammad, Kitabu'l-Fıkıh ale'l-Mezahibi'l-Erba'a, C.V, Kitabu'l-Hudud, Beyrut, s. 426.

³⁵⁹Tellenbach, S., a.g.m., , s. 5

³⁶⁰ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 5; ayrıca bkz. el-Ceziri, a.g.e., C.V., s. 426.

Onu yere atmak ya da kirletmek bu davranışlara örnek olarak verilebilmektedir. Bir takım temel iman esaslarını inkar etmek konusuna gelince örneğin alemin ezeli olduğunu öne sürmek buna dahil olmaktadır.

Bunu iddia etmek temel bir iman esası olan yeniden dirilişi inkar etmekle eş değer olarak görülmektedir.³⁶¹ Bundan başka örneğin büyü ve sihir öğrenmek ve onu uygulamak ta aynı şekilde değerlendirilmektedir. Zira böyle bir durumda büyücüyü Allah gibi tazim etmek durumu ortaya çıkmış olur ki bu temel iman ilkesine aykırıdır. Peygamberin herhangi bir vasfını/sıfatını reddetmek, peygamberler ya da meleklerle hakaret etmek te aynı kategoriye girmektedir.³⁶²

İrtidat aynı zamanda namaz ve oruç gibi bir takım dini sorumluluk ve vecibelerin vucubiyetinin/gerekliliğinin inkar edilmesi anlamına da gelmektedir. Kişinin namazı ihmal etmesi onun mürtedliği için yeterli olmamaktadır.

Ancak aynı kişi namazın farzietini-zorunlu oluşunu inkar ettiğinde mürted sınıfına dahil edilmektedir.³⁶³ Beş vakit namazını kılmakta ihmalkar davranan bir Müslüman onun gerekli oluşunu inkar etmedikçe kötü bir Müslüman olur ancak mürted sınıfına girmez. Şu halde onun mürtedliğini/islam'dan çıktığını ispatlayan , namazın kendisi için gerekli olmadığını ikrar etmesidir.

Bir Müslümanın buna benzer belli başlı söylem ve ifadeleri başka bir dine girdiğine dair açık olgular olarak kabul edilmekte, dolayısıyla da irtidat olarak telakki edilmektedir.

Örneğin Ahmediye mezhebi mensuplarının iddia ettiği gibi Peygamber Muhammed'den sonra bir peygamberin geleceğini söylemek ya da Allah'a Hristiyanlık öğretisinde olduğu gibi bir kadın-eş veyahut çocuk isnad etmek , ya da Ona ortak atfetmek bu irtidat kapsamına girmektedir.

Bir Müslümanın söz konusu edilen mürtedlik suçlamalarından dolayı cezalandırılması için bir takım şartları yerine getirmesi gerekir. İlk olarak onun akıl-baliğ olması gerekir. Daha sonra onun yaptığı işi özgürce yani baskı altında olmaksızın yapmış olması gerekir. Ayrıca yaptığı fiilin ne anlama geldiğini bilmesi gerekir.

³⁶¹ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 5; ayrıca bkz. el-Ceziri, a.g.e., C.V., s. 422.

³⁶² Tellenbach, S., a.g.m., , s. 5

³⁶³ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 5

Hepsinden önce bu fiili işleyen bir Müslüman olduğunun tespit edilmesi gerekir. Bu sonuncusuna maliki ekolü özellikle bir önem atfetmektedir. Zira şayet fiili işleyen kimsenin baskı altında ya da sarhoş olarak veyahut akıl baliğ olmayan bir çocuk olarak -ki anne-babası olmadan İslam'a geçmiş olabilir- fiili işlediği söz konusu olduğunda irtidat cezası ortadan kalkmaktadır.³⁶⁴

İrtidat dolayısıyla idam cezalarının 19. Yüzyılın ilk yarısında bile uygulanmış olduğu tespit edilmektedir.³⁶⁵ Bununla beraber o dönemlerde Mısır valisinin bu gibi irtidat dolayısıyla idamları uygulamamak için oldukça uğraştığı da gelen haberler arasındadır. Zaman içerisinde İslam ülkelerinde irtidatın cezalandırılması hususunda oldukça temel değişiklikler olmuştur.

Günümüzde İslam ülkelerinin çoğunda Batıdan etkilenecek yapılan kurallar geçerlidir. İslam hukuku büyük ölçüde aile ve miras konularında uygulanmaktadır. Çağdaş Müslüman ülkelerin bir çoğunda Din özgürlüğünü garanti altına alan hükümler geçerlidir.

Bununla beraber Şeriat hükümlerini uygulayan bir takım ülkeler -örneğin Sudan ve Yemen bunlardan birisidir- irtidatın Din özgürlüğü ile ilgisinin olmadığı bundan dolayı da mürtedin idam edilmesine yönelik kanunlara sahiptirler.

Zira onlara göre İslam anayasasının temelini oluşturmakta olup Şeriat te yasa hükümlerinin yegane kaynağını oluşturmaktadır. Ancak diğer yandan bakıldığında bu durum Müslüman ülkeler dışında insan hakları açısından ele alınmaktadır.³⁶⁶

4.3.Taklitçilik İle Ötekileştirme/Tekfir Arasındaki İlişki

Kelam ilminde temel kelam mezhepleri durumunda olan Mu'tezile, Eş'ariyye ve Maturidiyye mensuplarına göre Dinde/İman esaslarında taklide mahal bulunmamaktadır. Bilindiği üzere üzere Selefiyye ise buna karşı çıkarak ilk üç neslin taklit edilmesi gerektiğini, zira İslam'ın en güzel şekilde yaşandığı dönemin bu üç neslin yaşadıkları zaman dilimi olduğunu dile getirmektedirler.

Her ne kadar Selefiyye de taklide karşı olduklarını söyleseler de bu sadece bu üç nesle tabi olmayan müteahhir dönem fakihlerin taklit edilmesini reddetmekle

³⁶⁴ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 6

³⁶⁵ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 8; ayrıca bkz. Lane, E. W., Manners and Customs of the Modern Egyptians, 1. Aufl. 1836, Nachdruck der Auflage von 1895, East West Publications London 1978, S. 113.

³⁶⁶ Tellenbach, S., a.g.m., , s. 9; ayrıca bkz. Ebert, H.-G., Die Interdependenz von Staat, Verfassung und Islam im Nahen und Mittleren Osten in der Gegenwart, Frankfurt/Bern/New York/Paris 1991

sınırlı kalmıştır. Kaldı ki onlar da Ehl-i hadis benzeri bir anlayışa meyletmek suretiyle metinleri hatta nasları literal/lafzi bir okuyuşla temelde büyük bir taklit çukurunun içine düşmüş olmaktadır.³⁶⁷

Onlar her ne kadar ilk üç neslin dışında İslam'ın yaşanması ve yaşatılması bağlamında taklit edilecek kimseler olmadığını ileri sürseler de İbn Bâz, İbn el-Üseymin veyahut ta İbn Fevzân gibi günümüz önemli Selefi ülemasının dini yaşama ve yaşatma düzlemindeki yöntem ve metotlarına sonuna kadar taklit dercesinde bağlı kalındığı tespit edilmektedir.³⁶⁸

Yeniden Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'ye dönecek olursak bu konuda onların yukarıda genel bir ilke olarak karşı olduklarını söylemiştik. Ancak bu konuda Eş'arilerin genel olarak Allah'ın varlığını ve birliğini bulma hususunda yani Bilgi/marifetullah konusuyla tartışmayı sınırlı tuttukları tespit edilmektedir.

Zira bu ekolde Dini hakikatlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda selefin önemli bir yer tuttuğu bu bağlamda Husun-kubuh tartışmaları ile irtibatlı olarak ta aklın dini konularda daha ziyade temyiz gücünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bununla beraber en önemli Eş'ari temsilcilerinden olan Gazali'nin bir yandan genel Eş'ari bir anlamda da Selefi çizgiyi takip ederken bir yandan da Maturidi'ye yakın bir çizgiyi temsil ettiği görülmektedir.

4.3.1. Gazali ve Tekfir Olgusuna İki Farklı Yaklaşım

Gazali'nin eserleri ele alınıp incelendiğinde iki farklı Gazali şahsiyeti ile karşılaşıldığı gözlemlenmektedir. Bunlardan birincisi Selefiyye düşüncesine benzer bir anlayışla hareket ederek Ehl-i sünnet düşüncesini hakim kılmak, daha doğrusu savunmak ve diğer tüm ekollere karşı muhafaza etmek için diğerlerinin yanında özellikle de yaşadığı dönemde oldukça etkin bir rol üstlenen İslam filozoflarını tekfir eden aşırı sayılabilecek bir anlayışa kadar gidebilmiştir.

4.4.1. Tehafütü'l-Felasife

Bu yaklaşımlardan ilki ile ötekileştirme/tekfir üzerine kurulu olduğu gözlemlenen *Tehafütü'l-Felasife*'de karşılaşmaktayız: Bu eserde taklidi kabul

³⁶⁷ Fabian W., Die Ideologie des Salafismus-Theologische Gemeinssamkeiten und Politische Friktionen-Eine Untersuchung Unter Besonderer Berücksichtigung der Ägyptischen Salafiya, Georg August Universität, 2014, s. 11

³⁶⁸ Fabian W., a.g.e., s. 11

edilmesi gereken “hak” ve reddedilmesi gereken “batıl” şeklinde iki kısma ayırıp benimsenmesi gereken taklidin kişinin yapması ve uyması gereken bir zorunluluk olarak açıklamıştır:

Onların inkara sapmalarının esas kaynağı, Sokrat...Eflatun, Aristoteles gibi isimleri işitmiş olmalarıdır...Onlar zikredilen filozofların kamil akla ve bir çok fazilete sahip olmakla beraber şeriat ve inançları inkar ettiklerine, din ve mezheplerin ayrıntılarını kabul etmeye yanaşmadıklarına, bunların oluşturulmuş kanunlar ve aldatıcı hilelerden ibaret olduğuna inandıkları yolunda bilgiler aktarmışlardır.³⁶⁹

Mütekaddim/Antik döneme ait filozofların inançları bu nakledilenleri işiten İslam filozoflarının anlayışlarına uygun düşünce kendi anlayışlarına göre faziletli topluluğunda yer almak, onların izinden gitmek kendilerini halk topluluklarının üstünde görmek ve atalarının diniyle yetinmeyip onu küçümsemek suretiyle küfür akidesini benimsemek onlara hoş göründü.

Hakkı taklitten ayrılmanın zarafet gösterisi ve batılı taklit etmenin bir güzellik olduğunu sanarak bir taklitten öbürüne intikal etmenin delilik ve budalalık olduğunun farkına bile varamadılar.

Gazali'nin bu ifadelerinde bir husu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu da Esasen Gazali'nin bu ithamlarına karşın Müslüman meşşai filozoflarının oldukça başarılı bir performans göstermiş oldukları tespit edilmektedir. Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd bunların en önemlileri olup görüş ve düşünceleriyle sadece İslam düşüncesine değil aynı zamanda da Hristiyan ve Yahudi Din anlayışı üzerinde oldukça etkili olmuşlardır.³⁷⁰ Bu dört büyük filozof yanı sıra başka bir takım önemli şahsı da saymak mümkündür.

Meşşai felsefe ve fizlofolarının İslam'da yıldızının parlamasının en önemli nedeni 750 yılında Abbasilerin başa geçmeleridir.³⁷¹ Zira bilindiği üzere onlar bilime önem verdiklerinden bilimsel gelişmelerin önünü açmıştır. 5./11. Yüzyılda Toledo/Tuleytula'da bilimsel faaliyette bulunan Said el-Endelüsi Arapların bilimsel açıdan yetişkinliğe ulaşmalarının yolunu açan eski Yunancadan yapılan çeviriler olduğunu dile getirmektedir.

³⁶⁹ Gazzali, *Filozofların Tutarsızlığı*, (Neşir ve Tercüme Mahmut Kaya-Hüseyin Sarioğlu), Klasik yayınları, Yedinci Basım, İstanbul 2015, s. 2

³⁷⁰ Frank G., *Apostasie und Toleranz im Islam: die Entwicklung zu al-Ğazālīs Urteil gegen die Philosophie und die Reaktionen der Phisophen*, Brill-Leiden-Bosotn-Köln 2000, s. 1

³⁷¹ Frank G., a.g.e., s. 1

Said el-Endelüsi'ye göre Allah eski Ümeyyeoğulları haneanlığını yıkarak Abbasiler'e iktidarı bahsettikten sonra Araplar büyük bir yükselişe geçmişlerdir. Bunun sonucu olarak ta bilimsel gelişmelerde zirveye doğru koşmaya başlamışlardır. Tercüme faaliyetlerinin başlamışda ilk olarak eğilim ve gayret gösteren ikinci Abbasi halifesi Mansur olmuştur.³⁷²

Felsefenin yanı sıra Hukuk, Astronomi ve Astroloji alanlarında önemli bilim adamlarının yetişmesine çok fazla destek verdiği bilinmektedir. 4./10. Yüzyıl müelliflerinden olan Mes'udi halife Mansur'u (136-158/754-775) Kelile ve Dimne, Aristo'nun Mantığı gibi eski Yunanca eserlerin Arapçaya tercüme edilmesini sağlayan ilk halife olarak sunmaktadır.³⁷³

Bu faaliyetler ileriki yıllarda da artarak devam etmiş ve İslam felsefesi Kindi ile başlayan bir süreçte farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd ile zirveye çıkmıştır. Bununla beraber Felsefeye karşı Müslümanlar içerisinde büyük bir reaksiyon gösterilmeye başlanmıştır. Özellikle 5./11. İle 9./15. Yüzyıllar arasında Ehl-i sünnet Kelamcıları ve tarihçilerinin eserlerine bakıldığında bu durum açık bir şekilde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.

Ancak Gazali'nin hayatının son zamanlarında yazdığı "Tehafütü'l-Felasife" den sonra Sünni çevrelerde Meşşai filzoolarına karşı yapılan reddiye tarzı saldırılar oldukça fazla artış göstermiştir.³⁷⁴

Gazali'nin bu eserinde içeriği dolu ve iyice temellendirilmiş bir eleştiri/kritikten daha ziyade filozofları sadece küfür ile itham ettiği ileri sürülmektedir.³⁷⁵ Gazali'nin İslam filozoflarına karşı verdiği bu fetvalar/hükümleri içeren eser Avrupada 19. Yüzyılın ortalarında bilinir olmuştur.³⁷⁶

4.4.2. Faysalu't-Tefrika

Gazali'nin diğer yaklaşımına ise *Tehafütü'l-Felasife*'nin tam zıddı bir izlenim taşıyan *Faysalu't-Tefrika* adlı eserinde karşılaşmaktayız. Taklit, tekfir ve ötekileştirme bağlamında siyasal olmaktan daha ziyade dinlerin ve mezheplerin hakikat iddialarında bilimsel bir yöntem takip edilmek suretiyle bir takım uzlaştırıcı

³⁷² Frank G., a.g.e., s. 1

³⁷³ Frank G., a.g.e., s. 2

³⁷⁴ Frank G., a.g.e., s. 2, Ayrıca bkz. Ignaz G., Stellung der Alten Islamischen Orthodoxie, Berlin 1916, s. 34

³⁷⁵ Frank G., a.g.e., s. 4; ayrıca bkz. Gazali,

³⁷⁶ Frank G., a.g.e., s. 5

düşünceler ortaya konulmaktadır. Eserde genel olarak bu noktada şu hususlara değinilmektedir:

İmam Gazali bu noktada akli ilimler hakkında hiçbir bilgileri olmayan bir takım İslam savunucularının büyük bir hata içerisinde olduklarını ortaya koyup açıklamaktadır. Bu da onların bir takım akaidler/inanç ilkeleri için sunulan akli deliller bazı dini sorumlulukları/yükümlülükleri (مفروضات) askıya alıp geçersiz kılmaktadır. Esasen bunlar dinin aslından olmadığı halde onlar bunları dinin aslından saydıklarından bunları tasdik edip inanmayan ve de onlara göre bu dinin asıllarından olan hususlara işaret eden Allah ve rasulünün davetini kabul etmeyen herkesi tekfir etme cihetine yönelmişlerdir.

İşte İmam Gazali bu büyük hatayı (غلط) düzeltmek istemiştir. O aynı zamanda Müslümanları, dini akide/inancın bu gibi dinde olmayan ve aklın da onaylamadığı hususlara bağlı olmamakla gerçekleştireceğini belirtmekle Müslümanlara doğru yolu göstermiştir. Ona göre dini akide ve inaçların arka planında aklın onayladığı, mantığın da doğruladığı deliller (حجج) ve ispatlar (براهین) mevcuttur. İşte bundan dolayı da kişinin bu gibi batıl/gereksiz işlerle uğraşması abestir.³⁷⁷

Tekfire götüren taklittir. Bağlı oldukları dini anlayışın en doğrusu olduğunu ve kendi bağlı oldukları mezhebin/imamın en doğrusu olduğunu, onların hatasız olduklarını, dolayısıyla da mezheplerini ve mezhep imamlarını eleştirenleri hemen tekfir ederler. Bundan dolayı örneğin küfrün, Eş'ariye bağlı ise Eş'ariye, Mu'tezile ise Mu'tezileyi Hanbeli ise Hanbeli'ye muhalif olmak olduğunu zanneden kimse derin bir körlük/mukallitlik içerisinde bulunmaktadır.³⁷⁸

Zira örneğin senin muhatabın, mezhepler/görüşler içerisinde Eş'ari'ye meyletmiş ve ona mensup olmuş ve diğer mezheplere/anlayışlara bağlı olan kimsenin her şeyde küfür içerisinde olduğunu düşünmektedir. Öyle ki örneğin Allah'ın Beka sıfatı konusunda Eş'ari'ye muhalefet edip, beka sıfatının Onun zatı üzerine zaid bir sıfat olmadığını ileri sürdüğü için Bakıllani'yi bile küfürle itham edebilmiştir.³⁷⁹

Burada sorulması gereken şudur: Neden Bakıllani Eş'ari'ye bu konuda muhalefet ettiği için tekfire maruz kalıyor da tam aksi Eş'ari Bakıllani'ye muhalefet ettiği için tekfir

³⁷⁷ Gazali, 1413/1993. Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z-Zendeka (tahkik: Mahmud Beycû), 1. Baskı, Daru'l-Beyrut, s. 15

³⁷⁸ Gazali,, a.g.e., s. 19

³⁷⁹ Gazali,, a.g.e., s. 20

edilmiyor? Burada Bakıllani'nin Eş'ari'ye nazaran küfürle daha ziyade (أولى) itham edilmesindeki önceliği ölçüt Eş'ari önce olduğu (السبق في الزمان) için midir? Ya da daha doğrusu onun daha önce yaşamış olması bir ölçüt olabilir mi? Şayet bu bir ölçütse bu durumda Mu'tezile'den ve başka ekollerden başkaları da Eş'ari'den önce yaşamıştı. Bu durumda da onların gerçeği/hakkı temsil etme öncelikleri olmalı değil midir? Ya da bu ölçüt ilim ve faziletindeki üstünlüğü müdür? Ancak Eş'ari'den daha alim ve faziletli birisinin olmadığını ona bağlı mukallit nereden bilmektedir ve bunu nasıl ölçmüştür?³⁸⁰

Şayet Eş'ariye bağlı bu mukallit “Mu'tezileyi ben zatın bir tek olduğu, ondan da ilim, kudret ve hayat gibi birbirlerinden farklı/muhtelif hakikatlerin/gerçeklikleri çıktığını, söylediğinden dolayı tekfir ediyorum. Yine bu mukallit şöyle devam eder: Oysa bu farklı hakikatlerin var olmakla vasıflanması mümkün olmayıp ayrıca onların tek bir zatın makamında/yerinde bulunmaları da ihtimal dahilinde değildir.”³⁸¹ Buna karşın Eş'ariye bağlı mukallit kimse yukarıda Mu'tezile mensubunu tekfir ederken dile getirdiği gerekçeleri Eş'ari için uygulamamaktadır.

Zira Eş'ari'nin örneğin Allah'ın Kelamının tek bir sıfat olduğu, bu yönüyle onun Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an olduğunu, ayrıca da bu kelamın emir, nehiy, haber ve haber alma olduğunu ancak bu dört unsurun hepsinin “birbirinden farklı hakikatler/gerçeklikler” olduğunu hesaba katmıyor?³⁸² Zira haberin tanımı “tasdik ya da tekzib ihtimali olan şeydir. Oysa emir ve nehyin tanımında böyle bir durum söz konusu değildir. Yani onların her ikisi için de tasdik etme ve tekzib etme yoktur. Şu halde nasıl olup ta tek bir hakikat/gerçeklik bir taraftan tasdik ve tekzib ihtimali taşırken diğer taraftan böyle bir ihtimal taşımamakta, dolayısıyla da nefy ve ispat tek bir şeyde birleşebilmektedir?”³⁸³ İşte şayet bu kimse bu sorunun cevabını vermekten, ya da cevabı arayıp bulmaktan aciz kalırsa bil ki o nazar/kelam ehlinden olmayıp aksine mukallittir. Mukallidin şartı da susmak ve susturulmaya müsait olmaktır. Çünkü o, delillere ulaşma imkanından yoksundur... Şayet o delil getirmeye kalksa bile buna muktedir olamaz.

Zira bu durumda o tabi olan değil tabi olunan olurdu. Şu halde bil ki gerçekliği/hakikati sadece tek bir kimseye ait olduğunu iddia eden kimse küfre ve tenakuza daha yakın olmaktadır. Küfre yakın olması bağlı olduğu kimseyi Hz. Peygamber

³⁸⁰ Gazali,, a.g.e., s. 20

³⁸¹ Gazali,, a.g.e., s. 20

³⁸² Gazali,, a.g.e., s. 22

³⁸³ Gazali,, a.g.e., s. 22

gibi bütün hatalardan masum olduğunu iddia etmesiyledir,³⁸⁴ ki iman ancak peygambere tabi olmakla küfür ise onu tekzip etmekele gerçekleşir, tenakuzda olması ise hem delil getirmeye çalışıp hem de bu delil getirmende bana tabi olacaksın ya da benim delillerime uyacaksın demesiyledir.³⁸⁵

Burada dikkat edildiğinde Gazali'nin kanaatimizce daha ılımlı ve bilimsel/kelami bir yöntem benimsediği, dolayısıyla da tekfir konusuna siyasallaştırmadan ve ötekileştirmeden uzak bir bakışla yaklaştığı görülmektedir. Bununla da onun Eş'ari bakış tarzını biraz terk ettiği söylenebilir. Bununla Eş'ariler'in aşırı Selefiyye gibi bir yaklaşımı temsil ettiğini söylemiyoruz. Onlar elbette ki bu aşırı gruplardan daha itidal ve ılımlı ve uzlaştırmacı düşünceler içeriisinde olabilmışlerdir.

Ancak zaman zaman Gazali örneğinde olduğu gibi Selefi bakış tarzını yansıtabilmişlerir. Maturidilerde de elbette ki bu tür düşüncelere sahip olduğu söylenebilir. Ancak Eş'arilik ile Maturidilik arasındaki bu bağlamda farklı bir bakış tarzı olduğu bilinmektedir. Eş'ari'nin Kelam sistemini karakterize etmek gerektiğinde onun kısa ve öz radikal bir teorinin tespit edilmesi arayışında olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiayı Gimaret ileri sürmektedir. Buna karşın Maturidi'nin amacı ise farklıdır. O radikalizmi engellemek istemektedir.³⁸⁶ Ancak Eş'ari ve Eş'ariliğin radikal anlayışından maksat günümüz radikal Selefi gruplar gibi olmayıp ilk dönem Selef anlayışına benzer selevin dini anlayışını taklit esasına dayalı katı nasçı bir anlayıştır. Bununla beraber her Eş'ari kelamcısının bu yöntemi uyguladığı söylenemez. Maturidi ayrıca temelde Eş'ari'nin kısmen yapabildiği akli esas alan, Kelami/bilimsel yöntem ve deliller üzerine kurulu bir hakikat anlayışını ön plana çıkarmak istemektedir³⁸⁷:

İnsanların sapkınlığının nedenini Mâturîdî hemen tespit etmiştir. Bu da oldukça geniş bir tabana yayılan ve sebebini araştırmadıkları ya da tam olarak kavrayamadıkları herhangi dini ve ruhani bir liderin görüşlerine cibrî bir yaklaşımla bağlı kalınması temayülü olan vesâyet inancıdır (taklîd).

Bu körü körüne inanç sayesinde şu ana kadar bir çok mezhep ve hareket taraftar bulabilmiştir. Ayrıca bu vesâyet inancı sayesinde taraftarlar bir kez sapkın düşüncüyü

³⁸⁴ Gazali, a.g.e., s. 22

³⁸⁵ Gazali, a.g.e., s. 23

³⁸⁶ Ulrich R., (2016). Maturidi ve Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı, (çeviren, Özcan Taşcı), Litera Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 511

³⁸⁷ Ulrich R, a.g.e., s. 511

kabul ettikten sonra artık gerçek inanca tam anlamıyla sahip olduklarını hararetle bir şekilde savunmaya devam etmektedirler.

Buna karşın her kim kendisini taklitten kurtarırsa, bu durumda gerçek iman öğretisine kendisini götürecek kriterleri mutlak anlamda hemen tanıyacaktır. Yani böyle birisi bu durumda dini hakikatleri tebliğ ettiğini iddia edenler arasında, hakikat üzere olduğunu sadece iddia edenler ile iddia ettiğini kati delillerle ispatlayanlar arasındaki farkı görmüş olacaktır.³⁸⁸

Ancak yine de şunun belirtilmesi gerekir ki bir çok Eş’arı kelamcının Maturidi’nin yerleştirmek istediğı bu akılcı ve bilimsel/kelami yöntemi eserlerinde başarıyla uygulamışlardır. Bunun en önemli örneğı yukarıda detaylı olarak açıkladığımız Gazali’nin “Faysalu’t-Tefrika” adlı eseridir.

³⁸⁸ zcan Taşcı (2016). “Farklı Kültürlerle Birlikte yaşama Anlayışının Gelişimine Kelamcıların Katkıları” *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2016, Cilt 5, Sayı 10, s. 7; ayrıca bkz. Ulrich R., a.g.e., s. 395-396.

SONUÇ

Büyük günah konusu Kelami kavram olarak kullanmak gerekirse mürteku'ı-kebir sorunu İslam'ın ilk asrından beri üzerinde oldukça tartışılmış ve günümüzde de Müslümanlar tarafından mutlak surette en önem verilen konuların başında gelmektedir. Büyük ve küçük günah kavramlarının Kur'an'da kullanıldığı bilinen bir husustur. Ancak Kur'an'ın büyük ve küçük günah ayrımını açık bir sıralamadığı tespit edilmektedir. Belki de bu yüzden İslam üleması ilk dönemlerden itibaren bu ayrımı yapma konusunda büyük uğraşlar verip, bu alanda eserler meydana getirmişlerdir. Kelamcılar da bu düzlemde aynı gayret ve çalışmalar yaptıklarını bu noktada ifade etmek gerekir.

Günahın, her insan tarafından gerek dini gerek ahlaki gerekse toplumsal hayatını düzenlerken dikkat etmesi gereken en önemli husus olduğunda hemen herkes ittifak halindedir. İnsanların çoğu karakterleri gereği her arzu ettiğini yapabilmek, her düşündüğünü gerçekleştirmek ister. Bir anlamda sınırsız hürriyet ve özgürlük peşinde koşar. Fakat sınırsız hürriyet, aynı zamanda başkalarının hürriyetini de ihlal etmek anlamına gelecektir ki bu durum haksızlığa, huzursuzluğa ve toplumsal çöküşe zemin hazırlamaktadır.

Bu elbette ki dünyevi açıdan günahın daha doğrusu büyük günahların sebep olduğu en önemli olumsuzluk olarak karşımıza çıkan bir husustur. Bu anlamda dini kavram olarak günah, haram gibi kavramların yasak adı altında dünyevi açıdan bir takım engelleyici kuralları ortaya konulmuştur. Bu kuralları ihlal edenler için bir takım cezalar getirilmiştir.

Bundan başka bir de günahların uhrevi düzlemde bir takım uzantıları söz konusu olmuştur. Bunlar da Kelam ilmi söz konusu olduğunda va'd ve va'id kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Yani dünyadaki kurallara, ahlak kurallarına uyup büyük günahlardan sakınanlar için mükafat/va'd yani cennet; buna karşın büyük günah işlemek suretiyle toplumda kargaşa ve fitne çıkaranlar, bunun ardından tövbe edip kendisini düzeltmeyenler de öldükten sonra cehennem ateşiyle cezalandırılacaklardır/va'id. Ancak burada bir noktaya işaret etmek gerekir. Bu da cennet ve cehennemin ebedi oluşuna dair kelamcılar tarafından yapılan

tartışmalarda cennetin ebedi olacağına ilişkin ittifak olmasına karşın cehennemin ebedi olduğuna dair istisna olmasına karşın cehennem azabının ebedi olmadığını iddia edenler vardır. Bu açıdan olaya yaklaşıldığında "Günah" veya "Büyük Günah" kavramı da bu ilişkilerdeki insani yanlışlıkların ve insan haklarının ihlalinin dini ve ahlaki boyuttaki adlandırması ve nitelemesidir. Bu yüzden günahı küçük yahut büyük kılmadaki ölçüt, Allah' a isyan boyutu değil, işlenen suçun başka bir insanın temel haklarından herhangi birinin ihlali olup olmadığıdır. Kur'an'ın günah olgusunu ifade etmek için yirmi küsür kelime/kavram kullandığı tespit edilmektedir. Bunların arasında bir anlam yakınlığı olsa bile, her biri başka bir hataya, hatanın farklı bir boyutuna işaret ettiği dile getirilmektedir. Bununla beraber günah adı altında ifade edilen her kavram ve sözcüğün hepsinin ortak özelliğinin nefse, şeytana, karanlık ve kötü işlere yenik düşmeyi, sıkıntıyı ve ıstırabı, toplumsal huzursuzluk ve kargaşayı, çirkin ve bayağı davranışları, dengeyi bozmayı ve haddi aşmayı ifade etmeleridir. Bundan başka Kur'an'ın günahı, bilhassa da büyük günahı işleyenin dünyadaki ve ahiretteki konumuna önem verdiği, dolayısıyla da insanları bu bağlamda uyardığı görülmektedir.

Kaderiyye, Cebriyye ve Mürciyye gibi ilk Kelâm inanç gruplarının büyük oranda özellikle büyük günah işleyeninin durumunun ne olacağına dair uzun süren tartışmalar sonucunda teşekkül ettikleri söylenebilmektedir. Bunun elbette ki Kader konusuyla da doğrudan bağlantısının olduğu muhakkaktır. Bundan başka iman-amel meselesi ve irade hürriyeti de bu bağlamda sayılabilecek faktörlerdendir. Bu bağlamda Hicri birinci asırda önemli sayılabilecek kader risalesinin yazılmış olduğu tespit edilmektedir.³⁸⁹

Kaynaklara göre Mu'tezile ekolünün kuruluşu da Hasan Basri'yle büyük günah işleyeninin durumuyla tartışan Vasıl b. Ata'nın hocasının ilim halkasından ayrılmasında sonra kurulmuştur. Bu bağlamda "el-Menzile beyne'l-menziyeteyn" ifadesi de büyük günah konusunda Vasıl b. Ata tarafından ortaya atılmış olup kendisinden sonraki kelamcılar tarafından genişçe tartışılan bir olgu olmuştur.

Kelam ekolleri büyük ve küçük günahların neler olacağı konusunda ittifak etmemekle beraber en büyük günahın şirk olduğu konusunda ortak bir görüşe

³⁸⁹ Bkz. Özcan Taşcı (2009), İlk kelam Risalelerine Göre Kader ve İnsanın Sorumluluğu, İstanbul: İz Yayıncılık,

sahiptirler. Bununla beraber klasik kelim kaynakları incelendiğinde görülen husus Kelamcılarının büyük ve küçük günah ayırımından daha ziyade büyük günah işlendikten sonra bunun neticesinde mürtekbü'l-Kebire'nin durumunun ne olacağı yani yukarıda da açıklandığı üzere va'd ve va'id konusu üzerinde daha ziyade durmuşlar ve bu bağlamda uzun tartışmalar yapmışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu sorunun cevabında Mu'tezile'nin usulü'l-Hamse'den birisi olan "el-Menzile beyne'l-Menzileteyn" ilkesine göre büyük günah işleyen kimse tövbe edip kendisini düzeltinceye kadar cennet ve cehennem arasında bir yerdedir. Tövbe ederse öldükten sonra cennete tövbe etmeden ölürse ebedi olarak cehennemde kalacaktır.

Ehl-i sünnet kelamcılarına göre ise –ki bu bağlamda Mürciyye'nin büyük oranda etkilendikleri iddia edilmiştir- büyük günah işleyen kimse ebedi olarak cehennemlik değildir. Böyle birisi tövbe etmeden ölse bile Peygamberin şefaati neticesinde Allah tarafından affedilme şansına sahiptir. İşte bu şekilde de büyük günah meselesinin önemli bir uzantısı olan şefaet konusu Kelam ekolleri tarafındasın tartışılmaya başlanmıştır. Burada özellikle Mu'tezile tarafından Ehl-i sünnet'e eleştirilerin yöneltildiği görülmektedir. Elbette ki buna karşı da Ehl-i sünnet tarafından bir takım itirazlar yapılmıştır. Ancak açık olan husus İslam kelamcıları cennetin ebedi olacağı hususunda ittifak etmişken³⁹⁰ cehennemin ebedi olacağı hususunda bazıları itirazlar ileri sürmüştür.

Burada son olarak büyük günah meselesinin siyasi boyuta taşınmış hali olan tekfir konusuna değinmek istiyoruz. Temelde itikadi alana dahil olmaması gereken bu konunun ilk olarak siyasal zeminde şekillendiği daha sonra da itikadi alana aktarıldığı görülmüştür. Eskiden olduğu gibi günümüzde de özellikle aşırı Selefi mensuplarının muhaliflerini itham etmek, dolayısıyla da siyasal alanda üstünlük kurmak için bir iman meselesi yaptıkları tekfir konusunun ve buna bağlı olarak ta mürted tartışmalarının toplumda kendisi gibi düşünmeyenleri ötekileştirmek için önemli bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Bu konu etrafında da klasik dönemde olduğu gibi günümüz kelamcılarının yeterince çalışmalar yapmadıkları tespit edilmektedir.

³⁹⁰ Mouhanad K., a.g.e., s. 56.

Ancak burada Gazali'den bu husula ilgili bahsetmek yerinde olacaktır. Zira yukarıda tekfir meselesinin temelde siyasi bir soruna işaret ettiğini ancak konunun iman sahasına aktarıldığından söz ettik. İşte Gazali nin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yani o iki farklı eserde konuya iki farklı yaklaşım sunmaktadır. *Tehafütü'l-Felasife*'de konuya kanaatimizce inanç ve kelami açıdan bakmaktan ziyade ötekileştirmeyi hedefleyen bir tutum takınmışken diğer yanda *Faysalu't-Tefrika* da ise daha ılımlı ve bilimsel bir yaklaşım tarzı sunduğu; *Tehafütü'l-Felasife*'de delilleri kelami ifadeyle burhani olmaktan uzak iken diğer tarafta *Faysalu't-Tefrika* da yeterli ve ikna edici ancak ötekileştirmeyen daha zulaştırıcı bir yöntem takip etmeye gayret ettiği gözlemlenmektedir.

Bu da Maturidi'nin uzlaştırıcı ve hakikat konusunda genel-geçer ilkelere sahip olmaya dayalı yöntemine benzer bir durum arz etmektedir. Ayrıca bu durum Eş'ariliğin de Maturidilik gibi Selefilikten oldukça farklı olarak uzlaştırıcı ve tolerans/müsamaha kültürünün İslam Dünyasında yerleştirilmesinde önemli katkılar sunacağını açık bir şekilde ispatlar niteliktedir. Gazali'nin *Faysalu't-Tefrika* adlı eserinin Türkçe tercümesinin başlığı da bu tezimizi destekler mahiyettedir.³⁹¹

³⁹¹ Gazali, (2016), *İslamda Müsamaha-Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z-Zendeka* (çeviren: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları

KAYNAKÇA

- Abdulhamit, İrfan (1994). *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (Çev. Saim Yeprem) 3. bsk., İstanbul: KTP Kitabevi.
- Abdulhamid, İrfan (1995). “*Eş'arî*” md., İstanbul: DİA.
- Abdusselam b. İbrahim el-Lukkanî (2001). *İthafu'l-Murid Şerhu Cevheri't-Tevhid*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ali b. İsmail el-Eş'a'rî, (2001). *el-İbane a'n Usuli'd-Diyane, Daru'l-Beyan*, Beyrut.
- Atay, Hüseyin (2002). *İrade ve Hürriyet*, Ankara: Türk Kitabevi.
- Bağdadi (2008). *el-Fark Beynel Firak*, (Çev. E. Ruhi Fırlı), Ankara: DIB Yayınları.
- Bağdadi (1928). *Usulu'd-Din*, İstanbul.
- Bebek, Adil (1998). *Maturidî'de Günah Problemi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Carullah, Zühdi (1366). *el-Mu'tezile, el-Muessesetu'l-Arabiyya li'd-Dirasat ve'n-Neşr*, Kahire.
- Chadwick, Henry (1993). *The Early Church*, London.
- Coşkun, İbrahim (2014). *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, 2. Baskı, İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Çelebi, İlyas (2006). “*Mütezile*” md., İstanbul: DİA Yay.
- Dalgın, Nihat (1996). *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*, Trabzon: Etüt Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Ebert, Hans-Georg (1991). *Die Interdependenz von Staat, Verfassung und Islam im Nahen und Mittleren Osten in der Gegenwart*, Frankfurt/Bern/New York/Paris 1991
- Ebu Hanife (1992). *el-Fıkhul-Ekber*, İstanbul.
- Ebu Hanife (1981). *el-Fıkhul-Ekber*, (Çev. Mustafa Öz). İstanbul: MÜİF Vakfı Yay.
- Ebu Hanife (t.y.). *Numan b. Sabit, el-Fıkhul-Ebsat*, İstanbul.

- Ebu Mansur el-Maturidî (2005). *Kitabu't-Tevhid Tecümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: İsam Yayınları.
- Ebü Y'alâ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Bağdâdî (t.y.). *el-M'utemed fî Usûli'dDin, Tahkîk: Ved'i Zeydân Haddâd, Dâru'l-Maşrik*, Beyrut.
- Ebu Zehra, Muhammed (1996). *İmam Ca'fer Sadık*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), İstanbul: Şafak Yayınları.
- Ebu Zehra, Muhammed (1984). *İmam Malik*, (Çev. Osman Keskiöğlu), Ankara.
- Ebu Zehra, Muhammed (t.y.). *İslam'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler*, (Çev. E. Ruhi Fığlalı Eskicioğlu) İstanbul: Yağmur Yay.
- Ebu Zehra, Muhammed (1996). *İmam Zeyd*, (Çev. Salih Parlak-Ahmet Karababa), İstanbul.
- Ebu Zehra, Muhammed (1983). *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (Çev. Sıbgatullah Kaya), Ankara: Anka Yay.
- Ebu Zehra, Muhammed (1970). *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, (Çev. E.Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu), İstanbul.
- Ebu'l- Izz, Ali b. Muhammed ed-Dımeşkî (1993). *Şerhu'l-Akide et-Tahaviyye*, Beyrut.
- Ebul Berekat en-Nesfî (2000). *el-Umde fil Akaid*, (Thk. Temel Yeşilyurt), Malatya.
- el-Bureykan, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah (1997). *Ta'rifu'l-Halef bi Menheci's-Selef, Dâru İbni'lCevzi*, Riyad.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr (t.y.). *ed-Dâu ve'd-Devâu (el-Cevabu'lKafi)*, Tahkîk: Muhammed Ecmel el-İdlahi, Dâru Alemu'l-Fevâid, Cidde.
- el-Muallimî, Abdurrahman Yahya (1432). *el-İbâde*, Tahkîk: eş-Şebravi b. Ebi'l-Meati el-Mısri, Dâru'l-Asime, Riyad.
- Emin, Ahmed (1936). *Duha'l-İslam*, Kahire.
- Er-Râzî, (2002). *Kelam'a Giriş*, (Çev. Hüseyin Atay), Ankara.

- Es-Sabuni, (1991). *Mâtürîdiyye Akaidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkedim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî (1976). *el-Ensâb*, Tahkîk: Muhammed Avvâme, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali (1950). *el-Luma fi Reddi ala ehl-i Zeyği ve'l-Bida*, Beyrut.
- el-Ceziri, Muhammad, *Kitabu'l-Fıkh ale'l-Mezahibi'l-Erba'a*, C.V, Kitabu'l-Hudud, Beyrut.
- ez-Zehebi, EbûAbdullah Şemsuddin (1990). *Tarihu'l-İslâm*, Tahkîk: Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dâru'lKitâbi'l-Arabi, Beyrut.
- ez-Züneydî, Abdurrahman b. Zeyd, (1998). *es-Selefiyyetu ve Kadaya'l-Asr*, Dâru İşbiliya, Riyad.
- Furkân, Faruk (2010). *İslam Hukuku Açısından Tekfir Meselesi Şartları Engelleri ve Ahkamı*, İstanbul: Menahil Kitap.
- Gazzâlî (2003). *el-İktisat fil -İ'tikat*, Daru kuteybe, Beyrut.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed (1974). *İhyâu Ulumi'd-Din*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazzali (2015). *Filozofların Tutarsızlığı*, (Neşir ve Tercüme Mahmut Kaya-Hüseyin Sarıoğlu), Yedinci Basım, İstanbul: Klasik Yayınları
- Gazali, (1413/1993). *Faysalu't-Tefrika Beyne'l-islam ve'z-Zendeka* (tahkik: Mahmud Beycû) , 1. Baskı, Daru'l-Beyrut.
- Gazali, (2016). *İslamda Müsmaha-Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z-Zendeka* (çeviren: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları
- Goldzieher, Ignaz (1916) *Stellung der Alten Islamischen Ortodoxie*, Berlin.
- Gölcük, Şerafettin ve Toprak, Süleyman (1998). *Kelam*, Konya: Tekin Kitapevi Yayınları.
- Gölcük, Şerafettin (1998). *Kelam Tarihi*, İstanbul: Esra Yayınları.
- Griffel, Frank (2000). *Apostasie und Toleranz im Islam: die Entwicklung zu al-Gazâlîs Urteil gegen die Philosophie und die Reaktionen der Phisophen*, Brill-Leiden-Bosotn-Köln

- Gündüz, Şinasi (2006). *Hristiyanlık*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk (1996). “*Günah*”, İstanbul: DİA Yayınları.
- Hilmi, Mustafa (2005). *Kavaidu’l-Menheci’s-Selefî fi’l-Fikri’l-İslâmi*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Işık, Kemal (1981). “Mu’tezilenin İlk Kurucusu Vasıl b. Atâ ve Büyük Günah Meselesi”, *AÜİFD*, c, 24, 337-357.
- İbn Manzur, Cemaaleddin Muhammed b. Mükerrrem (1990). *Lisanü’l-Arap*, IXV, Dâr-ı Sadır, Beyrut.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, (1426). *Şerhu Riyazi’s-Salihîn*, Mektebetu Medâri’l-Vatan li’n-Neşr, Riyad.
- İbnu Ebi Y’ala, Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muhammed (2002). *el-İ’tikâd*, Tahkîk: Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, Dâru’l-Atlasî’l-Hadrâ, Riyad.
- İbnu’l-Esir, Ali b. Ebi’l-Kerem Muhammed İzeddin el-Cezeri (t.y.). *el-Lubâb fi Tehzîbi’l-Ensâb*, Dâru Sadr, Beyrut.
- İbnu’l Esir, (t.y.). *el-Kamil fit-Tarih*.
- İşcan, Mehmet Zeki (2009). *Selefîlik- İslâmi Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kadı Abdulcabbar, Ahmed b. el-Hamedâni (1965). *el-Muğni fi ebvabi’tTevhid ve’l-adl*, Vezaratü’s-Sekafe Neşriyat, Kahire.
- Karaman, Fikret ve diğerleri (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara.
- Kemal bin Ebu Şerif ibn-i Humam, (1979). *el-Müsayere*, İstanbul.
- Keskin, Mehmet (2010). *Caf’er-i İlmihali*, Ankara: DIB Yayınları.
- Khorchide, Mouhanad (2012). *Islam ist Barmherzigkeit-Grundzüge Einer Modernen Religion-*, Feriburg: Herder Verlag
- Kılavuz, Saim (2010). *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâmına Giriş*, İstanbul: Ensar Yay.
- Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, (1966). *Hulâsatu’l Beyân fi Tefsiri’l Kur’an*, (Haz. Sabri Çağlayan-Mehmet Çevik), İstanbul.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, (1985). *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, I-XIX, Beyrut.

- Kutlu, Sönmez (2002). *Mürci'e ve Tesirleri*, Ankara: DIB Yay.
- Kutlu, Sönmez (t.y.). "Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı" [<http://eskieserler.com/>]. (Erişim Tarihi: 22.02.2018).
- Lane, Edward William (1978). *Manners and Customs of the Modern Egyptians*, 1. Aufl. 1836, Nachdruck der Auflage von 1895, East West Publications London 1978.
- Makdisi, George (2003). "*Şafî'nin Hukuki Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi*", Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü içinde, Ankara: Kitabiyat Yay.
- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud (t.y.). *Te'vilatü'l-Kur'an*, İstanbul.
- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud (1970). *Kitabüt-Tevhid* (Nşr.Fethullah Huleyf), İstanbul.
- Matürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud (1970). *Kitabu't-Tevhid*, (Nşr.Fethullah Huleyf), Beyrut.
- Mc Kenna, S. J. (2003). "*Pelagius and Pelagianism*", New Catholic Encyclopedia, The Catholic University of America, Washington.
- Müslim, Ebû'l- Hüseyin Müslim b. el- Haccac (1992). *Sahih-i Müslim*, I-III, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), 2. baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nasır, Amal Salih (1998). *et-Tevbetü fi Davi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Darul Endülüs el-Hadarau', Cidde.
- Nesefi, Ebul Berekat, (2000). *el-Umde fil Akaid*, (Thk. Temel Yeşilyurt), Malatya.
- Onat, Hasan (2014). "*İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şî'i-Selefî Kutuplaşması*" (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu İSAV, İstanbul 2013), İstanbul: Ensâr Neşriyat.
- Önen, Hacı (2015). Taberi Tefsirinde Kelam Konuları, *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı:2, 308-318.
- Öz, Mustafa (2000). "Zeyd bin Zeynel Abidin ve Zeydiyye", *MÜİFD*.
- Özarslan, Selim (2003). "Mu'tezile ve Bağdat Mu'tezilileri ve Başlıca Görüşleri" *CÜİF. Dergisi*, Cilt: VII/1 161-181.

- Özbek, Durmuş (2002). *Saduddin Teftazani ve Nübüvvet Görüşü (Peygamberlere isnad edilen günahlar ve cevapları)* Konya: Sebat Ofset.
- Özervarlı, M. Sait (2009). “*Selefiyye*”, İstanbul: DİA Yayınları.
- Peters, Rudolph/de Vries, Gert J.J., “Apostasy in Islam”, *Die Welt des Islams*, XVII(1976)1-25(5)
- Râzî, Fahreddin (2002). *Kelam’a Giriş*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara.
- Rudolph, Ulrich (2016). *Maturidi ve Semerkant’ta Ehl-i Sünnet Kelamı*, (çeviren, Özcan Taşcı), , İstanbul: Litera Yayıncılık
- Schrameier, W.L. (1881). *Ueber den Fatalismus der Vorislamischen Araber*, Leipzig.
- Sezgin, Fuad (1991). *Tarihu’t-Türâsi’l-Arabî*, (Arapça’ya Çev. Mahmud Fehmi Hicazî), Riyad.
- Sıddıkî, Muhammed Allan (1987). *Delilu’l-Falihin li Tturuki Riyazü’s-Salihin*, I-IV, Kahire.
- Sönmez, Vecihi (2017). İslam İnancında Günah Kavramı, *Journal of Islamic Research*; 28(1).
- Tabersî, Ebu Ali el-Fadl b. Hasan (t.y.). *Mecmau’l-beyan fi tefsiri’l-Kur’an*, Beyrut.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa (1985). *Miftâhu’s-Saâde ve Misbâhu’s-Siyâde fi Mevzuati’l-Ulûm*, Dâru’lKutubu’l-İlmiyye, Beyrut.
- Topaloğlu, Bekir (1996). *Kelam İlmi (Giriş)*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Taşcı, Özcan (2015). *Kelam El Kitabı*, (Ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Taşcı, Özcan (2018). “İslam Öncesi Arap Fatalizm’inin İslam Sonrası Özgür Düşünce Gelişimine Etkisi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), ss. 47-54.
- Taşcı, Özcan (2013). *Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam-Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma*, Sentez Yayınları, Ankara.
- Taşcı, Özcan (2016). “Farklı Kültürlerle Birlikte yaşama Anlayışının Gelişimine Kelamcılarının Katkıları” *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10
- Taşcı, Özcan (2009). *İlk Kelam Risalelerine Göre Kader ve İnsanın Sorumluluğu*, İstanbul: İz Yayıncılık,

- Tellenbach, Silvia (2006). Die Apostasie im islamischen Recht, “http://www.gair.de/pdf/publikationen/tellenbach_apostasie.pdf”
- Tunç, Cihad. “Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi”, AÜİKD.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük, “Şirk”, 2. Cilt, Ankara.
- Uçar, İhsan (2018). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim Örneğinde Akıl ve İman*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Wagener, Fabian (2014). *Die Ideologie des Salafismus-Theologische Gemeinssamkeiten und Politische Friktionen-Eine Untersuchung Unter Besonderer Berücksichtigung der Ägyptischen Salafîya*, Georg August Universität.
- Uyar, Mazlum (2000). *Ahbarilik*, İstanbul: Ayışığı Yay.
- Yazıcıoğlu, M. Said (1997). *Mâtürîdî ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, İstanbul: Akid Yayınları.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Feza Yayıncılık.
- Yüceer, İsa (1995). *Kelam, Ekoller ve Problemler*, Van: Tablet Kitabevi.
- Zeydan, Abdulkerim (1979). *el-Veciz fi Usuli-Din*, Beyrut.
- Zeydan, Abdulkerim (2001). *el-Veciz fi Usuli-Din*, Beyrut.
- <http://www.dunyadinleri.com/Caferilik.html>, (Erişim Tarihi: 201.01.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Sevgi HATİPOĞLU
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.09.1977 Diyarbakır
Telefon : 05426285395
E-mail : hatipoglu.sevgi@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	01.06.2014
Lise	: Diyarbakır İmam Hatip Lisesi	14.09.1994

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013-2015	Didim/Aydın	Kur'an Kursu Öğreticisi
2015-	Nazilli/Aydın	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

Yabancı Dil

Arapça
İngilizce